

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
TEISĖS IR PENITENCINĖS VEIKLOS KATEDRA

VAIDA TRUMPAITĖ
VERSLO TEISĖ

RESTORATYVINIO TEISINGUMO KONCEPCIJA
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. Dr. Rokas Uscila

Vilnius, 2008

TURINYS

Įvadas	3
1. Atkuriamasis (restoratyvinis) teisingumas baudžiamojoje politikoje	7
1.1. Atkuriamojo teisingumo samprata	7
1.2. Atkuriamojo teisingumo raida ir paplitimas pasaulyje	11
1.3. Atkuriamojo teisingumo modeliai	14
1.3.1. Sprendimo priėmimas “apskritojų stalo” principu	16
1.3.2. Bendruomenės nuostolių atlyginimo modelis	18
1.3.3. Konferencijos – pasitarimai	18
1.3.4. Šeimų sueiga	20
1.3.5. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija	22
1.3.6. Konfliktų sprendimas švietimo sferoje	28
2. Atkuriamojo teisingumo taikymo Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje prielaidos ir galimybės	31
2.1. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys atkuriamojo teisingumo taikymą	31
2.2. Nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys atkuriamojo teisingumo vykdymo modelius ir jų taikymą LR	35
2.3. Atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių taikymo užsienio valstybėse praktika ir rezultatai	40
2.3.1. Teisminė mediacija Kanados Kvebeko miesto apeliaciniame teisme	40
2.3.2. Teisminės šeimos mediacijos paslaugos Anglijoje ir Velse	41
2.3.3. Mediacijos dabartinės būklės Norvegijos teismuose apžvalga	43
2.3.4. Atkuriamojo teisingumo modelių (mediacijos) taikymo specifika Vokietijoje ir Prancūzijoje.....	44
2.3.5. Apie mediaciją Austrijoje	48
3. Atkuriamojo teisingumo modelių taikymo Lietuvoje tyrimas	49
Pabaiga. Išvados	62
Rekomendacijos / Pasiūlymai	63
Literatūros sąrašas	65
Santrauka	68
Summary	69
Priedai	

IVADAS

Temos aktualumas. Konfliktinės situacijos visuomenėje - dažnas reiškinys. Jei konfliktinės situacijos nėra sprendžiamos konstruktyviai ir objektyviai, nėra siekiama konfliktų pašalinimo ar sumažinimo, tokių situacijų kartojimasis ir trukmė sukelia tam tikras asmenis neigiamai veikiančias pasekmes. Kai konfliktinėje situacijoje būtinai reikia priimti vienokį ar kitokį sprendimą, pirmiausia iškyla būtinybė pasirinkti ginčo šalims priimtinausią problemos nagrinėjimo būdą.

Nors tradiciškai vis dar dažnai yra sutinkamas teisminis konfliktų nagrinėjimo procesas, tačiau sparčiai plinta ir alternatyvų minėtam procesui taikymas. Šiandieninėje ginčų nagrinėjimo praktikoje neteisminiai konfliktų sprendimai laikomi pačiais efektyviausiais, kadangi daugumoje atvejų užkertamas kelias konflikto eskalacijai ir atsinaujinimui, mažiausiai rizikingais (nesėkmės atveju visada išlieka galimybė pasinaudoti kitomis strategijomis) ir pigiausiais. Šiandieninėje praktikoje dažniausiai naudojami: principinės derybos, mediacija, facilitacija, sutaukinimas ir kt. Taip pat naudojami ir įvairūs jų deriniai.

Atkuriamasis teisingumas yra bendras terminas, apibūdinantis metodus, siekiant kad pažeidėjas susitiktų su auka ir atlygintų padarytą žalą. Pagrindinis akcentas yra problemos sprendimas: orientuojamasi į tai, kad nusikaltimo padarinių klausimus spręstų pačios šalys (nukentėjusieji ir teisės pažeidėjai) ir visuomenė. Atkuriamojo teisingumo esmę sudaro kūrybingas kriminalinių konfliktų sprendimas per tarpininkus netaikant tradicinio laisvės atėmimo, nes siekiama konstruktyvaus nukentėjusiojo (aukos) ir teisės pažeidėjo dialogo. Per tarpininką siekiama rasti bendrą, abiem šalims priimtina sprendimą, atlyginti materialinę ir moralinę žalą, sušvelninti santykius bei sutaukyti abi šalis.

Šiuo metu egzistuojantys kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo modeliai Lietuvos baudžiamojoje ir baudžiamojo proceso teisėje tik dalinai atitinka atkuriamojo teisingumo koncepciją. Jau prieš keletą metų L. Ūselės, A. Matijaškaitės, R. Uscilos atlikti tyrimai parodė, kad Lietuvoje tikslinga įdiegti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją. Kalbant apie šio proceso teisinį reglamentavimą Lietuvoje, anksčiau atliktų tyrimų autoriai yra padarę išvadą, kad mediacijai diegti yra būtinas atskiras šį procesą reglamentuojantis įstatymas, kuriuo būtų nustatytos sąlygos, kurioms esant atvejis galėtų būti nukreipiamas į mediaciją. Paminėtina, kad 2008 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė "Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymą"¹.

¹ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325294&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008-12-10

Deja, bet šiuo metu Lietuvoje dominuoja jurisdikciniai (ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas, nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymas teisme (teisminis sutaukymas) ir kt.) konfliktų, kylančių iš nusikalstamų veikų, sprendimo būdai. Egzistuoja primityvus baudžiamosios justicijos modelis. Lietuvoje nėra nejurisdikcinių (pvz., sprendimo priėmimas apskritojo stalo principu, “konferencijos – pasitarimai”, bendruomenės nuostolių atlyginimo modelis, šeimų sueiga, nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija) konfliktų sprendimo būdų baudžiamojoje justicijoje, nors Europos valstybių praktika turi kelias dešimtis progresyvių pavyzdžių, kai į konfliktų sprendimą įtraukiamos ne tik konfliktuojančios šalys, bet ir bendruomenė.

Šio darbo tema aktuali ir tuo, kad Lietuvoje yra stokojama informacijos apie konfliktų sprendimą tarpininkaujant, lyginant su kitomis alternatyviomis ginčų sprendimo būdus plačiai taikančiomis užsienio valstybėmis. Visuomenės švietimas šioje srityje nėra pakankamas.

Be to, siekiant sukurti efektyvesnę ginčų sprendimo sistemą, gerinant mediacijos paslaugų teikimo kokybę bei plečiant jų taikymo sritį, būtina užtikrinti didesnę finansavimą.

Ne mažiau aktuali profesionalių mediatorių ruošimo Lietuvoje problema. Taip pat būtina skatinti jų iniciatyvumą tam, kad esant tinkamam atvejui konflikto šalys būtų nukreipiamos mediacijos procesui.

Dabartiniu metu atkuriamasis teisingumas įvairiomis formomis sėkmingai funkcionuoja Europoje, Šiaurės Amerikoje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir Pietų Afrikoje – daugumoje šalių ne kaip programos, o kaip nacionaliniuose įstatymuose reglamentuotos procedūros.

Tokiu būdu **mokslinė problema** pagrįstai kyla iš esminio šiame tyrime klausimo apie atkuriamojo teisingumo diegimo pagrindines kliūtis, modelių taikymą bei taikymo rezultatus Lietuvos bei užsienio valstybių teisinėse sistemose, – kokie atkuriamojo teisingumo koncepcijos modeliai yra veiksmingiausi ir dažniausiai taikomi socialiai reintegruojant teisės pažeidėjus į visuomenę; kokios prielaidos šį teisinį institutą įvesti į Lietuvos Respublikos baudžiamąją justiciją.

Atsižvelgiant į šios problemos aktualumą ir norint ją iširti, tyrimo **objektu** pasirinktas pats atkuriamojo teisingumo teisinis institutas baudžiamojoje justicijoje, ir šios priemonės taikymas užsienio valstybių praktikoje bei taikymo prielaidos ir galimybės Lietuvoje.

Darbo **tikslas** – iširti atkuriamojo (restoratyvinio) teisingumo koncepciją, atskleisti atkuriamojo teisingumo kaip teisės instituto taikymo užsienio valstybių praktikoje ypatumus bei apibrėžti taikymo rezultatus, taip pat praktiškai įvertinti šio instituto taikymo Lietuvoje strategijas.

Iškelta **hipotezė**, kad:

- Lietuvoje yra suformuotos galimybės atkuriamajam teisingumui įgyvendinti, taikant vieną iš progresyviausių alternatyvių priemonių – mediaciją.
- Teisminės mediacijos, kaip vieno iš pagrindinių atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių, taikymas dėl menkos praktikos ir informacijos stokos yra mažai efektyvus, pasižymi žemais konflikto šalių dalyvavimo rodikliais bei neabejotinai turi būti tobulinamas.

Tyrimui įgyvendinti numatyti šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti restoratyvinio teisingumo raidą ir paplitimą pasaulyje, susipažinti su esamais atkuriamojo teisingumo modeliais, jų veikimo principais, taikymo specifika bei rezultatais.
2. Išstudijuoti nacionalinius, tarptautinius teisės aktus, kurie reglamentuoja atkuriamojo teisingumo modelius, išanalizuoti mokslinę literatūrą, artimą pasirinktai magistrinio darbo temai, ją įvertinti ir apibendrinti.
3. Suformuluoti ir pateikti atkuriamojo (restoratyvinio) teisingumo sampratą.
4. Išskirti esmines atkuriamojo teisingumo koncepcijos vertybes, sudarančias teisės pažeidėjų, padariusių nusikalstamus veiksmus, sėkmingos socialinės reintegracijos į visuomenę turinį.
5. Aptarti šiandieninį atkuriamojo teisingumo taikymą Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje bei poreikį taikymo tobulinimui bei išplėtimui.

Šiame darbe taikomi šie tyrimo **metodai**:

Teoriniai: mokslinės literatūros, artimos pasirinktai darbo temai, analizė, lyginimas ir apibendrinimas; prognozavimas.

Empiriniai: anketinė apklausa, dokumentų analizė.

Faktų, gautų skaitant literatūrą ir sukaupytų idėjų apibendrinimui bei analizei panaudoti *loginiai* metodai, tokie kaip alternatyvų, apibendrinimo, dedukcijos, lyginimo, sisteminės analizės ir kt.

Naudojama literatūra: darbo metu naudojamosi įvairia literatūra: naudojamosi ES ir Lietuvos Respublikos įstatymais, Vyriausybės nutarimais bei kitais teisės aktais, nepriklausomų ekspertų išvadomis, straipsniais iš žurnalų, internetinių puslapių.

Pagrindinės sąvokos.

Atkuriamasis teisingumas – tai bet kuris procesas, kuriame nusikaltėlis, jo auka, atskirais atvejais suinteresuoti tretieji asmenys, taip pat bendruomenė aktyviai ir savanoriškai dalyvauja bendrame konflikto, kylančio iš nusikaltimo, sureguliuavime, kaip taisyklė su tarpininko pagalba.

Mediacija (lot. *mediatio* – tarpininkavimas; *mediate* - 1) būti ryšiu, tarpininku; 2) užimti tarpinę padėtį) yra lietuvių kalboje vartojamas tarptautinis lotyniškos kilmės žodis, suprantamas kaip taikus ginčo sprendimas padedant trečiajam nešališkam asmeniui. Tai konfliktų išsprendimo būdas, kai į konflikto sprendimo procesą įtraukta nešališka ir neutrali trečioji šalis (*mediatorius*), tiesiogiai vedama dialogą tarp konfliktuojančių šalių, padeda joms išanalizuoti konfliktinę situaciją taip, kad jos pačios, suradamos ir priimamos visų ginčo dalyvių poreikius ir interesus tenkinanti sprendimą, išspręstų konfliktą.

Dr. R. Simaitis mediacijos terminą supranta ir dabartiniu metu Lietuvoje siūlo vartoti plačiausia, holistine, prasme, kaip apimančią didelę įvairovę sutaikymo, tarpininkavimo, taikinimo ir panašių būdų bei metodikų.

R. Uscila nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją apibrėžia kaip tarpininkavimo procesą, pagrįstą savanoriškumo bei konfidencialumo principais, kurio metu tarpininkas (*mediatorius*) padeda dviems ar daugiau šalių išnagrinėti probleminę situaciją, gauti atsakymus į kilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą.

Sutaikinimas – dažniausiai oficialios valdžios (teismo) įsikišimo alternatyva. Pagal savo pobūdį jis yra neutralus. Procese bylos šalys, dalyvaujant trečiajam šaliai, mėgina rasti savo nesutarimo sprendimą. Trečioji šalis veikia drauge su ginčo šalimis, ragindama jas aptarti reikalą, dėl kurio jos nesutaria, ir padeda joms pasiekti savanorišką susitarimą. Sutaikintojas atkreipia dėmesį į objektyvius ginčo aspektus, daro spaudimą, kad byloje sprendimas būtų priimtas greitai, tačiau pati byla gali būti nebūtinai nuodugnai išnagrinėta. Lyginant su tarpininku (*mediatoriumi*), sutaikintojo pozicija yra „aktyvesnė“. Jis pats gali siūlyti ginčo sprendimo variantą. Taigi, sutaikinimas yra panašus į tarpininkavimą, bet trečioji šalis (sutaikintojas) imasi aktyvesnio intervencinio vaidmens.

1. ATKURIAMASIS (RESTORATYVINIS) TEISINGUMAS BAUDŽIAMOJOJE POLITIKOJE

Atkuriamojo teisingumo samprata

Nusikalstamumu laikomas visuomeninis reiškinys, procesas, kurį sudaro visuma baudžiamųjų veikų. Reagavimo į nusikalstamumą sistemos apima priemonių, taikomų kaip reakcija į nusikaltimą, rūšis, jų realizavimo tikslus, taip pat reakcijos į nusikalstamumą institucijas bei jų veiklos principus. Išskiriamos šios reagavimo į nusikalstamumą sistemos:²

1. Retribucinė sistema (baudžiamasis, atpildo modelis). Tai anksčiausiai istoriškai susiformavusi sistema, kuri baudžiamosios atsakomybės problemą grindžia atpildo principu. Retribucinės sistemos bruožai: a) reakcijos į nusikaltimą tikslas yra „teisingas atpildas“, nes tai geriausias ir praktikoje vienintelis kelio užkirtimo nusikalstamumui metodas; b) reakcija turi būti greita ir griežta, nes tik tokio pobūdžio reakcija gali sulaikyti kaltininką ir potencialius teisės pažeidėjus; c) reakcija į nusikalstamumą, tai valstybės prerogatyva per valstybės institucijas, kitų (nukentėjusiųjų) dalyvavimas apribotas, o kartais net uždraustas.
2. Gerovės (resocializacijos, globos) sistema. Doktrinoje ir praktikoje dominavo daugelį dešimtmečių ir tebeegzistuoja iki šiol. Pagrindiniai sistemos bruožai – pirmiausia atsižvelgiama į psichologinius ir visuomeninius kaltininko poreikius, vadovaujamosi jo gerove, interesais, daugiau dėmesio skiriama asmenybei, o ne veikai ir jos sunkumui.
3. Atkuriamojo teisingumo sistema. Formuojant šią sistemą, svarbų vaidmenį vaidino N. Christi, L. Hulsmano ir kitų pažiūros. N. Christi suformulavo tezę, kad valstybė užvaldė kaltininko ir aukos konfliktą, kilusį dėl nusikaltimo padarymo. Būtent minėta tezę įkvėpė mokslininkus ir praktikus gražinti galimybę spręsti kilusį konfliktą suinteresuotoms šalims, esant tam tikrai valstybės kontrolei³.

Būtent šis pastarasis teisinis institutas yra plačiau nagrinėjamas moksliniame darbe.

Atkuriamasis teisingumas – palyginti nauja sąvoka, todėl ją apibrėžti sudėtinga. Britų atkuriamojo teisingumo ekspertas Tonis Marshallas ją apibūdino taip: „Atkuriamasis

² Walgrave L. Beyond Rehabilitation. In Search of Constructive Alternative in the Judicial Response to Juvenile Crime. „European Journal on Criminal Policy and Research“, 1994

³ Ten pat

teisingumas – tai procesas, kuriame susitinka visos šalys, susijusios su konkrečiu nusikaltimu, kad kartu išspręstų, kaip įveikti nusikaltimo padarinius⁴.

Atkuriamojo teisingumo sistemos atsiradimas siejamas su gerovės modelio kritika daugelyje šalių 80 – aisiais metais. Buvo pabrėžiamas atsakomybės už padarytą veika, nusikaltimo padarinius stiprinimas, taip pat bausmės, adekvačios veikos sunkumui, skyrimas.

Atkuriamojo teisingumo vykdymo modelis susijęs su viktimologiniais tyrimais 2 – oje XX amžiaus pusėje, kuriais buvo siekiama pataisyti nukentėjusiojo padėtį baudžiamajame procese ir apskritai visoje teisingumo vykdymo sistemoje, specialiai atsižvelgiant į atitinkamos kompensacijos užtikrinimo poreikį už patirtą skriaudą ir žalą, susijusią su nusikaltimo padarymu, taip pat pripažįstant aktyvesnį aukos vaidmenį baudžiamajame procese. Teigiama, kad jau baudžiamojo proceso metu turi būti užtikrinta, jog kaltininkas tinkamai atlygins aukai nusikaltimu padarytą žalą. Jeigu tokios galimybės nėra, kompensacinę funkciją turi atlikti valstybė. Pagrindinis vaidmuo skiriamas aukai ir atlygio nukentėjusiajam problemos svarbai. Stiprinamas kaltininko atsakomybės jausmas.

Kitoks požiūris į nukentėjusiojo padėtį teisingumo vykdymo sistemoje taip pat pakeitė požiūrį į kaltininką. Jis jau nebelaikomas, kaip anksčiau, blogai organizuotos ir ydingai funkcionuojančios visuomenės bei asocialios šeimos „auka“. Daugiau dėmesio skiriama kaltininko atsakomybės griežtinimui už jo veiksmų padarinius, atsižvelgiant į bausmės adekvatumą padaryto nusikaltimo sunkumui. Kartu šią nusikaltėlių teisingumo vykdymo griežtinimo tendenciją lydi aiški humanizavimo kryptis.

Atkuriamojo teisingumo koncepcija pateikia visiškai kitokį nusikaltimo suvokimą. Dominuojančioje baudžiamosios justicijos paradigmoje valstybė yra laikoma pirmine nusikalstamos veikos auka, o nusikaltimo aukos ir pažeidėjai yra pasyvūs proceso dalyviai. Tuo tarpu, atkuriamasis teisingumas nusikaltimą pripažįsta kaip, visų pirma, nukreiptą prieš atskirus asmenis. Teigiama, kad labiausiai nusikaltimo paveikti asmenys turi turėti galimybę tapti aktyviomis šalimis sprendžiant konfliktą. Nuostolių atlyginimas, leidžiantis pažeidėjams prisiimti tiesioginę atsakomybę už savo veiksmus, ir padedantis aukoms išgyventi įprastą jiems pažeidžiamumo jausmą, ryškiai kontrastuoja prieš susitelkimą ties buvusiu pažeidėju nusikalstamu elgesiu, skiriant nuolat didėjančias bausmes⁵.

Atkuriamasis teisingumas pabrėžia poreikį su pažeidėjais elgtis pagarbiai ir reintegruoti juos į visuomenę, siekiant padėti jiems elgtis teisėtai. Atkuriamasis teisingumas:

⁴ Marshall Tony F. Restorative Justice. An Overview. London, 1998

⁵ Umbreit Mark S. Restorative Justice Through Victim - Offender Mediation: A Multi - Site Assessment, 1998

1. kur kas labiau akcentuoja nuostolių atlyginimą nusikaltimo aukai ir bendruomenei, patyrusiai nusikalstamos veikos poveikį, tikimybės patirti antrinę žalą mažinimą, iki nusikaltimo buvusios padėties atkūrimą, o ne kriminalinės bausmės skyrimą pažeidėjui;

2. akcentuoja aukos dalyvavimo baudžiamajame procese svarbą. Į nusikaltimo nagrinėjimą įtraukiamos abi šalys (auka ir nusikaltėlis) ir bendruomenė. Nusikaltimas visų pirma matomas kaip konfliktas tarp individų, kurio pasekoje padaroma žala aukoms, bendruomenei, patiems pažeidėjams;

3. reikalauja, kad pažeidėjai būtų laikomi tiesiogiai atsakingais asmeniui ir / ar bendruomenei, kuriems nusikalto, bei ragina visuomenę aktyviai dalyvauti pažeidėjui prisiimant atsakomybę už savo veiksmus ir konflikto sprendimo priėmimą perkelti pačioms konflikto šalims;

4. kai bendrijoje galimas skirtingas požiūris į nusikaltimo padarymą, atsakomybę bei padarinių vertinimą, propaguoja ne tik teisti, nubausti, įkalinti, bet ir gebėti išsigilinti į problemą bei ją spręsti, susilaikant nuo laisvės atėmimo bei su juo susijusių bausmių taikymo;

5. pripažįsta visuomenės atsakomybę už socialines sąlygas, kurios įtakoja pažeidėjo elgesį;

6. skelbia, kad konstruktyvus sprendimas pasiekiamas per bendruomenių ir vyriausybės bendradarbiavimo pastangas.

Taigi, pagrindinis atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo modelių tikslas – nusikaltimu padarytos žalos ir skriaudos atlyginimas, ankstesnės, iki nusikaltimo padarymo buvusios padėties atkūrimas. Pagal šį modelį teismo intervencija turi patenkinti aukos, kaltininko ir visuomenės interesus. Šis modelis numato didesnę visuomenės vaidmenį teisingumo vykdymo sistemoje. Reakcijos į nusikaltimą sistemoje, kurioje dalis atitenka atkuriamojo teisingumo nuostatoms, šios reakcijos retribucinis pobūdis žymiai susilpnėja.

Kaip praktiškai pasireiškia atkuriamasis teisingumas? - Atkuriamasis teisingumas pasireiškia per daugybę veiklos kryptių ir atliktų praktinių tyrimų, nukreiptų į nusikaltimo aukas ir pažeidėjus bei apimančių aukos paramą ir gynimą, restituciją, viešąsias paslaugas, aukos - pažeidėjo tarpininkavimą, sprendimo priėmimą „apskritojo stalo“ principu, šeimų sueigas, bendruomenės valdybas. Konkretizuojant paminėtina:

- aukos ir aukų šeimos gauna paramą ir pagalbą;
- jei nori, aukos turi galimybę padėti suderinti, kaip pažeidėjas atlygins padarytą žalą;
- restitucija yra kur kas svarbesnė, negu kiti finansiniai pažeidėjo įsipareigojimai;

- aukos - pažeidėjo mediacija yra tinkama aukoms, kurios nori dalyvauti tarpininkavimo procese, susitinkant su pažeidėju, kad aptartų, kaip nusikaltimas paveikė jas ir kaip pažeidėjas gali atlyginti patirtą žalą. Aukos – pažeidėjo mediacijai vadovauja apmokyti tarpininkai, kurie yra jautrūs aukų ir jų šeimų poreikiams;
- visuomenė siūlo dirbti su pažeidėjais;
- visuomenė aprūpina pažeidėjus darbu, kad šie sugebėtų padengti nuostolius aukoms;
- pažeidėjai dalyvauja viešųjų darbų projektuose, kurie yra vertinami visuomenės;
- mokymo programos, skirtos pažeidėjams, apima jų informavimą apie tai, kaip jaučiasi aukos ir galimybę įsijausti į jų būseną. Išsilavinimas taip pat padeda pažeidėjams suvokti savo, kaip bendruomenės narių, pareigas;
- pažeidėjai susiduria su asmenine žala, atsiradusia dėl jų padaryto nusikaltimo per aukos - pažeidėjo mediaciją, ir klausydami specialistų, aukų ar bendruomenės narių, kurie kalba apie jų patirtį susidūrus su nusikaltimu ir apie tai, kaip nusikaltimas paveikė jų gyvenimus;
- nurodymai dėl nusikaltimo padarytos žalos atlyginimo yra kur kas svarbesni negu nurodymai tik skirti bausmę;
- teismai ir pataisos įstaigos ruošia kasmetines ataskaitas apie tai, koku būdu yra atlyginta padaryta žala;
- atsižvelgiant į tai, kaip pažeidėjai vykdo savo įsipareigojimus, verslo ir visuomenės grupės dirba su pažeidėjais, kad padėtų jiems įsilieti, integruotis į visuomenę;
- tikinčiųjų bendruomenės remia pažeidėjų, bandančių keisti savo gyvenimą, palaikymo grupes;

Skirtumas tarp baudžiamosios justicijos paradigmos ir kur kas naujesnės atkuriamojo teisingumo paradigmos (žiūrėti 1 lentelę) buvo išvystytas Zehr (1990). Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamoji justicija yra sukoncentruota į bausmės pažeidėjui skyrimą, atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo modeliai pabrėžia atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimą.

Taigi, trumpai apibendrinant, atkuriamasis teisingumas – tai bet kuris procesas, kuriame nusikaltėlis, nusikaltimo auka, atskirais atvejais suinteresuoti tretieji asmenys, taip pat bendruomenė, aktyviai ir savanoriškai dalyvauja bendrame konflikto, kylančio iš nusikaltimo padarymo, sureguliuavime. Paprastai, dalyvavimas šiame procese vyksta su tarpininko pagalba. Atkuriamasis teisingumas koncentruojamas į bendruomenės ryšius, kad būtų ryšys tarp

nusikaltusio asmens ir aukos. Tai, tarsi, santykių atstatymas bendruomenėje. Kalbama ne konkrečiai apie du asmenis, bet ir apie visą visuomenę.

1.2. Atkuriamojo teisingumo raida ir paplitimas pasaulyje

Konfliktų sprendimo bendruomenėse praktika pačiomis įvairiausiomis formomis (modeliais) egzistuoja nuo neatmenamų laikų. Galima teigti, jog konfliktų sprendimo mechanizmai, išsaugodami „sveikesnius“ santykius tarp visuomenės narių, atlieka savotiškos imuninės sistemos vaidmenį. Žymus norvegų kriminologas Nilsas Kristi savo tyrimais įtikinamai parodė, kad nusikalstamumą kontroliuoja ne teisėsaugos organai, o pati visuomenė – savo požiūriais į nusikaltimus ir praktikuojamais teisingumo vykdymo būdais. Savo straipsnyje jis atskleidė, kad konfliktų sprendimas yra ne tik teisės, kuri praktiškai šiandien yra uzurpuota teisėsaugos sistemos, galimybė, bet ir būtinybė patiems konflikto dalyviams ir visai bendruomenei ⁶.

Kalbant apie atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių vystymąsi, negalima nepaminti, kad šio teisinio instituto bruožai buvo sutinkami jau prieš keletą amžių. Būtina grįžti atgal, persikelti į 12 – ojo šimtmečio Angliją, kur po normanų invazijos į Britaniją, įvyko pagrindinis šios paradigmos poslinkis, po kurio buvo nusigręžta nuo nusistovėjusio nusikaltimo (kaip aukos - pažeidėjo konflikto bendruomenės kontekste) suvokimo. Viljamo Užkariautojo sūnus, Henry I - asis, išleido potvarkį, ginantį karališkąją jurisdikciją nuo tam tikrų nusikaltimų (apiplėšimo, padegimo, žmogžudystės, vagystės ir kitų sunkių nusikaltimų). Prieš išleidžiant šį potvarkį, nusikaltimu buvo laikomas tik atskirų asmenų konfliktas (nesikišant valstybei). Tradiciškai konfliktas buvo išsprendžiamas asmenims susitariant dėl patirtos žalos atlyginimo.

Pirminis šiuolaikinis atkuriamojo teisingumo suvokimas pastebimas 1970 -ųjų pabaigoje ir buvo aiškiai plėtojamas Zehr (1985). Tuo laiku ši nauja paradigma daugiausia buvo nagrinėjama Šiaurės Amerikoje ir tik maža dalimi Europoje. Atkuriamasis teisingumas tuomet nebuvo rimtai traktuojamas vyraujančios baudžiamosios ir nepilnamečių teisingumo politikos specialistų.

Po 1990 -ųjų metų, Italijoje buvo sušaukta tarptautinė konferencija, finansuojama NATO fondų, tam, kad būtų išnagrinėta vis didėjanti atkuriamojo teisingumo visame pasaulyje reikšmė. Akademikai ir specialistai iš gausybės šalių (Austrija, Belgija, Kanada, Anglija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Italija, Olandija, Norvegija, Škotija ir Turkija) skaitė pranešimus apie atkuriamojo teisingumo vystymąsi ir praktinę reikšmę.

⁶ http://goris.freehostia.com/public/readarticle.php?article_id=10; prisijungimo laikas: 2008-09-16

Tarptautinis domėjimasis atkuriamuoju teisingumu vis augo. 1995 – aisiais metais Naujosios Zelandijos Teisingumo ministerija išleido raštą dėl atkuriamojo teisingumo, kaip galimos federalinės politikos, svarstymo. 1997 - ujų metų gegužę, pirma tarptautinė nepilnamečių atkuriamojo teisingumo konferencija buvo sušaukta Belgijoje, subūrusi didelį skaičių specialistų ir mokslininkų iš Šiaurės Amerikos ir Europos.

Amerikos advokatų asociacija (American Bar Association) po daugelio menko asmenų dalyvavimo baudžiamųjų bylų mediacijoje metų, 1994 – aisiais, pilnai pritarė nusikaltimo aukos – pažeidėjo mediacijos taikymui ir rekomendavo jos plėtotę visos šalies teismuose.

Viena iš seniausių ir dažniausiai sutinkamų atkuriamojo teisingumo pasireiškimo formų - aukos - pažeidėjo mediacija, kuri praktiškai buvo pradėta taikyti 1970 - ujų metų pabaigoje, dabar taikoma daugiau nei 290 - yje bendruomenių Jungtinėse Amerikos Valstijose ir žymiai daugiau Europoje (žiūrėti 3 lentelę) ⁷.

Šiandieninio atkuriamojo teisingumo vykdymo modelio taikymo užuomazgos pastebimos Vakarų šalyse. 1974 – aisiais metais **Kanadoje** buvo atliktas pirmas eksperimentas - teismo probacijos darbuotojo organizuotas aukos ir kaltininko sutaikymo projektas – VORP (Victim – Offender Reconciliation Program)⁸. Iš pradžių mediacija funkcionavo kaip kaltinamojo nuosprendžio vykdymo alternatyva. Paskyrus nuteistajam probaciją, byla buvo perduodama VORP. Mediacijos metu buvo derinamas kompensacijos dydis bei sąlygos. Nuo 1980 – ujų metų kaltininko ir aukos konfliktą pradėta spręsti dar prieš bylai patenkant į teisingumo vykdymo sistemą. Tuo tikslu buvo įsteigtas vietos mediacijos centras, atskirtas nuo probacijos institucijų. 1982 - aisiais metais buvo pradėta vykdyti pagalbos aukoms programa, taikoma taip pat išžagintų ir kraujomaišos aukoms. Kanados patirtis turėjo didelę įtaką JAV praktikai, kur mediacijos, kaip kaltininko ir aukos konflikto sprendimo metodo, privalumai buvo įvertinti nusikaltimų nuosavybei ir nusikaltimų prieš šeimos narius tyrimo atvejais. 1989 - aisiais metais JAV ir Kanadoje veikė 75 mediacijos programos (VORP), kurias vykdė 150 vietos centrų, kurie taikydavo mediaciją ir kaimynų konfliktų bylose. Nusikaltimas pagal šią programą traktuojamas tiek kaip individuali, tiek kaip visuomenės problema.

Mediacinių programų empirinių tyrimų rezultatai **JAV** atskleidė tiek esminius šių programų privalumus, tiek jų trūkumus. Šie tyrimai parodė didesnę asmenų, patenkintų mediacija, koeficientą, palyginti su tais, kurie patenkinti bylos nagrinėjimo teisme rezultatais. Mediacija buvo žymiai efektyvesnė visų pirma dėl to, kad mediacijos programos yra mažesnės apimties ir mediacijos centrai turi mažiau bylų nei teismai. Mediacinių programų trūkumai –

⁷ <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>; prisijungimo laikas: 2008-10-25

⁸ <http://www.vorp.com>; prisijungimo laikas: 2008-05-22

neaiškus nusikaltimų recidyvas mediacijos metu ir po mediacijos programų taikymo. Kadangi teismai yra perkrauti bylų, teigiama, kad mediacija praktikoje nėra plačiai naudojama. Be to, tyrimai parodė, kad mediacija nėra tinkama kaltininkams, kurie, arba atsisako pripažinti savo kaltę, arba yra labai arogantiški ir nekeičia savo nusistatymo nusikaltimo aukos atžvilgiu.

Didžiojoje Britanijoje 1985 - aisiais metais pradėta vykdyti Coventry programa, kurios uždaviniai buvo aukai padarytos skriaudos atlyginimas, galimybės suteikimas kaltininkui pareikšti aukai užuojautą, galimybės suteikimas kaltininkui ir aukai susitaikyti ir gauti informacijos apie nusikaltimo padarinius bei suteikti galimybę išvengti nusikaltimo ateityje. Didžiosios Britanijos Nacionalinė aukų rėmimo programų bendrija iki 1984 – ūjų metų susilaikė nuo pernelyg entuziastingo požiūrio į naują idėją, laikydama, kad mediacija suteikia daugiau naudos kaltininkams ir teisingumo vykdymui nei aukoms. Nepaisant to, nuo 1984 - ūjų metų Didžioji Britanija nuolat dalyvaudavo Atlyginimo ir mediacijos iniciatyvų forume.

Mediacijos šalininkai Didžiojoje Britanijoje, kaip ir bendraminčiai Amerikoje bei Kanadoje, pabrėžia tam tikrą pavojų mediacijai, susijusį su teisingumo vykdymo sistema. Jie teigia, kad aukos ir kaltininko susitaikymo efektyvumas nematuojamas nusikalstamumo kiekybiniais rodikliais, o pagrindinis tikslas yra kaltininko ir aukos susitaikymas, o ne nusikalstamumo prevencija. Kartu mediacijos šalininkai Didžiojoje Britanijoje siekia kompromiso, kad įtikintų teisingumo vykdymo sistemą perduoti jiems bylas bet kurioje proceso stadijoje, nes kitaip šalys neturės mediacijos galimybių daugelyje smulkių bylų. Tikina, kad labai svarbus mediacijos sistemų bendradarbiavimas su teisingumo vykdymo sistema, nes teisėjai, priimdami sprendimus bylose, gali nekreipti dėmesio į mediacijos rezultatus, tuomet mediacijos patirtis gali būti pražudyta. J. Hardingo nuomone, mediaciją reikia naudoti lygtinio nuteisimo atvejais, taip pat į jos vykdymą įtraukti probacijos darbuotojus, mediatorius savanorius ir vietos bendruomenę, o tai leistų išvengti papildomų išlaidų.⁹

Skandinavijos šalyse teorinį pagrindą mediacinėms programoms rastis pirmiausia suteikė tradicinės teisingumo vykdymo sistemos kritika. Pagal pagrindines šių programų nuostatas, vietos bendruomenėje iškilusias programas gali spręsti ji pati be teismo dalyvavimo, nes šalims susitaikyti pakanka bendruomenės dalyvio pagalbos. Jei konflikto sprendimas tenkina abi šalis, sutelkia bendruomenę, konflikto šalys tampa šio proceso subjektais, o ne teisėsaugos institucijų vykdomo teisingumo objektais. Mediacijos programų tyrimai parodė, kad programinėse nuostatose mediacija traktuojama kaip teisingumo vykdymo alternatyva, transformavosi į ją palaikančią instituciją. Kartu buvo konstatuota, kad visuomenės kontrolė tapo platesnė ir efektyvesnė, nes net bedarbiai ir neturtingi nepilnamečiai arba jaunuoliai kaltininkai turėjo pagal neformalius susitarimus mokėti restituciją.

⁹ <http://www.psc.isr.umich.edu/people/profile.html?ID=688>; prisijungimo laikas: 2008-05-16

Bene labiausiai, mediacijos institutas taikomas **Vokietijoje**. Šioje šalyje 80 -ųjų metų pradžioje į pirmą planą buvo iškelti du aspektai, susiję su kaltininko ir aukos sutaikymo įtraukimu į baudžiamosios politikos strategiją. Viena vertus, patirtis nepilnamečių baudžiamojoje teisėje atkreipė dėmesį į neformalaus proceso naudą ir galimybę taikyti tokiems kaltininkams nesusijusias su laisvės atėmimu pedagogines – visuomenines priemones. Kita vertus, remiantis pirmais viktimologinių tyrimų rezultatais, buvo inicijuota diskusija dėl aukų interesų reikšmės ir jų nepaisymo Vakarų Vokietijos teisingumo vykdymo sistemoje.

Pirmieji sisteminiai sutaikymo bandymai, siekiant švelninti konfliktus, kilusius dėl nusikalstamų veikų, nepilnamečiams buvo taikomi Brunšvike, Reutlingene ir Kelne. Teisėjų, prokurorų, kriminologų ir socialinių darbuotojų iniciatyva maždaug nuo 80 - ojo dešimtmečio vidurio buvo įgyvendinami projektai jaunimo teismų srityje, kurių dar pradinį etapą parėmė kai kurios žemės, taip pat Federalinė Teisingumo ministerija, finansuodama mokslinius tyrimus. 1992 – aisiais metais buvo įsteigtas neregioninis konsultacinis kaltininko ir aukos sutaikymo ir taikaus konfliktų išsprendimo pagalbos centras, finansuojamas Federalinės Teisingumo ministerijos. Nuo 1985 –ųjų metų organizuojamos eksperimentinės sutaikymo programos nepilnamečių bylose. Teisinį šių eksperimentų pagrindą sudaro Jaunimo teismo įstatymas, kuriame numatyta, kad kaltinamojo pastangos susitaikyti su auka leidžia prokurorui nutraukti procesą. Pastangos susitaikyti prilyginamos auklėjimo priemonei. Vokietijoje už sutaikymo instituto kaltininkams nepilnamečiams ir jaunuoliams taikymą ir įgyvendinimą dažnai atsakingi teismo pagalbos institucijų prie nepilnamečių reikalų įstaigų darbuotojai, o pilnamečiams kaltininkams – teismo pagalbos institucijų prie prokuratūrų darbuotojai. Naujose žemėse buvo sudarytos papildomos kaltininko ir aukos sutaikymo sąlygos. Buvo įsteigtos sutaikymo reikalų institucijos.

1.3. Atkuriamojo teisingumo modeliai

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir daugelio kitų demokratiškos valstybių teisinėse sistemose įtvirtinta nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismai. Toks teisingumo vykdymo būdas ne visiems yra tinkamas ar priimtinas dėl įvairių objektyvių bei subjektyvių priežasčių. Tad neatsitiktinai mūsų gyvenime atsiranda vietos alternatyviems ginčų, o kartu ir civilinių teisinių ginčų, sprendimo būdams. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai atsirado nuo to momento, kai atsirado teismai kaip vienintelė institucija, valstybėje vykdanči teisingumą. Teisingumo vykdymas – tai paskelbimas valstybės vardu apie tai, kuri ginčo šalis yra teisi, o kuri ne. Dažnai ginčo šalys nėra suinteresuotos, kad valstybė kištųsi į jų ginčą, juo labiau, kad paskelbtų, kas yra laimėtojas, o kas pralaimėtojas. Išspręsti ginčą nurodant, kas teisis (laimėjo) ir

kas neteisis (pralaimėjo), nėra vienintelė išeitis. Egzistuoja galimybė išspręsti ginčą taip, kad abi šalys būtų patenkintos.

Dauguma civilinių teisinių santykių kyla civilinės teisės subjektų, o ne valstybės institucijų iniciatyva. Tokiems santykiams būdingas dispozityvus reguliavimo metodas, tai yra patys civilinių santykių dalyviai nustato savo teises ir pareigas, jas užtikrina ir įgyvendina. Todėl būtų neteisinga, jeigu valstybė šiems civilinių santykių dalyviams uždraustų patiems spręsti civilinį ginčą.

Įvairiais laikotarpiais įvairiose pasaulio šalyse konfliktų bendruomenėse sprendimo praktikoje buvo naudojami įvairūs modeliai – nuo bendruomenės teismo, kurį sudarė giminės (kaimo, bendruomenės) vyriausieji iki visuotinių susirinkimų, kuriuose buvo priimami sprendimai dėl kiekvieno svarbaus įvykio: pvz., Šiaurės Amerikos indėnų teisingumo rateliai, Naujosios Zelandijos „maori“ šeimos konferencijos ir pan. Šiandieną tokios tradicijos atgimsta iš naujo kaip atkuriamasis teisingumas, kurio praktika jau seniai „peržengė“ savo „gimdyvių“ tautų ribas. Gali būti, kad bėgant laikui, atkuriamasis teisingumas ir Lietuvoje suras savo vietą ir taps lietuvių gyvenimo tradicija.

Pastaraisiais metais, vis labiau suprantant atkuriamojo teisingumo mechanizmų būtinumą bendruomenėse, atsiranda ir vystosi įvairūs nauji konfliktų sprendimo būdai (žiūrėti žemiau pateiktą paveikslėlį).

1 lentelė. Atkuriamojo teisingumo modeliai, Barbara O'Brien, Bob Buttcane, Rob Seward (2001 - 2008) ¹⁰

Šiuo metu praktiškai neįmanoma pateikti visų esamų, t.y. sukurtų, įdiegtų ir realiai taikomų atkuriamojo teisingumo modelių. Kiekviena valstybė ar net jos dalis

¹⁰ <http://www.hss.state.ak.us/DJJ/pdf/restorative101.ppt>; prisijungimo laikas: 2008-10-26

(bendruomenė) gali sukurti savitą ir unikalų nusikaltimų nagrinėjimo modelį: dažnai yra taip, kad vienoje valstybėje taikomi keli atkuriamojo teisingumo modeliai. Modelio pasirinkimas, o ypačingai priglįjimas, priklauso ir nuo socialinių – teisinių, ir nuo kultūrinių ar net istorinių veiksmių¹¹.

Priklausomai nuo konfliktų sprendimo ir teisingumo vykdymo bendruomenėse būdų naudojimo, žmonija suformuoja požiūrį į moralę ir vertybes. Dar svarbiau – būtent įvairių konfliktų sprendimo būdų egzistavimas padeda išlaikyti ir praktinį, ir jausminį supratimą, kas yra gerai, o kas – blogai. Ir visų svarbiausia, kad ir bendruomenių, ir individų atmintyje išlieka, kodėl tas – gerai, o tas – blogai¹².

Atkuriamojo teisingumo koncepcijoje nėra suformuluota aiški modelių klasifikacija, t.y. neišskiriami vieningi kriterijai, pagrindai, leidžiantys sistemiškai grupuoti, kartu analizuoti minėtuosius modelius. Praktikoje aptinkami atvejai, kai vienu pavadinimu, pvz., “mediacija”, įvardinti aukos ir nusikaltėlio konflikto sprendimo modeliai turi daugiau skirtumų nei panašumų. Tad šiame magistriniame darbe pateikiami bendriausi modeliai, kurie grindžiami pamatiniais (savanoriškumo, nešališkumo, neutralumo, bendruomenės aktyvumo bei suinteresuotumo ir kitais) atkuriamojo teisingumo principais.

1.3.1. Sprendimo priėmimas “apskritojo stalo” principu (angl. circle sentencing)

Atkuriamasis teisingumas yra plati sąvoka, kuri apima daugybę skirtingų veiklos formų, kurios gali būti taikomos prieš, per arba po baudžiamojo proceso, t.y. bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje. Sprendimo priėmimas “apskritojo stalo” principu, yra vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių, kai kiekvienas dalyvis, t.y. auka, nusikaltęs asmuo, policijos atstovai, teisėjas, prokuroras ir kt., turi teisę pareikšti savo nuomonę, pateikti pageidavimus, prašymus. Šiuo modeliu siekiama išsiaiškinti nukentėjusiųjų poreikius, užtikrinti bendruomenės dalyvavimą procese ir nustatyti nusikaltėlio elgesio korekcijos poreikį. Šis modelis vienodai taikytinas tiek suaugusiems, tiek ir nepilnamečiams teisės pažeidėjams, ir pasižymi savo dalyvių gausa. Vienas iš svarbiausių reikalavimų – tai, kad nusikaltėlis pripažintų savo kaltę, prisiimtų atsakomybę, be to, būtų palankios sąlygos jo elgesio korekcijai. Svarbu ir tai, kad modelis taikomas įvairių nusikaltimų rūšių atvejais, net ir sunkių. Šio modelio išskirtinumas yra tas, kad gali keistis jo forma (priklausomai nuo nusikaltimo rūšies, sunkumo, nusikaltusio asmens amžiaus ir pan.). Nuosprendžio priėmimo “apskritojo stalo” principu modelio proceso sėkmė priklauso nuo abipusio bendradarbiavimo tarp formalios teisingumo sistemos ir bendruomenės.

¹¹ http://www.nplc.lt/nj/projektas/metodika/r_uscila_atkuriamasis_teisingumas.doc; prisijungimo laikas: 2008-06-19

¹² http://goris.freehostia.com/public/readarticle.php?article_id=10; prisijungimo laikas: 2008-09-16

Teisėsaugos institucijos nėra nuošalyje, nes dalyvauja restituciniame procese. Nagrinėjamas procesas išsiskiria savo principais, t.y. tarpusavio pagarbos, sąžiningumo, galimybės pasisakyti, savanoriškumo, teisingumo ir kt.

Sprendimo priėmimo „apskritojų stalo“ principu modelis pradėtas taikyti 1991 metais Kanadoje bei šiaurinėje Jungtinių Amerikos Valstijų dalyje. Šis modelis kildinamas iš Šiaurės Amerikos ir Kanados indėnų tradicijų. Kaip ir Šeimų sueigos, sprendimo priėmimo „apskritojų stalo“ principu modelis leidžia įtraukti į teisingumo sistemą kai kuriuos tradicinius konfliktų sprendimo būdus. Sprendimas čia – apsvartymų rezultatas ir priimamas tik konsensu, tačiau skirtingai nuo Šeimų sueigos, dalyvių skaičius žymiai didesnis.

Sprendimo priėmimo „apskritojų stalo“ principu modeliu siekiama ne tik smulkiai išsiaiškinti nusikaltimo aplinkybes, motyvus, bet ir apsvartinti aukos, nusikaltėlio, jų šeimų, bendruomenės poreikius. Šio proceso metu nusikaltimo aukos, nusikaltėliai, abiejų pusių šeimų nariai, draugai, teisingumo ir socialinių tarnybų personalas, suinteresuoti bendruomenės nariai aiškinasi nusikaltimo aplinkybes, kilusias pasekmes bei jų išvengimo galimybes ateityje.

Procesui vadovauja „prižiūrėtojas“ (angl. keeper arba peacekeeper). Prieš pradėdant procesą kiekvienas dalyvis supažindinamas su bendrąja proceso tvarka, pasisakymų, bendro susitarimo priėmimo, taikos sudarymo detalėmis. Paminėtina ir tai, kad šiam modeliui būdingas ilgas, detalus pasiruošimas, procesas vykdomas labai intensyviai, todėl reikalauja iš suinteresuotų pusių daug laiko ir pastangų.

Minesotos tyrimas parodė, kad po proceso nusikaltę asmenys pareiškė pasitenkinimą dėl nagrinėjamo atvejo sprendimo priėmimo „apskritojų stalo“ principu. Nagrinėjamas procesas įvertinamas kaip geras būdas kurti stiprius bendruomeninius ryšius.

Nuo 1980 –ųjų metų tarp indėnų bendruomenių ir Jukono (JAV) vietinės valdžios teisėsaugos organų užsimezgė partnerystės santykiai, kurių tikslas – nusikalstamumo problemų sprendimas, vadovaujantis „apskritojų stalo“ principu, ir bendra atsakomybė. Šiandien dauguma Šiaurės Amerikos ir Kanados teismų į baudžiamųjų bylų nagrinėjimą įtraukia bendruomenės / kaimynų dalyvavimą remiantis minėtuoju modeliu. Toks teisingumo vykdymo modelis įgalina sukurti aplinką, kur nukentėjusieji gali būti išgirsti, o teisės pažeidėjai įgyja galimybę gailėtis ir dalyvauti, sprendžiant atsakomybės klausimą.

Vietinių bendruomenių priimami sprendimai „apskritojų stalo“ principu, sprendžiant teisingumo problemas, papildo procesą ir struktūrą. Tradicinėse amerikiečių kultūrose šio modelio principai yra perduodami iš kartos į kartą. Toks modelis padeda pasiekti ne tik žmonių konsolidavimąsi. Šių kultūrų atstovams panašaus pobūdžio susirinkimai yra jų bendro sugyvenimo, kartu įtraukiant ir valdžią, tradicija.

Nežiūrint į tai, kad šis modelis yra labai sena priemonė, įtraukianti bendruomenės atstovus į konfliktų sprendimą, jis tik visai neseniai buvo sugrąžintas į gyvenimą kaip vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių variantų. Šis metodas sukėlė didelį interesą ir surado daug pasekėjų visame pasaulyje.

1.3.2. Bendruomenės nuostolių atlyginimo modelis (angl. community reparative board)

Bendruomenės nuostolių atlyginimo procesą įgyvendina Bendruomenės nuostolių atlyginimo tarybos (toliau – BNAT), sudarytos iš bendruomenės narių, kurios siekia išspręsti ginčą kompromiso būdu. Šis modelis dažniausiai taikomas nusikaltusių nepilnamečių ir nesunkių nusikaltimų atvejais. BNAT paskiria atitinkamą nuobaudą nusikaltimą padariusiam asmeniui ir stebi, kaip jis vykdo paskirtus įsipareigojimus. Šio modelio tikslas – užtikrinti bendruomenės įtraukimą į teisingumo vykdymo procesą. Be to, siekiama padrašinti nusikaltėlių prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, už nusikaltimu padarytą žalą aukai ir bendruomenei.

Bendruomenės nuostolių atlyginimo modelis pradėtas taikyti 1980 – aisiais metais Australijoje. Jis išsivystė iš „Kaimynystės tarnybų“, „Visuomenės nukreipimo tarnybų“, kurios veikė nuo 1920 -ųjų metų. BNAT sudaromos iš nedidelių piliečių (specialiai apmokytų) grupelių, kurios, gavę teismo nurodymą dalyvauti atkuriamojo teisingumo procese, susitinka akis į akį su nusikaltėliu. Susitikimų metu BNAT nariai konstruktyviai aptaria įvykusį atvejį, aiškinasi nusikaltimo sukeltas negatyvias pasekmes. Tada jie pateikia siūlomų nuobaudų sąrašą, kurį aptaria su nusikaltėliu. Tuo siekiama priimti bendrą susitarimą, kuris nurodo terminą nusikaltimu padarytai žalai atlyginti.

BNAT nuostolių atlyginimo tarnyba kontroliuoja nusikaltėlio įsipareigojimų vykdymą. Nusikaltėlis turi sistemingai pranešti jai apie susitarimų įvykdymą ir žalos atlyginimą. Po tam tikro laiko BNAT informuoja teismą apie nusikaltėlio elgesį bei įvykdytą arba neįvykdytą susitarimą.

Šis modelis anksčiau buvo taikomas tik nepilnamečių bylose, o neseniai pradėtas naudoti ir sprendžiant suaugusiųjų nusikaltėlių bylas. Būtina paminėti ir tai, kad, kai kurių autorių nuomone, dėl per mažo aukos įtraukimo į procesą, jo negalima vadinti atkuriamojo teisingumo modeliu.

1.3.3. Konferencijos – pasitarimai (angl. conferencing)

Konferencijos – pasitarimai - tai atkuriamojo teisingumo principais pagrįstas nusikaltimo nagrinėjimo procesas, kuris pasižymi dalyvių gausa, t.y. konflikto nagrinėjime

dalyvauja ne tik auka ir nusikaltėlis, bet ir jų šeimos, taip pat socialinės palaikymo grupės, policija, kiti pareigūnai, dirbantys nepilnamečių justicijoje.

Šis atkuriamojo teisingumo modelis įdiegtas 1989 m. Naujojoje Zelandijoje. Pagrindinis šio modelio uždavinys – sukurti neteisminę nusikaltimo, kurį padarė nepilnametis, nagrinėjimo procedūrą, kurioje dalyvautų tiek nusikaltęs asmuo ir jo tėvai, globėjai, tiek auka bei bendruomenės atstovai. Šiuo metu konferencijų – pasitarimų modelį sprendžiant konfliktus dėl šeimyninio smurto, nepilnamečių smurto vienas kito atžvilgiu naudoja Anglija, Australija, Kanada ir JAV.

Vienas iš pagrindinių šio modelio uždavinių – tai nusikaltusio nepilnamečio įtraukimas į aktyvų atvejo nagrinėjimą, atsakomybės suvokimas ir prisiėmimas, parodant, kiek žmonių nusikaltimas paveikė, kiek žmonių yra suinteresuoti jo pozityviu elgesiu, pilnaverte socializacija. Svarbu tai, kad galutiniam restitucinio pobūdžio sprendimui turi pritarti visos dalyvavusios šalys.

Konferencijų – pasitarimų modelis savotiškai derina savanoriškumo ir privalomumo principus, t.y. pačio modelio taikymas iš valstybinių pozicijų yra imperatyvaus pobūdžio, siekiama išvengti stigmatizacijos procesų, prielaidų kriminalinės karjeros formavimuisi, subkultūros palaikymo ir pan. Iš kitos pusės – šalių dalyvavimas yra išskirtinai savanoriškas, bet kuriuo momentu šalys (tiek auka, tiek nusikaltęs asmuo) gali atsisakyti dalyvauti procese ir reikalauti tradicinio (teisminio) nagrinėjimo.

Konferencijų – pasitarimų procesas susideda iš šių stadijų: parengiamosios, pasitarimo (nagrinėjimo), popasitariminės, kontrolinės.

Parengiamojoje stadijoje konferencijos facilitatoriui persiunčiama byla iš teisėsaugos institucijos ar teismo. Jis konsultuojasi su atitinkamomis tarnybomis, kurios yra suinteresuotos ar įtrauktos į šio atvejo tyrimą, analizuoja pirminę informaciją, identifikuoja šalis, nustato konferencijos uždavinius.

Pasitarimo stadija pradedama nusikaltusiojo pasisakymu – pasakojimu, vėliau pasisako auka. Po to seka dialogas, klausimai ir atsakymai, interesų derinimas. Vėliau svarstomas žalos atlyginimo klausimas, po jo nusikaltęs asmuo, jo šeima pateikia pasiūlymą aukai ir bendruomenei, kaip bus pašalinti neigiami padariniai. Priėmus sprendimą pasirašomas susitarimas, nurodomos sumos, terminai, kontrolinės priemonės.

Popasitariminėje stadijoje facilitatorius atlieka visus formalumus, t.y. šalims pateikiami dokumentai, jų kopijos. Tais atvejais, kai nepriimamas konstruktyvus sprendimas, facilitatorius apie tai informuoja teisėją, šalis. Byla grąžinama teisėsaugos institucijoms.

Kontrolinėje stadijoje facilitatorius atlieka stebėjimo funkciją, tikrina, kaip vykdomi priiinti įsipareigojimai, ar šalių konfliktas nesitęsia.

Pateikiami duomenys, kurie rodo, kad konferencijos – pasitarimų modelis yra efektyvus jaunų nusikaltėlių atvejais: 90 proc. aukų pareiškė satisfakciją, 95 proc. po restitucinių procesų nereikėjo tolesnio policijos įsikišimo (paslaugų).

1.3.4. Šeimų sueiga (angl. family group conferencing)

Tai vienas iš specifiškiausių atkuriamojo teisingumo modelių, kurio pagalba nagrinėjami atvejai, kai nusikalsta nepilnametis. Procesą organizuoja socialinis darbuotojas, o į šeimų sueigas (pasitarimus) kviečiami ne tik auka ir nusikaltėlis su šeimomis, bet ir jų artimi giminaičiai (ypač tais atvejais, kai vaiką augina vienas iš tėvų arba jis našlaitis, arba šeima yra asociali). Taip pat procese dalyvauja bendruomenės autoritetai, mokymo įstaigų atstovai. Suėjimo metu visi dalyvaujantieji turi teisę išreikšti savo jausmus, išsiaiškinti faktus ir surasti bendrą problemos sprendimą, įskaitant ir nuostolių nukentėjusiajam atlyginimą. Vienas iš svarbiausių šio modelio bruožų – tai, kad galutiniam sprendimui turi pritarti visi dalyviai, t.y., kad neliktų nepatenkintų šalių.

Šeimos sueigų modelis 1989 metais pradėtas įgyvendinti Naujojoje Zelandijoje. Šis modelis kildinamas iš Naujosios Zelandijos vietinių gyventojų (maori) tradicijų. Daugumai maori vakarietiškas teisingumo modelis – niekuo nepateisinamas barbarizmas, nes sukurtos sistemos pagrindas – baudimas, o ne pačios problemos sprendimas – todėl, kad galutinis sprendimas yra primetamas valstybės (valdžios), o ne visų suinteresuotų šalių dialogo ir susitarimo rezultatas. Nei šeima, nei bendruomenė procese nedalyvauja, palikdamos nusizengusįjį vieną su savo problema¹³. Kaip atsakas į tai, 1989 m. Naujojoje Zelandijoje buvo priimtas įstatymas „Apie vaikus, jaunimą ir jų šeimas“. Pagal šį įstatymą baudžiamosios bylos, jei nusikaltimą padaro nepilnamečiai, perduodamos nagrinėti policijai Šeimų sueigoje. Tai reiškia, kad vietoj teismo posėdžio socialinis darbuotojas organizuoja nukentėjusiojo ir kaltinamojo susitikimą – šeimynos suėjimą. Remiantis aukščiau paminėtu įstatymu, Šeimų sueiga naudojama kaip alternatyva teismui: tiek nagrinėjant bylą, tiek ir priimant sprendimą. Tokiu būdu, yra sukurta ir plėtojama alternatyvi atsakomybės sistema. Taip pat jau yra įrodyta, kad Šeimų sueigos mechanizmas gali būti naudojamas ir kaip formalios teisingumo sistemos dalis.

Tokiu būdu, į problemos sprendimą įtraukiama daug žmonių – būtent taip atrandamos visavertės galimybės padėti ir teisės pažeidėjui. Jam nėra lengva susitikti su nukentėjusiuoju, bet dar sunkiau pažvelgti į akis savo tėvams. Kadangi teisės pažeidėjas yra ir šeimynos narys, sueigoje jis jaučiasi ir „palaikomas“. Proceso metu visa šeimyna sutartinai

¹³ http://goris.freehostia.com/public/readarticle.php?article_id=13; prisijungimo laikas: 2008-09-16

nustato jam eilę įpareigojančių veiksmų, tuo pačiu skatindama nusikaltusįjį prisiimti atsakomybę ir, pagal galimybes ištaisyti padarytą blogį, bet taip pat leidžia ir suprasti, kad jį palaiko.

Australija 1991 metais, pasinaudojusi N. Zelandijos patirtimi, irgi pritaikė šį modelį savo teisinėje sistemoje, pavadindama jį “Wagga Wagga” modeliu, kurį įgyvendina policijos pareigūnai. Naujojoje Zelandijoje šis modelis veikia taip sėkmingai, kad po jo taikymo, nutraukiama apie 80 procentų baudžiamųjų bylų. Šiandien jis jau naudojamas Australijoje, Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje, Švedijoje ir Belgijoje, buvo pritaikytas ir atskirose Amerikos valstijose bei Kanadoje.

Paminėtina ir tai, kad nagrinėjamas modelis taikomas nesunkių nusikaltimų atvejais, t.y. vagysčių, apiplėšimų, nusikaltimų, susijusių su narkotikais, vandalizmo atvejais ir t.t. Šis modelis netaikomas smurtinių nusikaltimų atvejais.

Atliktas tyrimas parodė, kad 38 proc. smurto šeimoje aukų po Šeimų sueigos pasijuto blogiau, negu iki jos. Matyt, kad tam įtakos turėjo nuolatinė baimė dėl smurto pasikartojimo galimybės, tam tikras spaudimas iš nusikaltėlio pusės, baimė susitikti akis į akį su smurtautoju ir pan. Be to, tyrimo autoriai padarė išvadą, kad aukos galėjo būti netinkamai paruoštos susitikimui, aukų lūkesčiai galėjo neatitikti realybės, aukos galėjo nusivilti pačiu Šeimų sueigos taikymo modeliu, nes proceso metu daugiau dėmesio buvo skiriama ne joms, o nusikaltėliui. Todėl smurtinių nusikaltimų šeimoje aukos dažniau renkasi tradicinę bylos nagrinėjimo kelią.

Taigi, šeimų sueigos modelio pagalba yra sprendžiamos nepilnamečių (iki 17 metų) nusikaltėlių bylos. Policijos pareigūnas, prieš atiduodamas medžiagą į teismą dėl nepilnamečio nusikaltimo padarymo, pasiūlo konfliktą spręsti padedant jaunimo teisingumo koordinatoriui (angl. youth justice co-ordinator). Jeigu šeima sutinka bendradarbiauti, priima bendrą susitarimą, o nusikaltėlis įvykdo jame numatytus įsipareigojimus dėl žalos atlyginimo, medžiaga neperduodama teismui. Priešingu atveju bylą nagrinėja teismas. Kai nusikaltėlis yra areštuojamas, byla nagrinėjama teisme ir, jeigu kaltinimai bylos nagrinėjimo metu nepaneigiami, teisėjas gali pavesti jaunimo teisingumo koordinatoriui surengti Šeimų sueigą.

Procesas prasideda jaunimo teisingumo koordinatoriaus pasveikinimu, padėkojimu, kad atvyko susitikti ir padėti aukai bei nusikaltėliui išspręsti kilusį konfliktą. Auka ir jaunasis nusikaltėlis pristato dalyvius, kurie juos palaikys. Koordinatorius patikslina, kokios procedūros laukia dalyvių tam, kad jie turėtų bendrą supratimą apie įvyksiantį procesą. Pradžioje policijos pareigūnas perskaito parengtą raportą, kuriame išdėstyti visi faktai apie nusikaltėlį bei jo padarytą nusikaltimą. Po to nusikaltėlis išreiškia savo poziciją jam pateiktų kaltinimų atžvilgiu ir juos prisiima arba neigia. Jeigu raporte pateikti faktai yra diskutuoti, atsiranda galimybė ištaisyti klaidas. Tačiau, jeigu nusikaltėlis neigia savo atsakomybę dėl nusikalstamų veiksmų, o

tai praktikoje pasitaiko labai retai, Šeimų sueigos darbas baigiamas ir byla gražinama į policiją medžiagai papildyti. Tuo atveju, kai nusikaltėlis pripažįsta savo kaltę, Jaunimo teisingumo koordinatorius prašo nusikaltimo auką pasisakyti. Ji turi galimybę išsakyti nusikaltimo metu patirtus jausmus bei užduoti nusikaltėliui aukai rūpimus klausimus. Tuo atveju, jeigu auka negali dalyvauti Šeimų sueigoje, jos parengtas raštu pasisakymas perskaitomas garsiai visiems sueigos dalyviams. Kalbant aukai nusikaltėlis privalo tylėti, jis neturi, priešingai nei nusikaltėlio šeima, klausimų uždavimo nusikaltimo aukai teisės. Po nusikaltimo aukos pasisakymo nusikaltėlis turi galimybę paaiškinti visas su nusikaltimu susijusias aplinkybes, nusikaltimo padarymo motyvus, atsakyti į visų susirinkimo dalyvių iškeltus klausimus. Šių pokalbių dėka sudaromos sąlygos nusikaltėliui pajusti, kokį poveikį jo veiksmai padarė aukai, aukos artimiesiems, taip pat nusikaltėlio šeimai, jo draugams. Nusikaltėlio artimieji, aktyviai dalyvaudami procese, sudaro sąlygas visiems daugiau sužinoti apie nusikaltėlio gyvenimą, o tai dažnai leidžia geriau suprasti jo nusikalstamos veiklos motyvus. Po visų diskusijų prašoma, kad dalyvaujantys susirinkime pusės įvardintų, kokių rezultatų jos tikisi iš šio proceso.

Šio modelio išskirtinis bruožas tas, kad veiksmų planą parengia ir siūlo svarstyti nusikaltėlio šeima. Tuo išreiškiamas pasitikėjimas šeima, kuri priimtų tinkamą, teisingą sprendimą. Koordinatorius sudaro sąlygas ir galimybę nusikaltėlio šeimai bendrai spręsti iškilusią problemą ir priimti konstruktyvų sprendimą jų šeimos nario – nusikaltėlio atžvilgiu. Tas faktas, kad nusikaltėlio šeima gali bendrai susitikti ir atvirai bandyti spręsti iškilusią problemą, gali turėti didelės reikšmės šeimos tarpusavio santykiams ateityje. Pasibaigus nusikaltėlio šeimos apmąstymams, diskusijoms dėl iškilusių nusikaltimo aplinkybių, sudaromas planas, pagal kurį jaunasis nusikaltėlis turės atlyginti aukai nusikaltimu padarytą žalą. Jame nustatoma nuostolių atlyginimo tvarka, terminai, paskiriama bausmė, pvz., viešieji darbai. Be to, nusikaltėlis įpareigojamas atsiprašyti nusikaltimo aukos. Nusikaltėlio šeimos sudarytas nuostolių atlyginimo planas svarstomas tolesniame Šeimų sueigos procese. Planas, tenkinantis visas suinteresuotas puses, yra priimamas kaip pagrindas. Priešingu atveju, jeigu iškyla nesutarimų dėl nusikaltėlio šeimos priimto sprendimo tinkamumo, žalos atlyginimo terminų, jos dydžio, medžiaga gražinama į teismą dėl galutinio sprendimo priėmimo.

Išsiskiriantis Šeimų sueigos modelio bruožas – plačios panaudojimo, įtraukiant į problemų sprendimą vietinę bendruomenę, galimybės, o tai leidžia mažinti valstybinių pataisos įstaigų nepilnamečiams skaičių. Dėl to, o taip pat dėl savo neformalios procedūros ir gerų rezultatų šis modelis turi daug galimybių plėtotis ateityje.

1.3.5. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija – tai tarpininkavimo procesas, pagrįstas savanoriškumo bei konfidencialumo principais, kurio metu tarpininkas (mediatorius) padeda dviems ar daugiau šalių išnagrinėti probleminę situaciją, gauti atsakymus į kilusius klausimus, išspręsti konfliktą bei priimti konstruktyvų sprendimą. Manoma, kad pirmoji mediacijos / dialogo programa (būtent nusikaltusių nepilnamečių atvejais) buvo įgyvendinta 1974 metais Kichenerio mieste, Kanadoje.

Svarbu paminėti, kad mediacija – tai labiausiai paplitęs atkuriamojo teisingumo modelis Europoje. Pirmieji modeliai įdiegti praėjusio amžiaus 9 - jame dešimtmetyje. Esamos situacijos įvertinimas labai sudėtingas, mediacijos taikymo praktika yra labai įvairi, t.y. skiriasi mediacijos instituto santykis su tradiciniu baudžiamuoju teisingumu, mediacijos centrų priklausomumas, mediacijos taikymas atitinkamų nusikalstamų veikų ar asmenų atžvilgiu (dažniausiai nepilnamečių), mediacijoje priimto sprendimo teisinis vertinimas ir kt. Tad toliau pateikiamas bendrasis, klasikinis modelis, rekomenduojamas ir Lietuvai.

Strategijos, atsižvelgiančios į konfliktuojančiųjų interesus, konfliktinėse situacijose versle gali būti realizuojamos nepriklausomo arbitražo keliu ir mediacija. Ginčą sprendžiant arbitraže, rezultatas dažnai priklauso nuo arbitro įgūdžių ir jo noro atsižvelgti į šalių interesus. Išimtiniais atvejais, nepriklausomas arbitražas gali būti kaip supaprastintas teismo proceso variantas, arba pasireikšti tokiomis formomis, kaip mini - teismas, faktų nustatymas ar išankstinis neutralus vertinimas. Mediacija suteikia galimybę minėtą požiūrį įgyvendinti aukščiausiu laipsniu (žiūrėti 4 lentelę) ¹⁴.

Įvardinami šie pagrindiniai mediacijos *principai*:

- *savanoriškumo*. Mediacija galima tik visų šalių savanoriško sutikimo atveju ir, pageidaujant bet kuriai šaliai ar mediatoriui, gali būti nutraukta bet kuriame proceso etape;
- *konfidencialumo*. Ir šalys, ir mediatorius įsipareigoja neplatinti, necituoti, nepasakoti ir kitais tiesioginiais ar netiesioginiais būdais neviešinti (nenaudoti) mediacijos proceso metu sužinotos informacijos tretiesiems asmenims. Daugelyje šalių mediacijos konfidencialumas įtvirtintas įstatymuose, kuriuose taip pat nustatytos galimos išimtys (pvz., kai mediatoriui paaiškėja smurto prieš vaikus, rengiamo nusikaltimo faktai ir kt.);
- *sqžiningumo*. Šalys siekia abipusiškai naudingą nesutarimų (prieštaravimų) išsprendimo, o ne „laimėjimo bet kokia kaina“, keršto, manipuliavimo faktais, informacija ir t.t.;

¹⁴ http://goris.freehostia.com/public/readarticle.php?article_id=16; prisijungimo laikas: 2008-09-16

- *mediatoriaus neutralumo ir nešališkumo*. Mediatorius atsižvelgia į abiejų šalių interesus vienodai ir neturi būti pats suinteresuotas vienokiu ar kitokiu konflikto išsprendimo variantu;
- *realus įgyvendinimo (susitarimo)*. Procese dalyvauja tik asmenys, galintys priimti sprendimą konkrečiais klausimais ir užtikrinti realų jų įgyvendinimą.

Mediacijos taisyklėse, kurias nusistato pačios šalys, gali būti aptariami sekantys momentai:

- pagarba oponentui, įžeidžiančių žodžių nevartojimas;
- pasisakymų eiliškumas (kalbėti po vieną, nepertraukiant vienam kito);
- įsipareigojimas nagrinėti problemą, o ne oponento asmenybę (siekti bendradarbiavimo, o ne santykių aiškinimosi);
- galutinis sprendimas nepriimamas tol, kol neišnagrinėti visi ginčytini klausimai ir galimi sprendimo variantai („neišspręsta niekas, kol neišspręsta viskas“).

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija – tai procesas, kurį galima (sąlyginai) suskirstyti į tam tikrus etapus¹⁵.

I. Bylos, atvejo registravimas (mediacijos inicijavimas)

Atsižvelgiant į konkrečią nusikalstamą veiką, nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją inicijuoti bei atsiųsti atitinkamą dokumentaciją gali: a) teisėsaugos institucija, kurios kompetencijai priskiriama byla (policija, prokuratūra, teismas, pataisos reikalų įstaigos, jų padaliniai ir pan.), b) nusikaltimo auka arba nusikaltėlis, jų advokatai, atstovai, c) savivaldybių, kitų municipalinių tarnybų atstovai, d) NVO, teikiančios pagalbą ir paramą nusikaltimo aukoms, e) kiti. Pats pranešimas mediacijos centrui nereiškia, kad tarpininkavimas bus atliekamas. Čia būtina akcentuoti, kad dalyvavimas mediacijoje grindžiamas savanoriškumo principu - mediacija byloje turėtų būti taikoma tik tais atvejais, kai šalys savo noru sutinka dalyvauti joje. Abi šalys turi turėti teisę savo sutikimą atšaukti bet kurioje mediacijos proceso stadijoje. Prieš nukreipiant atvejį į mediaciją, šalims turi būti suteikiama visapusiška informacija apie jų teises, mediacijos pobūdį, galimas jų sprendimo pasekmes. Nė vienai šaliai negali būti daromas neteisėtas poveikis, siekiant, kad ji pasirinktų mediaciją. Taigi šioje stadijoje tikrinama pirminė informacija, o tik vėliau perduodama “byla” konkrečiam mediatoriui.

II. Bylos, atvejo analizė mediacijos centre

Šioje stadijoje detalai susipažįstama su teisėsaugos institucijų persiųsta ir/ar šalių pateikta medžiaga (byla), atliekama jos analizė, sprendžiamas mediacijos modelio parinkimo bei konkretaus mediatoriaus (-ių) skyrimo, komediatorių reikalingumo klausimas, taip pat susitikimų, apklausų vieta, apklausų taktika ir pan. Užsienio šalių praktika rodo, kad

¹⁵ <http://www.nplc.lt/reng/ren73/ren73-rokas.doc>; prisijungimo laikas: 2008-08-14

tikslingas mediatorių profiliavimas, t.y. mediatoriai – dirbantys su nepilnamečiais, mediatoriai – dirbantys su smurtiniais nusikaltimais ir t.t.

Mediacijos centro koordinatorius (administratorius) turi nustatyti ir įvertinti, ar dalyviai sugebės (pvz., dėl amžiaus, psichinės – emocinės būsenos) dalyvauti mediacijos procese. Mediatorius dėl tam tikrų aplinkybių (pvz., nusikaltimo aukos ligos, laikino sveikatos sutrikimo ir pan.) gali atidėti bylos nagrinėjimą mediacijos centre, ir, jei reikia, pasiųsti asmenį pas atitinkamus specialistus. Smurtinių nusikaltimų mediacijos procesuose mediatorius gali prašyti dalyvių sutikimo (leidimo) konsultuotis su specialistais dėl jų dvasinės ir psichinės sveikatos.

III. Individualūs (priešmediaciniai) mediatoriaus pokalbiai su nusikaltimo auka ir nusikaltėliu

Kartais interakcijos šalys, dažniausiai nusikaltimo aukos, bijo dalyvauti mediacijoje, nes šis procesas joms nežinomas. Dažniausiai nusikaltimo aukos vengia tiesiogiai susidurti su nusikaltėliu bei kilusia problema apskritai, tačiau po mediacijos teigia esančios patenkintos, kad ryžosi šiam žingsniui bei pačios išsprendė problemą. Paminėtinas ir tas faktas, kad nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio paklausus, ar ateityje dalyvautų panašiose programose, buvo gautas teigiamas atsakymas. Be to, 91 proc. mediacijoje dalyvavusių aukų mano, kad mediacijos programos turėtų būti inicijuojamos ir skatinamos kiekvienos teisėsaugos institucijos.

Mediatorius privalo: a) per pirmą susitikimą informuoti interakcijos šalis apie įstatymuose įtvirtintas konfidencialumo ribas, b) informuoti interakcijos šalis apie aplinkybes, kuriomis jis gali (ar negali) būti priverstas liudyti teisme, pateikti tam tikrą informaciją, kuri buvo gauta mediacijos metu, c) aptarti su interakcijos šalimis faktų atskleidimo mediacijos procese tvarką, d) informuoti dalyvius apie tikimybę atskleisti, paviėšinti mediacijos rezultatus suinteresuotai institucijai ar teismui, tačiau išlaikant konfidencialumą bei užtikrinant visos asmeninės informacijos anonimiškumą, e) informuoti, kad bus imtasi visų įmanomų apsaugos priemonių.

Taigi šioje stadijoje pateikiamos “žaidimo taisyklės”, šalims pateikiami proceso principų išaiškinimai, tiek auka, tiek nusikaltęs asmuo gauna atsakymus į visus klausimus, susijusius su mediacijos procedūromis, be to, gali išsakyti savo pageidavimus, lūkesčius.

Bene svarbiausias šio etapo elementas – tai mediatoriaus prisistatymas, kad šalys suvoktų ir jį priimtų kaip nešališką tarpininką. Nešališkumas reiškia atsiribojimą nuo simpatijų ar išankstinio nusiteikimo atitinkamo proceso dalyvio atžvilgiu. Mediatoriaus pareiga – padėti tiek nusikaltimo aukai, tiek nusikaltėliui išspręsti jų konfliktą nesiimant nei kaltintojo, nei gynėjo vaidmens.

Neutralumas nurodo, kokie yra mediatoriaus ir interakcijos šalies santykiai. Jei mediatorius jaučia ar bent vienas iš dalyvių nurodo, kad mediatoriaus „kilmė“ ar asmeninė patirtis trukdys tarpininkavimo funkcijai įvykdyti, jis privalo pasitraukti iš proceso, išskyrus atvejus, kai niekas neprieštarauja tolesniam jo darbui. Be to, mediacijos proceso dalyviams suteikiama teisė laisvai pasirinkti mediatorių, jei sutinka kita interakcijos šalis. Taigi vengdamas interesų konflikto, mediatorius turi atskleisti interakcijos šalims visas aplinkybes, kurios gali sukelti naują bei eskaluoti seną konfliktą.

IV. Bendri susitikimai

Įsitikinus interakcijos šalių savanorišku apsisprendimu dalyvauti mediacijoje, organizuojamas bendras interakcijos šalių susitikimas. Susitikimo tikslas – aptarti konflikto sprendimo būdus bei priimti konstruktyvų susitarimą. Mediatorius turi informuoti interakcijos šalis apie jų teises pasitraukti iš mediacijos bet kuriuo metu ir dėl bet kokių priežasčių.

Prieš pradėdant šalims kalbėti, mediatorius vėl primena pagrindines taisykles bei savo neutralų vaidmenį šiame susitikime. Po įžanginio mediatoriaus žodžio žodis dažniausiai suteikiamas nusikaltimo aukai. Auka trumpai išdėsto savo samprotavimus dėl padaryto nusikaltimo, nurodo, kokią žalą ir nuostolius patyrė, kaip šis įvykis paveikė ar pakeitė jos gyvenimą. Tuomet nusikaltėliui suteikiama galimybė atsakyti į pateiktus klausimus, atsiprašyti, pasiaiškinti, kodėl jis taip pasielgė, apie ką galvojo darydamas nusikaltimą ir pan. Tada šalys pateikia viena kitai klausimus, atsakinėja į juos. Kai abi šalys aptaria bei atkuria įvykio aplinkybes, mediatorius pasiūlo pereiti prie žalos atlyginimo klausimo bei susitarimo dėl jos kompensavimo pasirašymo.

Taigi mediatoriaus funkcijos / pareigos šiame etape yra šios: 1) padėti šalims įsisąmoninti ir pasiekti savanorišką sprendimą, garantuoti sąmoningą dialogą. Mediatorius negali priversti interakcijos šalies dalyvauti mediacijoje bei sudaryti tam tikrą sutartį. Mediatorius negali priimti sprendimo už bet kurį proceso dalyvį; 2) skatinti dalyvių apsisprendimą (sprendimo priėmimą); be to, mediatoriaus pareiga – padėti dalyviams sužinoti ir išsiaiškinti interakcijos šalių poreikius ir bendrus interesus. Esant atitinkamoms aplinkybėms, kai interakcijos šalys negali susitarti, jos turi būti drąsinamos ieškoti kitų (papildomų) specialistų pagalbos (konsultacijų); 3) padrašinti dalyvius gauti nepriklausomų ekspertų išvadas, patarimus, reikalingus pasiekti sąmoningą susitarimą ar apginti savo teises bei teisėtus interesus; 4) pateikti informaciją tik pagal savo kvalifikaciją; 5) užtikrinti „proporcingas“ derybas, neleisti šalims panaudoti manipuliacinę ar bauginančią (grasinančią) derybų taktiką. Jeigu mediatorius mato, jaučia, kad derybos vyksta negarbingai, jis turi stengtis pataisyti situaciją arba, jeigu reikia, nutraukti, atidėti susitikimą.

V. Susitarimo dėl susitaikymo pasirašymas

Aukos ir nusikaltusio pasirašomą sutartį dažniausiai sudaro 5 dalys: 1) materialinės žalos atlyginimas, 2) reikalavimai, keliami tolesniam nusikaltėlio elgesiui, 3) įpareigojimai nusikaltėliui gydytis, lankyti atitinkamą terapijos kursą, dalyvauti reabilitacijos programose, 4) kontrolės priemonės, užtikrinančios įsipareigojimų įvykdymą, 5) nusikaltimo aukos įsipareigojimai (atsiimti pareiškimą, inicijuoti baudžiamosios bylos nutraukimą kaltininkui ir aukai susitaikius ir t. t.).

Pabrėžtina, kad į susitarimą gali būti įtraukti ir tretieji asmenys, pavyzdžiui, vietos bendruomenės, nevyriausybinių organizacijų, dirbančių ir su nusikaltimų aukomis, ir su nusikaltėliais, nariai. Kartu užtikrinama: susitarime prisiimtų įsipareigojimų kontrolė, jų vykdymas laiku, galimų konfliktų kilimo prevencija ir pan.

Čia svarbu paminėti Europos Tarybos Rekomendacijos Nr. R(99)19 “Mediacija baudžiamosiose bylose” nuostatą, kad nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti taikoma bet kuriuo bylos (atvejo) tyrimo momentu ir net jį atlikus. Be to, šalys gali būti įtrauktos į baudžiamąjį procesą ir veikti paraleliai. Mediacijos pasiektas rezultatas gali paskatinti nutraukti baudžiamąjį persekiojimą ar būti pateiktas kaip rekomendacija sprendžiant ginčą teisme.

VI. Susitarimo įvykdymo kontrolė

Vienais atvejais manoma, kad mediacija pasibaigia, kai informamas ir pasirašomas šalių susitarimas. Kitais atvejais laikoma, kai susitarimas pasiekė savo galutinį tikslą, kai įvykdomos visos sutartyje numatytos sąlygos. Šiais atvejais mediatorius, atlikęs mediaciją, privalo patikrinti, kaip vykdomas susitarimas, ar atlyginta žala, ar atlikti darbai, ar kaltininkas gydos ir t. t. Tais atvejais, kai mediaciją inicijuoja tam tikra institucija, turi būti informuojama apie interakcijos šalių susitarimų įvykdymo aplinkybes. Tik tuomet, kai visos sąlygos įvykdytos, mediatorius gali konstatuoti, kad mediacija pasiekė savo tikslą. Čia pažymėtinas psichologinis momentas, kai šalys jaučia vidinį įsipareigojimą įvykdyti priimtą susitarimą, nes jis yra jų darbo rezultatas, o ne iš šalies primestas įpareigojimas.

Mediacija gali būti teisminė ir neteisminė. Šiuo metu 10 – yje Lietuvos teismų yra vykdomas bandomasis teisminės mediacijos projektas. Tai valstybinės mediacijos modelis, nes pagal projektą mediatoriais yra teisėjai arba teisėjų padėjėjai. Kadangi mediacija reikalauja papildomų psichologinių, o ypač konfliktų sprendimo įgūdžių, mediatoriai yra papildomai mokomi. Dėl neteisminės mediacijos jau kurį laiką galima kreiptis į Vilniaus komercinio arbitražo teismą. Šiuo metu taip pat organizuojami intensyvūs kursai asmenims, ketinantiems teikti mediatorių paslaugas. Atkreipiamas dėmesys, kad Mykolo Romerio universitete yra patvirtinta “Atkuriamojo teisingumo ir tarpininkavimo” specializacija mediatoriams rengti. Tad mediacija yra ateities ginčų sprendimo būdas ir jos privalumus bei trūkumus galima aptarti labiau teoriniu lygiu.

Mediacijos trūkumas yra tas, kad šiuo būdu galima spręsti toli gražu ne visus ginčus. Tokiu keliu gali būti sprendžiami šeimos, darbo, komerciniai, vartotojų ir verslininkų, kaimynų ir bendruomenių ginčai, privataus kaltinimo bylos. Bet ir šiuose ginčiuose mediacija ne visada bus tinkama. Komerciniuose ginčiuose, kuriuose didelė ginčo objekto vertė, patartina rinktis kitą ginčo sprendimo būdą (arbitražą arba teismą), nes abiems pusėms palankus sprendimas mediacijos atveju gali būti paprasčiausia neįmanomas.

Mediacija sunkiai būtų įmanoma ir dėl tam tikrų subjektyvių aplinkybių: giliai įsišaknijusios šalių priešpriešos, didelio tarpusavio nepasitikėjimo, priešingų paskatų, smurto panaudojimo ir panašiai. Tokiu atveju surasti bendrą poziciją nepadėtų ir mediatorius, o mėginimai tai padaryti gali būti nenaudingi laiko, lėšų ir kitų sąnaudų bei pasiekto rezultato požiūriu.

Tačiau šiuos trūkumus nemaža dalimi atsveria mediacijos privalumai. Be jau minėto mediacijos operatyvumo ir lankstumo galima paminėti ir tai, kad teisminė mediacija yra nemokama. Kreiptis į mediatorių šalys gali netgi tuomet, kai vyksta teisminis ginčo sprendimas. Jei mediacija būna efektyvi ir pasiekiamas susitarimas, jis įforminamas taikos sutartimi tvirtinama teismo, kuri yra privaloma ginčo šalims ir kurios pagrindu nutraukiamas teisminis procesas. Ši sutartis gali būti vykdoma priverstinai, tai yra prilygsta teismo ar arbitražo sprendimui. Jei nors viena ginčo šalių mediacija nepatenkinta, ji be papildomų paaiškinimų gali pasitraukti iš mediacijos ir teisminis procesas vyksta įprasta tvarka. Tai tarsi dar vienas šansas ginčą išspręsti pačioms šalims be prievartinio teismo mechanizmo.

Mediacija vykdoma laikantis konfidencialumo principo, todėl joje be ginčo šalių ir mediatoriaus gali dalyvauti tik tie asmenys, kuriuos pačios ginčo šalys pageidauja matyti mediacijos procese. Pasiekus susitarimą ir pasirašius taikos sutartį išsaugomi geri ginčo dalyvių tarpusavio santykiai, todėl padidėja tikimybė, kad taikos sutartis bus vykdoma geranoriškai ir jos neteks vykdyti priverstinai.

Lietuvoje mediacija taikoma teisminės mediacijos formoje. Pilotinis projektas buvo pradėtas 2006 metais Vilniaus miesto 2 – ajame apylinkės teisme. Nuo 2008 metų sausio 1 dienos minėto projekto taikymas išplėstas iki dešimties teismų. Dėl teisminės mediacijos gali kreiptis šalys, kurių civilinės bylos nagrinėjamos teismuose, vykdančiuose teisminės mediacijos projekte. Teisminė mediacija yra nemokama.

Taigi, mediacijos privalumus ir trūkumus įvertins laikas, o geriausias katalizatorius bus žmonių pasitikėjimas.

1.3.6. Konfliktų sprendimas švietimo sferoje

Smurto ir patyčių paūmėjimas mokyklose – problema, įgyjanti vis didesnę mastą šalyje. Besimokančiųjų asmenų teisės pažeidimų skaičių, galima būtų reikšmingai sumažinti, jei švietimo sistemoje veiktų efektyvus smurto tarp besimokančiųjų prevencijos mechanizmas. Jau kuris laikas yra rengiami ir vykdomi specialūs mokymai mokyklų komandoms (mokyklų administracijai, psichologams, socialiniams pedagogams, mokytojams, prevencinio darbo grupių nariams) apie patyčių ir smurto prevencijos organizavimą mokykloje.

Švietimo ir mokslo ministerija kartu su nevyriausybine organizacija „Vaikų linija“ planuoja pradėti diegti norvegų smurto programą "Olyveus", Europoje pripažintą kaip vieną iš efektyviausių smurto prevencijos programų. Tačiau kol kas mokyklose daug smurto ir patyčių patiria ir vaikai, ir mokytojai. Švietimo ir mokslo ministerija ragina kuo skubiau imtis visų įmanomų priemonių grėsmingai padėčiai gerinti. Skubos tvarka buvo priimtas „Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas“¹⁶.

Jaunų šeimų informacijos centras, reaguodamas į Vyriausybės siūlymus, išplatino pranešimą, kuriame rašoma, kad visos išvardintos programos, kurias vykdys mokyklos ir kitos institucijos, yra skirtos ne prevencijai, o reakcijai – nusikalsti linkusių vaikų perauklėjimui, smurto aukų apsaugai, psichologinei pagalbai ir pan., o rūpestis dėl paprastų vaikų auklėjimo perkeltas vien tik tėvams. O „gražiausia“ vaikų auklėjimo ir ugdymo priemonė, kurią siekia įgyvendinti Vyriausybė – aptvertos mokyklos ir vaizdo kameros – kaip anksčiau Vaikų kolonijos, o dabar – Vaikų socializacijos centrai¹⁷.

Dabartiniu metu įvairiose pasaulio šalyse, net Ukrainoje, Rusijoje, Moldovoje veikia nemažai šviečiamųjų - mokomųjų programų, kuriomis siekiama lavinti pačių besimokančiųjų gebėjimus ir įgūdžius sprendžiant konfliktus ne jėga. Viena iš jų – vadinama „Bendraamžių mediacija“ - pagal kurią, patys mokiniai - mediatoriai veda susitikimus su tarpusavyje konfliktuojančiais bendraamžiais ir padeda jiems, atsižvelgiant į jų interesus, išspręsti tarpusavio ginčus. Tokiu būdu, bendraamžių mediacija „atiduoda“ atsakomybę už konfliktų išsprendimą patiems konflikto dalyviams. Be susitikimų vedimo mokiniai - mediatoriai taip pat imasi priemonių, siekiant išsiaiškinti bendradarbiavimo strategijų svarbą ir sėkmę, veda „seminarus“ bendraamžiams ir jaunesniems mokiniams.

Bendraamžių mediacija turi būti palaikoma pedagogų kolektyvo. Programos koordinatoriumi dažniausiai būna socialinis darbuotojas / pedagogas ar kuris nors iš suinteresuotų pedagogų. Būtent jis ir priima sprendimą nukreipti konflikto dalyvius mediacijai.

¹⁶ 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1238 Lietuvos Respublikos „Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas“
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301806&p_query=Vaiko%20ir%20minimalios%20ir%20vidutin%C4%97s%20prie%C5%BEi%C5%ABros%20%C4%AFstatymas&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2008-12-01

¹⁷ http://goris.freehostia.com/public/readarticle.php?article_id=15; prisijungimo laikas: 2008-09-16

„Bendraamžių mediacija“ gali veikti ir ne kaip atskira programa, o kaip vienas auklėjamojo darbo mokykloje elementų. Tuomet koordinatoriaus funkcijas gali atlikti vienas iš mokyklos direktoriaus pavaduotojų. Šie žmonės ir pagal savo pareigas turi spręsti mokykloje kilusius incidentus, o taip pat, lyginant su mokytojais / dėstytojais, turi mažiau pamokų / paskaitų ir yra greičiau pasiekiami ekstremalių situacijų metu.

Naudojamos ir kitos programos, padedančios lavinti mokiniams konstruktyvaus elgesio, bendradarbiavimo ir konfliktų sprendimo įgūdžius. Neatskiriamas jų kokybinis elementas – vertybių formavimas. Pavyzdžiui, Richard Cohen savo knygoje "Mokiniai sprendžia konfliktus" pristato programą, kurią sudaro dvylika užsiėmimų (15 – 35 min. trukmės), kuriuos patogų vesti net ir pamokų / paskaitų metu ¹⁸.

Kaip rodo praktika, programa „Bendraamžių mediacija“ leidžia formuoti mokiniams bendradarbiavimo įgūdžius, kurti mokymo įstaigose efektyvią konfliktinių situacijų sprendimo sistemą ir draugišką, sveiką atmosferą. Tokia programa yra tikrai efektyvi, sprendžiant smurto problemą mokymo įstaigose. Nacionalinės mediacijos bendruomenėse asociacijos (JAV) tyrimai rodo, kad tokių ir panašių programų įdiegimo mokyklose rezultatas:

- 90 proc. mokytojų pasiruošę deleguoti mokiniams teisę patiems spręsti konfliktus;

- 80 proc. mokinių-mediatorių sako, kad meditacijos procesas padėjo ir jiems patiems daug geriau suprasti žmones, besivadovaujančius skirtingomis vertybėmis.

Dažnai mokyklos, kuriose veikia mediacijos programos, pažymi:

- 80 proc. sumažėja kreipimusi į mokyklos administraciją dėl konfliktų;

- 80 proc. sumažėja muštynių skaičius tarp mokinių;

- 75 proc. sumažėja mokinių nuo mokymosi laikino atleidimo atvejų.

Kokia bebūtų naudojama programa, siekiant lavinti mokinių bendradarbiavimo ir pozityvaus konfliktų sprendimo įgūdžius, teigiamų rezultatų pasiekimui požiūris į ugdymą turi būti kompleksinis ir apjungti savyje ne tik pamokas / užsiėmimus, bet ir mokinių, pedagogų kolektyvo, administracijos ir tėvų veiklą ne pamokų metu. Richard'o Cohen'o nuomone, labiausiai efektyvus šis procesas bus tada, kada administracija ir pedagogai kels sau uždavinį – keisti pačią tarpusavio santykių atmosferą. Tai sunkus ir ilgai besitęsiantis procesas, tačiau jo rezultatu gali tapti visai kitas žmoniškųjų santykių mokymo įstaigoje klimatas – susitelkimas, tarpusavio supratimas ir bendradarbiavimas.

¹⁸ Ten pat

Apibendrinant reikėtų paminėti, kad paprastai praktikoje taikomos visų aptartų atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių kombinacijos ir kitos ginčų sprendimo galimybės, kad tik būtų pasiektas tikslas – išspręstas tarp šalių kilęs teisinis ginčas.

2. ATKURIAMOJO TEISINGUMO TAIKYMO LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINĖJE SISTEMOJE PRIELAIDOS IR GALIMYBĖS

Nė viena visuomenė, deja, negali išvengti ginčų, kylančių tarp asmenų dėl pažeistų subjektinių teisių ir įstatymų saugomų interesų, tačiau įstatymų leidėjai stengiasi sukurti kuo palankesnę teisinę terpę greitai ir taikiai išspręsti tokius konfliktus.

Šiandien besiginčijantiems asmenims yra prieinami įvairūs taikaus susitarimo būdai vykstant civiliniam procesui. Kilus ginčui, kiekvienu konkrečiu atveju galima pasirinkti labiausiai šalių interesus atitinkantį jo sprendimo būdą.

Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys atkuriamojo teisingumo taikymą

1985 m. lapkričio 29 d. Generalinė Asamblėja patvirtino Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaraciją¹⁹. 5 - ame punkte nurodoma, kad valstybėse turi būti steigiami ar stiprinami teisminiai ar administraciniai mechanizmai, padedantys aukoms gauti žalos atlyginimą formalaus ar neformalaus proceso metu. 7 – ame deklaracijos punkte tikslinama, kad neformalūs konfliktų sprendimų būdai, tarp jų mediacija, arbitražas ir paprotinis teisingumo vykdymas arba vietos praktika, kur tai yra taikoma, turi būti naudojami siekiant sutaikymo ir atlygio nusikaltimų aukoms.

Dėl mediacijos būtinumo pasisakoma ir 2000 m. Hagos konvencijos „Dėl tarptautinės suaugusiųjų apsaugos“ 31 straipsnyje, kuris numato, kad valstybių dalyvių kompetentingos institucijos tiesiogiai ar per kitas organizacijas turi skatinti mediacijos, sutaikinimo ar kitų panašių priemonių naudojimą, siekiant susitarti dėl suaugusiojo asmens ar jo turto apsaugos tais atvejais, kuriems taikoma ši Konvencija²⁰.

Pastarąjį dešimtmetį Europos Sąjungoje taip pat pastebimos ryškesnės mediacijos teisinio reguliavimo tendencijos.

¹⁹ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/477/41/IMG/NR047741.pdf?OpenElement> Deklaracijos vertimas į lietuvių kalbą pateiktas leidinyje: Tarptautiniai dokumentai 4. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Sudarytojas Aidukas M. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, 430 – 436

²⁰ Convention of 13 January 2000 on the International protection of adults http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=71; prisijungimo laikas: 2008-04-10

2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (toliau – Pagrindų sprendimas) ²¹. Pagal Pagrindų sprendimo 1 - ąjį straipsnį, „mediacija“ baudžiamosiose bylose turėtų būti suprantama kaip nukentėjusiojo ir nusikaltimą padariusio asmens sutarimo sprendimo paieška prieš ar baudžiamojo proceso metu, tarpininkaujant kompetentingam asmeniui. Kalbant apie alternatyvius konfliktų sprendimo būdus, Pagrindų sprendimo 10 - amo straipsnyje yra nurodyta tik mediacija baudžiamosiose bylose, pabrėžiant, kad tik už nusikaltimus, kurie valstybėje narėje laikomi tinkamais tokiai priemonei taikyti. Dokumente nurodoma, kad į bet koki nukentėjusiojo ir nusikaltėlio pasiektą susitarimą baudžiamosiose bylose gali būti atsižvelgta.

Atkreiptinas dėmesys į Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijas.

Apie aukos ir kaltininko sutaikymą kalbama Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1985 metais priimtoje Rekomendacijoje R (85) 11 dėl aukos padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese²², kurioje nurodyta, kad teisingumo vykdymo sistemos privalo kreipti daugiau dėmesio aukoms, siekiant įgyvendinti socialines normas ir kaltininkų rehabilitaciją, taip pat galimą nusikaltėlio ir aukos sutaikymą. Todėl šiame dokumente valstybių narių vyriausybėms yra rekomenduojama ištirti galimus mediacijos – sutaikymo sistemų privalumus.

1987 metais priimta Rekomendacija R (87) 21 dėl pagalbos aukoms ir viktimizacijos prevencijos ²³ pažymi, kad valstybių dalyvių vyriausybės turėtų remti eksperimentus (ir nacionaliniu, ir vietos mastu), susijusius su kaltininko ir aukos mediacija, vėliau vertinti jų rezultatus, ypatingą dėmesį skiriant aukų interesų apsaugai.

1998 - 2002 metais priimtos keturios Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos dėl mediacijos procedūrų šeimoms, baudžiamosiose ir civilinėse bylose bei dėl alternatyvių būdų spręsti administracinius ginčus.

1998 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas, matydamas augantį besiskiriančių šeimų ginčų skaičių, tokių skyrybų pasekmes ir siekdamas apsaugoti geriausius

²¹ Tarybos pagrindų sprendimas „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR): Tarptautiniai dokumentai 5. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos Sąjungos teisės aktai. Sudarytojas Švedas G. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, p. 308 - 317

²² Recommendation No. R (85) 11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=99&lid=4845>; prisijungimo laikas: 2008-05-12

²³ Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimisation (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies) <http://www.restorativejustice.org/resources/policy/inter/europe/r87>; prisijungimo laikas: 2008-11-03

vaiko interesus, jo gerovę, sprendžiant jo globos, bendravimo su juo klausimus, priėmė rekomendaciją R (98) 1 dėl šeimos mediacijos²⁴.

Šios rekomendacijos 7 - ame punkte nurodoma, kad atliktų tyrimų ir šalių, kuriose vykdoma mediacija, patirtis rodo, kad mediacija:

- pagerina bendravimą, šeimos narių tarpusavio santykius;
- sumažina konfliktų tarp ginčo šalių skaičių;
- pasiūlo abejoms šalims priimtina konflikto sprendimą;
- sudaro galimybes išlaikyti tolimesnius ryšius tarp vaikų ir tėvų;
- sumažina socialines ir ekonomines išlaidas besiskiriančioms šalims ir valstybei;
- sumažina laiko sąnaudas ieškant konflikto sprendimo.

Ministrų Komitetas rekomenduoja valstybių narių vyriausybėms skatinti šeimos mediaciją ir jos panaudojimą sprendžiant šeimos ginčus. Ši rekomendacija taip pat numato pagrindinius mediacijos principus.

Europos Taryba priėmė dokumentą dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamojoje teisėje, t.y. Rekomendaciją Nr. R (99) 19 „Mediacija baudžiamosiose bylose“. Čia svarbu paminėti Europos Tarybos rekomendacinę nuostatą, kad „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti taikoma bet kuriuo bylos (atvejo) tyrimo momentu ir net jį atlikus. Be to, šalys gali būti įtrauktos į baudžiamąjį procesą ir veikti paraleliai. Mediacijos pasiektas rezultatas gali paskatinti nutraukti baudžiamąjį persekiojimą ar būti pateiktas kaip rekomendacija sprendžiant ginčą teisme.

2002 m. Ministrų Komitetas priėmė rekomendaciją „Dėl mediacijos civiliniuose ginčiuose“²⁵. Ši rekomendacija numato mediacijos taikymo civiliniuose ginčiuose gaires.

Taip pat būtina paminėti, kad 2002 m. Europos Komisijos paskelbta „Žalioji knyga“ dėl alternatyvių civilinės ir komercinės teisės ginčų sprendimo būdų, numato, kad alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, pavyzdžiui, mediacija, iš tikrųjų leidžia šalims vėl užmegzti dialogą, stengiantis išspręsti savo ginčą derybomis, užuot atkakliai vadovavusis konflikto ir priešiško logika, kurios rezultatas paprastai tebūna toks, kad vienas laimi, o kitas lieka pralaimėjęs.

21 – asis klausimas, iškeltas „Žaliojoje knygoje“, yra susijęs su svarbiausiais įvairių alternatyvių ginčų sprendimo būdų aspektais, tokiais kaip pasinaudojimo šiais būdais sąlygų klausimas, ieškinio ir įgyjamosios senaties terminų problema, reikalavimas išlaikyti

²⁴ Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to member states on family mediation <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=450790&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=42821>; prisijungimo laikas: 2008-05-12

²⁵ Recommendation Rec (2002) 10 of the Committee of Ministers to member states on mediation on civil matters <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=306401&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>; prisijungimo laikas: 2008-05-12

konfidencialumą, susitarimų galiojimas, šiais būdais pasiektų susitarimų veiksmingumas, ypač atkreipiant dėmesį į vykdymą, mediatorių ir kitų trečiųjų asmenų parengimas, jų akreditavimas ir jų atsakomybę reglamentuojančios normos²⁶.

2004 m. Europos Komisijos iniciatyva buvo parengtas ir daugelio mediacijos ekspertų patvirtintas Europos mediatorių elgesio kodeksas²⁷. Šis kodeksas nustato bendrus mediatorių veiklos principus. Kodekso preambulėje mediacija apibrėžiama kaip bet koks procesas, kur dvi ar daugiau šalių sutinka su trečios šalies - mediatoriaus - pagalba spręsti ginčą ir siekti taikaus susitarimo.

Svarbu paminėti, kad 2004 m. Europos Komisija pateikė pasiūlymą dėl Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyvos „Dėl kai kurių mediacijos aspektų civilinėse ir komercinėse bylose“, kurioje buvo numatoma galimybė teisminei ginčą nukreipti į mediaciją, teismo teisę pareikalauti, kad šalys dalyvautų informacinėje sesijoje apie mediaciją²⁸. Ir tik 2008 – ūjų metų gegužės 21 dieną ši direktyva, t.y. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, buvo priimta.

Neabejojama, kad šia direktyva bus padidintas mediacijos vaidmuo Europos Sąjungoje. Direktyva numato, kad mediacija gali būti pigus ir greitas neteisminis ginčų sprendimo būdas civilinėse ir komercinėse bylose. Direktyvos 3 - ojo straipsnio a) punktas nustato, kad mediacija – tai visi procesai, kuriuose dviem ginčo šalims, arba didesniai jų skaičiui, susitarti padeda trečioji šalis, neatsižvelgiant į tai, ar procesas inicijuojamas šalių sprendimu, siūlant arba reikalaujant teismui, ar pagal valstybės narės nacionalinę teisę. Tačiau toks procesas neapima teisėjo pastangų išspręsti ginčą su juo susijusiame teisminiame procese. To paties straipsnio b) punkte pateiktas mediatoriaus apibrėžimas – tai trečioji šalis, teikianti mediacijos paslaugą, neatsižvelgiant į jos kategoriją arba profesiją, atitinkamoje valstybėje narėje ir į tai, kaip ji buvo paskirta ar paprašyta teikti tokią paslaugą.

Taip pat direktyva reglamentuoja mediacijos kokybės užtikrinimo, pretenzijų sureguliuavimo, susitarimų vykdymo, informacijos, gautos mediacijos metu atskleidimo galimybes, senaties terminų sustabdymą.

Ministrų Komiteto rekomendacijos, „Žalioji knyga“, Europos mediatorių veiklos kodeksas ir minėtoji direktyva – visa tai sudaro priemonių, kurių Europos Bendrija imasi

²⁶ Commission of the European Commission Green Paper on alternative resolution in civil and commercial law (COM (2002) 196); http://europa.eu/eur-lex/en/com/gpr/2002/com2002_0196en01.pdf; prisijungimo laikas: 2008-04-04

²⁷ European Mediators Code of Conduct; http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf; prisijungimo laikas: 2008-04-10

²⁸ Commission of European Communities proposal for a directive of the European Parliament and the Council on certain aspects of mediation in civil and commercial matters (COM (2004) 0718) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0718:FIN:EN:PDF>; prisijungimo laikas: 2008-04-10

siekdama paskatinti naudotis mediacija, visumą, taip palengvinant ginčų sprendimą ir išvengiant laiko gaišimo ir išlaidų, susijusių su bylinėjimusi teisme.

2.2. Nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys atkuriamojo teisingumo vykdymo modelius ir jų taikymą LR

Lietuvoje, skirtingai nei daugelyje užsienio valstybių, gana retai taikomi teisminei bylos nagrinėjimui alternatyvūs ginčų sprendimo būdai: arbitražas, taikinimas ar mediacija. Šalys, tarp kurių kilo ginčas, paprastai net nesvarsto alternatyvų teisminei ginčo sprendimui pasirinkimo galimybes. Dėl šios priežasties mūsų teisės sistemoje teismams tenka didžiulė ginčų sprendimo našta, o tai savo ruožtu sukelia kitas problemas: ilgai užsitęsiančius teismo procesus, didelius bylinėjimosi kaštus ir visuomenės nepasitenkinimą teisingumo vykdymo sistema. Kilus ginčui, atkreipkime dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos įstatymai numato galimybes išspręsti ginčą taikiai net ir tada, kai civilinė byla jau yra iškelta.

Teisinės taikos atkūrimas tarp ginčo šalių yra vienas pagrindinių civilinio proceso tikslų, įtvirtintų Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso ²⁹ (toliau – CPK) 2 straipsnyje. Pastebima, kad teisinės taikos atkūrimas daugeliu atveju užkerta kelią šalių tarpusavio santykių tolesnei plėtotei. Vis dažniau girdime sąvoką „socialinė taika“. Koks santykis egzistuoja tarp sąvokų „teisinė taika“ ir „socialinė taika“? Aišku viena – lygybės ženklo tarp šių sąvokų dėti negalime. Teisinė taika reiškia ginčo išsprendimą iki tokio lygio, kad neegzistuotų joks teisinis pagrindas kuriai nors iš šalių kelti savo reikalavimus. Mokslinėje literatūroje tokia teisinė taika vadinama formaliąja ³⁰. Teisinę taiką sukuria teismo sprendimas, kuriam, deja, nelemta turėti galios atkurti šalių tarpusavio bendravimą. Būtent todėl teismui priėmus teisėtą, nešališką ir teisingą sprendimą, šalys lieka priešišškai nusiteikusios viena kitos atžvilgiu: ieškovas džiaugiasi „nubaudęs“ atsakovą, o pastarasis dažniausiai jaučiasi „nuskriaustas“ ir neteisingai įvertintas. Teisinio pagrindo tolesniems ginčams nebuvimas tik pašalina „išspręstą“ problemą iš teisminės sistemos akiračio. Viena šalis visuomet lieka pralaimėjusi, be to, turime pripažinti, kad socialinė taika tarp šalių, nors ir įsivyravus teisei taikai, nebuvo atkurta. S. B. Goldberg, F. E. A. Sander bei N. H. Rogers kelia klausimą, kurios pasekmės yra labiau pageidaujamos – teisingumas ar išsaugoti geri šalių tarpusavio santykiai ³¹.

Pastaraisiais metais vis didėjantis bylinėjimosi mastas verčia atkreipti visuomenės dėmesį į taikaus susitarimo civilinio proceso metu galimybes. 2002 m. priimtas CPK, be kitų naujovių, Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisėje įtvirtino ir naują požiūrį į

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36 – 1340

³⁰ Simaitis R. Teisminis sutaikymas // Teisė. 2004. Nr. 52. P. 22

³¹ Goldberg S. B., Sander F. E. A., Rogers N. H. Dispute Resolution: Negotiations... // Ibid. P. 145

taikaus susitarimo svarbą. Suteikdamas teisėjui aktyvesnį vaidmenį procese, naujasis civilinio proceso įstatymas privertė ir mokslininkus, ir besiginčijančius asmenis atkreipti dėmesį į taikos atkūrimo galimybes. Pasak V. Valančiaus, teisėjas turėtų paaiškinti, paskatinti, pateikdamas svarių argumentų „stumtelėti“ šalis taikios ginčo baigties link <...> Svarbu įsisamoninti, jog taikus ginčo sureguliuavimas dažniausiai yra geresnė alternatyva nei, nors ir neblogas, bet vis dėlto „primestas“ teismo sprendimas³². Pasirinkdamos ginčo išsprendimo būdą, šalys iš esmės renkasi, koks bus jų tolesnis bendravimas. Todėl teismui priėmus formaliai teisingą ir teisės normomis pagrįstą privalomą šalims vykdyti sprendimą, net ir laimėjusi šalis gali jaustis sugniuždyta, praradusi daug laiko, nemažai pinigų ir negavusi nieko tokio, kas realiai padėtų atkurti iki ginčo kilimo buvusią situaciją. CPK įtvirtinta teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaisyti yra pamatinė nuostata, suponuojanti galimybes paieškoti ir kitų kelių taikiai susitarti.

Šiuolaikiniame verslo pasaulyje ieškinio pateikimas dažnai yra ženklas kitai šaliai, kad ieškovo ketinimai yra labai rimti. Šiandien beveik kiekvienoje sutartyje rasime sąlygą, įtvirtinančią šalių pareigą visus kilusius ginčus spręsti derybomis ir tik joms nepavykus kreiptis į teismą. Faktas, kad viena šalis pateikė ieškinį, dažniausiai reiškia, kad derybos nepavyko ir šalys nėra nusiteikusios ieškoti kompromiso.

Analizuojant taikaus susitarimo pasiekimo būdus civilinio proceso metu, daugiausia dėmesio turi būti skiriama taikos sutartims. *Taikos sutartis* – bendra šalių valia pagrįstas sprendimas, todėl sudarius tokį susitarimą, ieškovo ir atsakovo interesai yra suderinami ir teismui tvirtinti pateikiamas derybų būdu rastas kompromisinis ginčo sprendimas. Sudaryti taikos sutartį CPK leidžia bet kurioje proceso stadijoje. Bendrieji taikos sutarties reikalavimai yra nustatyti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³³ (toliau – CK) Šeštosios knygos LII skyriuje.

Taikos sutarties sudarymas civilinio proceso metu visuomet bus laikomas teismo pareigos sutaisyti šalis sėkmingu įgyvendinimu. Galiojančiame CPK įtvirtinta teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaisyti nustatė teisėjams būtinybę ieškoti galimybių taikiai baigti bylą. Taigi šiandien ne tik proceso šalys, bet ir teismas yra suinteresuotas taikos sutarties sudarymu.

Tarpininkavimas (mediacija) yra naujas ginčų sprendimo būdas Lietuvoje. Mediacija yra apibrėžiama kaip derybos padedant trečiajai neutraliai šaliai, kai ta šalis atsako už derybų procesą, o šalys pačios priima sprendimą. Mediacija, tai patobulintos derybos, kurias veda mediatorius (tarpininkas). Tarpininkas negali priimti privalomo ginčo šalims sprendimo, tačiau jo veiksmai nukreipti į tai, kad ginčo šalys lengviau pasiektų susitarimą – sudaromos

³² Valančius V. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003. Nr. 37(29). P. 23

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74 – 2262

geresnės sąlygos ginčo šalims bendrauti, siūlomos įvairios idėjos, kaip spręsti ginčą, šalys skatinamos daryti kompromisus ir galų gale pasiekti susitarimą. Joks sprendimas nepriimamas, kol dėl jo nesutinka abi ginčo šalys, tai yra abi šalys turi veto teisę.

Tuo tarpu kalbant apie neteisminę mediaciją, pažymėtina, kad jos reglamentavimas labai menkas, kadangi šis neteisminis ginčų sprendimo būdas yra visiškai naujas Lietuvoje. Anksčiau ikiarbitražinį tarpininkavimą apibrėžė trys Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo ³⁴ straipsniai, tačiau nuo 2008 – ujų metų liepos 31 d. minėto įstatymo IX skyrius pripažintas netekusiu galios ³⁵.

2008 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymą ³⁶. Šis įstatymas oficialiai įtvirtina ir apibrėžia mediaciją (civilinių ginčų taikinamąjį tarpininkavimą) kaip ginčų sprendimo procedūrą, kurios metu vienas ar keli tarpininkai (nešališki tretieji fiziniai asmenys) padeda ginčo šalims taikiai išspręsti ginčą. Pažymėtina, kad šis įstatymas netaikomas teisminei mediacijai.

Įstatymas numato, kad mediacija taikoma esant rašytiniam ginčo šalių susitarimui, kuris gali būti sudaromas tiek iš anksto, tiek kilus ginčui. Jeigu šalys sudaro susitarimą dėl mediacijos, prieš kreipdamosi į teismą, jos privalo pabandyti ginčą išspręsti šiuo būdu. Jeigu tokio susitarimo nėra ir šalys kreipėsi į teismą, teismas gali siūlyti šalims ginčą išspręsti mediacijos būdu, šalims sutikus, teismas atideda bylos nagrinėjimą.

Mediatorius skiriamas ginčo šalių susitarimu ir mediatoriaus sutikimu. Šalių susitarimu mediatorių gali parinkti trečiasis asmuo. Jeigu nesutariama dėl mediatoriaus paskyrimo, ginčo šalys gali kreiptis, kad mediatorių paskirtų apylinkės teismas. Mediatoriaus skyrimas ir jo sutikimas įforminami raštu. Mediatorių skaičius taip pat nustatomas ginčo šalių susitarimu, o jo nesant skiriamas vienas mediatorius. Mediacija vyksta už uždarytų durų - jos metu gali dalyvauti tik mediatorius ir dalyvaujantys byloje asmenys, o kiti asmenys gali dalyvauti tik tuo atveju, jei šalys dėl to sutinka. Mediatoriams keliami griežti nešališkumo reikalavimai. Visa informacija, susijusi su mediacija, įskaitant pasiūlymus dėl taikaus ginčo suregulavimo, šalių išreikštų nuomonių bei mediacijos metu šalių pristatytos informacijos, išskyrus kai kurias išimtis, negali būti panaudota kaip įrodymai teisme.

Mediacijos metu ginčo šalių sudaryta taikos sutartis ginčo šalims turi įstatymo galią. Taikos sutartis pateikiama tvirtinti bylą nagrinėjančiam teisėjui ir patvirtinta taikos sutartis

³⁴ Lietuvos Respublikos 1996 m. balandžio 2 d. Nr. I – 1274 „Komercinio arbitražo įstatymas“ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325446&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008-12-01

³⁵ 2008 m. liepos 15 d. Nr. X – 1703 Lietuvos Respublikos „Komercinio arbitražo įstatymo IX skyriaus pripažinimo netekusiu galios įstatymas“ http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325295; prisijungimo laikas: 2008-12-01

³⁶ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325294&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008-12-10

tampa privaloma bei gali būti vykdoma priverstinai, t. y. jos pagrindu galima prašyti teismo išduoti vykdomąjį raštą, su kuriuo kreipiamasi į antstolį. Bet kuri šalis gali pasitraukti iš mediacijos nagrinėjimo nenurodant pasitraukimo priežasčių – tokiu atveju mediacija užbaigiama ir atidėtas civilinės bylos nagrinėjimas tęsiamas toliau arba šalys įgyja teisę ginčą perkelti į teismą, jei byla prieš kreipiantis mediacijos nebuvo pradėta. Tačiau tenka konstatuoti, kad kol kas šiame įstatyme numatyta mediacija pasinaudoti yra neįmanoma, nes nėra kvalifikuotų mediatorių.

Įdomus ir novatoriškas teisėjų pareigos imtis priemonių šalims sutaukyti realizavimas mūsų teisinėje sistemoje – teisminės mediacijos taikymas. Apie mediaciją, kaip taikaus ginčų sprendimo būdo taikymo galimybę Lietuvos Respublikos teisėje, pradėta kalbėti tik pastaraisiais metais vykdant žiniasklaidoje pagarsėjusį bandomąjį mediacijos projektą. 2005 m. Teismų taryba aprobavo bandomąjį teisminės mediacijos projektą³⁷. 2007 m. sausio 26 d. Teisėjų taryba pratęsė šio projekto vykdymą ir pradėjo jo plėtrą į kitus teismus³⁸.

Vykdant šį projektą, mediatoriais paskirti į mediatorių sąrašą įtraukti teisėjai arba teisėjų padėjėjai. Teisminės mediacijos metu pasiekti teismo tvirtinami susitarimai. Vis dėlto mediacija Lietuvos Respublikos civiliniame procese yra eksperimentinis būdas įgyvendinti teismo pareigą imtis priemonių dėl šalių sutaukymo.

Nuo 2008 m. sausio 1 d. Lietuvos apeliaciniame, Kauno apygardos, Šiaulių apygardos, Vilniaus miesto 2 apylinkės, Vilniaus miesto 3 apylinkės, Druskininkų miesto apylinkės, Šalčininkų rajono apylinkės, Molėtų rajono apylinkės, Vilkaviškio rajono apylinkės ir Pasvalio rajono apylinkės teismuose pradėjo veikti bandomasis teisminės mediacijos projektas - šios mediacijos rūšies Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas nereglamentuoja. Šio projekto metu vykdoma mediacija pasižymi tuo, kad šalims sutikus mediacija vyksta dėl šiuose teismuose pradėtų civilinių bylų, su šalimis suderintu laiku teismo patalpose, mediatoriumi būnant teisėjui arba teisėjo padėjėjui (todėl ir vadinama teismine mediacija) bei trunka iki 4 valandų, tačiau šis laikas gali būti pratęstas bei išskaidomas į kelis susitikimus. Pažymėtina, kad nepavykus pasiekti taikaus susitarimo, mediatoriumi buvęs teisėjas arba teisėjo padėjėjas negali dalyvauti kaip teisėjas ar teisėjo padėjėjas nagrinėjant civilinę bylą. Šiuose teismuose vykdoma mediacija yra nemokama. Teisminės mediacijos procedūrą užbaigus taikiu susitarimu šalims gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio. Skirtingai negu nuo aukščiau minėtosios neteisminės, šia mediacija pasinaudoti galima jau šiandien, tačiau atsiranda

³⁷ Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“ <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050520-348.doc>; prisijungimo laikas: 2008-04-09

³⁸ Teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. nutarimas 13 P-15 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto tęsimo“ <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20070126-15.doc>; prisijungimo laikas: 2008-04-10

nemažai kritikuojančių tą faktą, kad mediatoriais yra patys teisėjai ar jų padėjėjai, tuo tarpu Vakarų šalyse tokios praktikos nėra.

Paminėtina, kad LR Vyriausybė 2008 m. sausio 9 d. priėmė nutarimą Nr. 6 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“³⁹. Šis projektas apibrėžia mediacijos sąvoką, įvardina pagrindinius mediacijos principus, nustato svarbiausio veiksmingos mediacijos principo – konfidencialumo – apimtis ir garantijas, įtvirtina mediacijos, kaip ginčo sprendimo būdo, oficialų pripažinimą, sutrumpintų ieškinio senaties terminų eigos sustabdymą pradėjus mediacijos procedūrą.

Kol įstatymų leidėjas nėra priėmęs Mediacijos įstatymo bei atitinkamai pakeitęs taikinimo procedūrą teismo ginčo sprendimo metu reglamentuojančio CPK, dar sunku įvertinti šio vieno populiariausių alternatyvių civilinių ginčų sprendimo būdų taikymo naudą Lietuvos Respublikos teisėje.

Taikyti atkuriamąjį teisingumą ir tarpininkavimą sprendžiant šalių teisių santykių konfliktus įpareigoja Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. Nutarimu Nr. IX – 1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“⁴⁰ 36 p. 2 d. įpareigojama „sukurti atkuriamojo teisingumo sistemą, kurios pagrindinis tikslas yra atkurti buvusią padėtį tarp nusikaltimo paveiktų subjektų - aukos, nusikaltėlio, visuomenės“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 8 d. Nutarimu Nr. 806 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007- 2009 metais įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“⁴¹ 3 punktu įpareigojama sukurti „Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių projektą“. Vienu iš atsakingų vykdytojų paskirtas Mykolo Romerio universitetas.

Vyriausybė pritarė įstatymo „Dėl Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų, reguliuojančių civilinį procesą, įgyvendinimo“⁴² projektui. Nutarta teisės normas, kuriomis įgyvendinami Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktai, reguliuojantys civilinį procesą, išdėstyti viename įstatyme. Tikimasi, kad tokia įgyvendinimo forma bus patogesnė, nes

³⁹ 2008-01-09 LR Vyriausybės nutarimas Nr.6 dėl Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312598; prisijungimo laikas: 2008-05-15

⁴⁰ <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=62450>; prisijungimo laikas: 2008-12-02

⁴¹ <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=106832>; prisijungimo laikas: 2008-12-02

⁴² <http://209.85.129.132/search?q=cache:nbkBMWz1fDgJ:www.lsdp.lt/lt/index.php/naujienos/vyriausybes-naujienos/87-vyriausybs-naujienos/334-pritarta-patogesnei-europos-sjungos-ir-tarptautins-teiss-akt-reguliuojani-civilin-proces-gyvendinimo-formai+D%C4%97I+Europos+S%C4%85jungos+ir+tarptautin%C4%97s+teis%C4%97s+akt%C5%B3,+reguliuojan%C4%8Di%C5%B3+civilin%C4%AF+proces%C4%85,+%C4%AFgyvendinimo&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt>; prisijungimo laikas: 2008-12-02

atitinkamos nuostatos nebus įtvirtintos keliuose atskiruose teisės aktuose ir bus sudaromos prielaidos Civilinio proceso kodekso, kaip kodifikuoto teisės akto, stabilumui.

Apibendrinant, pastebėtina, kad kol kas dar sunku daryti išvadas apie mediacijos efektyvumą Lietuvos teisinėje sistemoje sprendžiant civilinius ginčus, ypač tarp verslo subjektų, tačiau jau šiandien akivaizdu, jog yra teisinis pagrindas netolimoje ateityje daugumai įmonių nemažą dalį civilinių ginčų, ypač mažesnio sudėtingumo, spręsti mediacijos būdu, todėl sudarant naujas sutartis jau šiandien būtų galima atlikti „namų darbus“ - įtraukti nuostatas apie mediaciją, kaip privalomą išankstinį kylančių civilinių ginčų sprendimo būdą prieš pradėdant bylinėjimąsi teisme.

2.3. Atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių taikymo užsienio valstybėse praktika ir rezultatai

2007 – aisiais metais viena iš daugelio advokatų kontorų kartu su Europos Taryba, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija ir Vilniaus universiteto Teisės fakultetu surengė tarptautinę konferenciją „Mediacija Europoje: iššūkiai ir perspektyvos“.

Surengtos konferencijos tikslas buvo išsamiai pristatyti ginčų sprendimą mediacijos būdu įvairiose Europos šalyse ir atkreipti dėmesį į alternatyvių ginčų sprendimo būdų plėtojimo svarbą. Konferencijoje pranešimus skaitė 27 mediacijos ekspertai iš daugiau nei 15 Europos šalių. Mediacijos paslaugą teikiančių institucijų, teismų, universitetų ir advokatų kontorų atstovai, specialistai iš Europos Komisijos ir kitų valdžios institucijų bei mokslo ir tyrimų centrų pristatė mediacijos taikymą įvairiose Europos šalyse iš akademinėjų ir praktinių perspektyvų⁴³. Toliau glaustai apžvelgsime skaitytus pranešimus.

2.3.1. Teisminė mediacija Kanados Kvebeko miesto apeliaciniame teisme

Apeliacinis teismas Kvebeke yra aukščiausias teismas provincijoje. Jo jurisdikcija apima civilinės, komercinės, šeimos, baudžiamosios, administracinės bei konstitucinės teisės sistemas. 98 % teismo priimtų sprendimų – galutiniai. Apeliacinis teismas yra pirmos instancijos teismas.

Teisminės mediacijos pradžia laikomi 1997 metai. Mediacijos paslaugos pirmiausia pradėtos taikyti šeimos bylose. Toliau taikymas išplėstas į civilinės bei komercinės teisės sferas. Pastaruoju metu, mediacija naudojama daugiau baudžiamosiose bylose.

⁴³ <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>; prisijungimo laikas: 2008-11-29

Pagrindiniai teisminės mediacijos Kvebeke principai numato, jog mediatorius yra nešališkas, nepriklausomas teismo teisėjas, turintis teisinę neliečiamybę bei autoritetą. Mediacijos procesas vyksta sutinkant visoms konflikto šalims, yra slaptas, lankstus, greitas, neformalus. Praktikoje šis procesas paprastai trunka nuo 3 iki 6 savaitių. Konflikto šalims suteikiama galimybė aktyviai dalyvauti procese.

Pateikiant tikslesnius duomenis, paminėtina, kad kasmet sulaukiama apie 200 prašymų pageidaujant pradėti mediacijos procesą. Iš jų vidutiniškai 80% bylų yra baigiamos, pavykus priimti konflikto šalis tenkinantį sprendimą.

2.3.2. Teisminės šeimos mediacijos paslaugos Anglijoje ir Velse

Anglijoje ir Velse civilinio proceso nuostatomis konflikto šalys yra skatinamos ginčus spręsti pasirenkant alternatyvius jų sprendimo būdus, su sąlyga, jei teismas nusprendžia tai esant tikslinga. Mediacija ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai (angl. Alternative Dispute Resolution – ADR) Jungtinėje Karalystėje yra puikiai išplėtoti.

Anglijoje ir Velse teisminės mediacijos vystymasis buvo sąlygotas greitų ir įvairialypių ginčų sprendimo būdų, veikiančios nacionalinės tarpininkavimo pagalbos telefonu („helpline“) linijos ir pan.

Šeimos mediacija plačiai paplitusi šiose šalyse. Jau nuo 1974 – ujų metų buvo imta planuoti šeimos mediacijos paslauga Anglijoje. Nuo 1978 metų pradžios procedūra pagaliau pradėta taikyti. 1980 -1990 metų laikotarpiu paslaugos plečiamos į vis didesni skaičių, kas padėjo pamažu sukurti nacionalinį šeimos mediacijos paslaugų tinklą. 1981 – aisiais metais buvo sukurta Nacionalinė šeimos mediatorių asociacija, skirta koordinuoti mediatorių mokymus, paslaugų teikimo praktiką bei nustatyti ir įtvirtinti pagrindinius standartus. Anglija ir Velsas šiandieną turi beveik trisdešimties metų darbo patirtį šeimos mediacijos srityje ir pasižymi atliktų mediacijos taikymo efektyvumo tyrimų gausa.

2004 – 2005 metais britų valdžia išleido per 20 milijonų eurų teisminės šeimos mediacijos pagalbos suteikimui. 2007 - ujų metų kovo mėnesį Anglijoje ir Velse Nacionalinė audito tarnyba paskelbė apžvalginę informaciją „Teisinė pagalba ir mediacija šeimoms, atsidūrusioms ties iširimo riba“. Apžvalgoje nurodoma, jog *“paprastai mediacijos procesas yra pigesnis, greitesnis ir morališkai mažiau žalingas lyginant jį su teismo procesu, ir atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad tokiu būdu užtikrinami geresni rezultatai, ypač vaikų atžvilgiu. Mediacijos procesas vidutiniškai trunka 100 dienų ir kainuoja 752 svarus sterlingų (per 1 000 eurų), lyginant su bylos nagrinėjimo, netaikant mediacijos paslaugų, trukme - 435 dienos ir kaina - 1 682 svarai sterlingų (2 388 eurų). Nevisada įmanoma išvengti akistatos su teismu, tačiau, kur*

įmanoma, mediacijos procesas turi būti taikomas, siekiant daugiau naudoti konflikto šalims bei mokesčių mokėtojams”⁴⁴.

Siekiantiems pelno mediatoriams 100 – as dienų neretai yra ilgas laiko tarpas. Per šį laikotarpį nuosekliai vykdomi atskiri, pavieniai mediaciniai susitikimai, kadangi šeimos mediacijos procesas apima eilę opių, vidinių šeimos klausimų, įskaitant vaikų ir šeimos biudžeto temas. Mediacijos šalys susitikimų metu įsipareigoja atlikti tam tikras užduotis. Paprastai siekiant konstruktyvesnio tarpusavio bendravimo, asmenims reikia dviejų ar daugiau atskirų susitikimų su mediatoriumi, kad jie būtų pilnai tam pasirengę.

Tyrimais nustatyta, jog kada išsiskyre tėvai nesutaria dėl savo vaikų, pareiškimas teismui dėl įsakymo išdavimo padėti dar labiau apsunkina, nei išsprendžia.

Po dvidešimties metų pastangų išleisti naują įstatymą, reglamentuojantį šeimos mediaciją, 1996 - ūjų metų Šeimos teisės įstatymo III – asis skyrius, pakartotinai buvo integruotas į 1999 – aisiais metais priimtą aktą (angl. „Access to Justice Act“), kuris pristatė šeimai teisinės galimybes pasinaudoti mediacijos paslaugomis ir procedūromis, siekiant skatinti savanoriškai jas rinktis prieš kreipiantis į teismą ir naudoti sprendžiant šeimoje kilusius ginčus. Asmuo, prieš kreipdamasis į teismą, turi būti nukreiptas dėl informacinio pobūdžio konsultacijos pas šeimos mediatorių. Pagal minėtą Aktą teisininkai yra įpareigoti nukreipti klientus, siekiančius teisinės pagalbos sprendžiant šeimos ginčus (ne tik skyrybas), į valstybines šeimos mediacijos paslaugas teikiančias tarnybas. Šių tarnybų darbuotojai turėtų suteikti visą reikiamą informaciją bei padėti asmenims apsispręsti dėl dalyvavimo mediacijos procese. Klientai gali būti vedę arba nevedę, gyvenantys kartu, gyvenantys atskirai ar išsiskyre, turintys arba neturintys išlaikomų vaikų, arba seneliai, ieškantys savo anūkų. Pažymėtina, kad mediacijos procesas nėra privalomas.

Individualūs asmenys ar poros gali tiesiogiai kreiptis (be teisininkų nukreipimo) į mediatorių ir susitikti su juo nemokamai. 2006 – aisiais metais valdžios pastangomis buvo įkurta Šeimos mediacijos pagalbos linija. Skambinantiesiems asmenims suteikiama informacija apie šeimos mediaciją, galimybę pasinaudoti viešai finansuojamomis mediacijos paslaugomis ir apie tai, kur rasti artimiausią mediacijos paslaugas teikiančią įstaigą. Apie mediaciją žmonės sužino naudodamiesi minėta pagalbos linija, internetu, sekdami informaciją žiniasklaidoje, dalyvaudami kasmet spalio mėnesį organizuojamoje „Mediacijos savaitėje“, tačiau paprastai informaciją apie mediaciją jie gauna bendraujant su teisininkais, giminėmis ar draugais.

Per 2004 – 2005 metus buvo pradėtos 14 355 šeimos mediacijos procedūros, kuriose viena ar abi konflikto šalys mediacijos paslaugomis naudojosi nemokamai. Tai sudaro apytiksliai 10 % nuo besiskiriančių gyventojų skaičiaus. Nuo 2001 – ūjų iki 2002 – ūjų metų

⁴⁴ <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>; prisijungimo laikas: 2008-11-29

beveik trečdaliu padidėjo viešai finansuojamų mediacijos paslaugų skaičius, o nuo 2002 –ųjų iki 2003 -ųjų metų minėtas skaičius augo dar 12 %. Teisinių paslaugų komisija konstatavo, jog 74 % bylų buvo užbaigtos nesinaudojant teismų paslaugomis.

Britų teisėjai yra įsitikinę sutaikinimo ir mediacijos teikiama nauda. 2002 -aisiais metais vykusio teismo proceso metu, apie mediaciją buvo išreikšta tokia aiški tendencija: „Anglų teisinėje sistemoje tai yra tvirtas šaknis turintis, reikšmingas ir sparčiai populiarėjantis faktas“⁴⁵. Patys teisėjai bylinėjimąsi apibūdino kaip nepaprastai brangų, šalims žalingą ir suteikiantį jiems menką pagalbą. Jie rekomenduoja, jog mediacija turi vaidinti centrinį vaidmenį teisinėje sistemoje ir tapti teisės studentų ir teisėjų mokymo dalimi.

2.3.3. Mediacijos dabartinės būklės Norvegijos teismuose apžvalga

1997 –ieji metai itin svarbūs Norvegijos mediacijos istorijoje. Parengtas teisminės mediacijos projektas iš pradžių buvo vykdomas penkiuose apylinkės bei viename apeliaciniame teisme. Vykdomas projektas sudaro sąlygas „gyvesniai“, aktyvesniai mediacijai, lyginant su įprasta mediacija.

2000 –aisiais metais minėtas teisminės mediacijos projektas buvo įvertintas. Gauti rezultatai liudijo gana aukštus bendro pasitenkinimo rodiklius. Netrukus po to sekė projekto išplėtimas į kitus teismus. Pažymėtina, kad jau nuo 2006 –ųjų metų visi Norvegijos teismai teikė teisminės mediacijos paslaugas.

Nuo 2008 –ųjų metų sausio 1 dienos įsigaliojo naujas civilinio proceso kodeksas, įtvirtinantis alternatyvius ginčų sprendimo būdus, ypatingas dėmesys skiriamas mediacijai. Teisminė mediacija – Norvegijos teismų sistemos dalis.

Kalbant apie pagrindinius teisminės mediacijos Norvegijoje bruožus paminėtina, kad teoriškai mediatoriais gali būti teisėjai, įgaliotieji teisininkai ar kiti asmenys, bet praktikoje paprastai tarpininko vaidmenį atlieka teisėjai. Mediatoriams jokių formalių teisinių reikalavimų nėra keliami.

Norvegijoje taip pat taikoma plačiai paplitusi praktika, kad mediatorius negali būti teisėjas, priimančias sprendimą byloje. Mediatoriui yra suteikta plati veiksmų laisvė, aktyvus vaidmuo tarpininkavimo procese. Teisminės mediacijos Norvegijoje taisyklės pagrinde yra paremtos problemų sprendimo modeliu.

Sutinkant mediatoriui, konflikto šalims, liudytojams ar kitiems asmenims, mediacijos proceso metu gali būti duodami parodymai. Tačiau praktikoje, paprastai, liudytojų nėra. Gali būti atliekamas neoficialus dokumentų ir nuotraukų pristatymas.

⁴⁵ <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>; prisijungimo laikas: 2008-11-29

Kuomet konflikto šalims nepavyksta susitarti, byla yra perduodama kitam teisėjui nagrinėti toliau. Pateikiant statistinius rodiklius, bylų, perduotų mediacijai išsprendžiamumas vidutiniškai siekia apie 70 – 80 procentų ⁴⁶.

2.3.4 Atkuriamojo teisingumo modelių (mediacijos) taikymo specifika Vokietijoje ir Prancūzijoje

Teisminės mediacijos Vokietijoje privalumai: greitas procesas, nėra papildomų išlaidų, daugiau proceso dalyvių, platesnės sprendimo pasirinkimo galimybės, daugiau lankstumo priimant sprendimus, neviešas procesas (derybos), mediatorius nėra sprendimą byloje priimančias teisėjas ir kt.

Pateikiama statistika, kad Vokietijos „Braunschweig“ mieste, teikiant teisminės mediacijos paslaugas, daugiau nei 90% atvejų šalių susitarimas buvo pasiektas ⁴⁷. Susitarimas visiškai priklauso nuo konflikto šalių valios. Toliau šiek tiek plačiau paanalizuosime minėtų valstybių praktiką, teikiant mediacijos paslaugas.

Ikiteisminio tyrimo institucijos renka reikiamus duomenis ir perduoda juos mediacijos centrums. Atvejų, kuomet konfliktas gali būti sprendžiamas taikant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją kriterijai abiejose šalyse nėra nei labai aiškūs, nei apibrėžti pagal įstatymą. Teoriškai, mediacijos taikymas gali būti pasiūlytas paaugliui taip pat kaip suaugusiems teisės pažeidėjams. Vokietijoje nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija yra daugiausia taikoma paaugliams. Tuo tarpu Prancūzijoje tai sutelkta daugiausia ties suaugusiais teisės pažeidėjais.

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija apima platų nusikalstamų veikų spektrą. Vokietijoje minėto teisinio instituto taikymas apima tokias nusikalstamas veikas, kaip kūno sužalojimas, vagystė ir apgaulė, tyčinis turto sužalojimas ir apiplėšimas (Kerner ir Hartmann, 2005) ⁴⁸.

Tuo tarpu Prancūzijoje tikrai smulkių nusikaltimų atvejais konflikto sprendimas gali būti paskirtas tarpininkavimo centrums. Vienas iš Prancūzijoje taikomos mediacijos ypatumų yra tas, kad ji taikoma nusikaltimams ar teisės pažeidimams, tokiems kaip smurtas šeimoje, teisės pamatyti vaiką pažeidimas, įsipareigojimo išlaikyti vaiką pažeidimas, kuriuose ginčo šalimis yra šeimos nariai. Nors pasitaiko atvejų, kada vagystės / apiplėšimo ar turto

⁴⁶ <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>; prisijungimo laikas: 2008-11-29

⁴⁷ Ten pat

⁴⁸ <http://pun.sagepub.com>; prisijungimo laikas: 2008-10-04

sužalojimo bylos sprendžiamos taikant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją (Ministère de la Justice, 2003) ⁴⁹.

Mediatorių profesinis išsilavinimas yra įvairus. Prancūzijos mediatorių išsilavinimas apima gausybę profesijų. Nekalbant apie visas, paminėtina, kad sutinkami asmenys baigę teisės, psichologijos studijas. Šioje šalyje šalia profesionalių tarpininkų aktyviai pasireiškia ir savanoriai. Tuo tarpu Vokietijoje, socialiniams darbuotojams būdinga tapti mediatoriais.

Kalbant apie finansinius klausimus, abiejose šalyse dalyvavimas nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijoje yra nemokamas. Mediatoriams paprastai už darbą atlygina baudžiamosios justicijos valdžios organai („prosecution authorities“) vienkartinio užmokesčio pagrindu arba jiems apmoka juos įdarbinę mediacijos centrai, kurie dažnai yra finansuojami baudžiamosios justicijos valdžios organų.

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos procesas Vokietijoje ir Prancūzijoje yra pagrįstas tais pačiais principais:

1. Nusikaltimas, kuris pažeidėjui lėmė susidūrimą su teisine sistema yra interpretuojamas kaip tarpasmeninis konfliktas su auka.

2. Komunikacija, bendravimas turi privesti prie konflikto šalių tarpusavio supratimo, nusikaltusiam asmeniui turėtų sukelti gailėjimąsi už savo atliktus veiksmus ir padėti susitarti dėl kompensacijos nusikaltimo aukai. Mediacija turi vykti neoficialia forma, vengiant biurokратиško teismo bylų nagrinėjimo proceso.

3. Dar vienas neabejotinai svarbus principas, kuriuo remiasi mediacijos procesas, yra aktyvus ir autonominis konflikto šalių dalyvavimas: nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija yra pagrįsta prielaida, kad šalys sugeba savarankiškai rasti bendrą sprendimą jų konfliktui išspręsti, nors joms leidžiama konsultuotis su teisininkais.

4. Mediatorius privalo būti neutralus abiejų šalių atžvilgiu. Jo užduotis vadovauti mediacijos procesui, o ne nustatyti konflikto sprendimą.

Mediacijos procese siekiama suburti kartu, sąveikai akis į akį tris šalis - auką, nusikaltėlį ir mediatorių. Giminaičiams ir advokatams leidžiama dalyvauti procese, tačiau jie nėra įtraukti į konflikto sprendimo šalių sistemą. Tai ir yra skirtumas tarp nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos ir kai kurių kitų atkuriamojo teisingumo modelių, kur kiti bendruomenės nariai aktyviai pasireiškia procese. Klasikinė aukos - pažeidėjo mediacija yra dviejų dalių procedūra: iš pradžių abi šalys susitinka atskirai su mediatoriumi ir tik vėliau kartu. Kai tarpininkavimo procesas yra baigtas, apie proceso rezultatus tarpininkas informuoja kaltintoją (ar teisėją Vokietijoje).

⁴⁹ Ten pat

Sąveikos problemos. Atlikti tyrimai atskleidžia, kad sąveika tarp nusikaltimo aukos, nusikaltėlio ir mediatoriaus yra gana sudėtinga. Nors daugelis tarpininkavimo atvejų oficialiai buvo pripažinti kaip sėkmingai pavykę, kadangi susitarimas tarp šalių buvo pasiektas, mikrosociologiniu aspektu teigtina, kad visi jie daugiau ar mažiau nepasisekė – net jei susitarimas buvo pasiektas. Problema yra ta, kad daugelis mediacijos proceso dalyvių nesupranta, kas vyksta ir kokia yra vykdomos procedūros esmė. Konfliktas negali būti išspręstas tol, kol auka ir nusikaltėlis nesuvokia situacijos kaip tarpininkavimo. Dėl šios priežasties procesas yra apsunkinamas.

Dėl minėtų sunkumų, konflikto šalys dažnai nesusitinka situacijos išsprendimui „akis į akį“, ir procesas yra baigiamas po pirmųjų atskirų šalių susitikimų su mediatoriumi. Tokiu atveju galima teigti, kad šalių sąveika iš tikrųjų net nepradedama. Pavyzdžiui, Prancūzijoje mediacijos procesui skiriama 30 minučių laiko, įskaitant atskirus šalių susitikimus su mediatoriumi⁵⁰.

Konflikto šalių sąveikos problemų priežastys aiškinamos asmeniniu, makrosocialiniu, profesiniu bei instituciniu („institutional“) aspektais.

Asmeninis aspektas (dalyviai).

Pirma, tarpininkavimo procesas reikalauja, kad dalyviai būtų perėmę fundamentalius nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos idealus, pavyzdžiui, kad susitaikymas yra geriau nei bausmė ir, kad savo valia priimtas sprendimas yra geresnis už sprendimą, paskirtą teisėjo. Bet dažniausiai taip nėra: užuot turėję šiuos idealus ar tiesiog buvę informuoti apie juos, mediacijos proceso dalyviai elgiasi tarsi būtų teismo salėje – pavyzdžiui, aukos reikalauja bausmės, pažeidėjai neigia savo kaltę ir siekia pateisinti savo elgesį. Turėtume pripažinti faktą, kad idealai dažnai paneigiami šalių asmeniniais interesais ir vertybėmis.

Antra, pastebima, kad dalyviai yra per daug slegiami būtinybės veikti savarankiškai mediacijos procese. Konflikto šalių tarpusavio sąveika yra reikalaujanti daug jų pastangų ir ji negali būti laikoma jiems savaime suprantamu dalyku. Daugumai gyventojų nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija, jos procesas, santykis su jurisdikcine sistema yra mažai žinomi. Tai gali privesti prie rimtų konflikto šalių sąveikos problemų todėl, kad žmonės nežino, kaip elgtis ir ko tikėtis iš tarpininko.

Trečia, aukos – nusikaltėlio mediacija yra pagrįsta mintimi, kad aukos turi būti pripažintos kaip tokios. Ironiška, kad pasiūlymas konfliktą spręsti mediacijos procese, gali sudaryti išpūdį, kad konkretus atvejis nėra laikomas pakankamai rimtu, kad būtų nagrinėjamas baudžiamosios justicijos valdžios organų. Tyrimų duomenys rodo, kad aukų pripažinimo tokiomis poreikis dažnai nėra patenkinamas, įtraukiant jas į tarpininkavimo procesą kartu su

⁵⁰ Ten pat

pažeidėjais. Kai kurie iš jų (aukų) labiau norėtų dalyvauti teisminiame procese ir būti išgirsti teisėjo, kurį jos vertina kaip autoritetingą ir gerbiamą asmenį. Nusikaltimo aukų požiūriu, teismo salėje, jos turi savo vietas ir neabejotinai yra pripažįstamos aukomis, tuo tarpu mediacijos procese su jomis elgiamasi lygiai taip kaip su nusikaltusia konflikto šalimi, ir šiuo atveju nėra jokio aiškaus ir juntamo jų palaikymo (atsižvelgiant į mediatoriaus nešališkumo principą). Kad ir kaip būtų keista, tai naikina jų, kaip aukų, statusą. Šie tyrimų rezultatai prieštarauja viktimologų atliktiems tyrimams, kurie tvirtina, kad aukos yra labiau suinteresuotos kompensacija, nei bausme nusikaltusiajam, ir kad jos linkusios vengti teismo bylos nagrinėjimo.

Atkuriamasis teisingumas remiasi prielaida, kad proceso dalyviai palaiko idėją vengti bylos nagrinėjimo teismo salėje ir kad jie yra ganėtinai patenkinti vykdomų atkuriamojo teisingumo programų rezultatais. Yra gausybė atliktų tyrimų rezultatų, kurie empiriškai patvirtina šią prielaidą (Braithwaite ir Weitekamp). Tačiau kitų autorių atliktų tyrimų duomenys priešingai rodo, kad nėra akivaizdu tai, kad aukos automatiškai teismo bylos nagrinėjimą laiko kaip kažką, ko reikėtų vengti ir, kad vykdomas atkuriamojo teisingumo programos pripažįsta kaip neabejotinai naudingas.

Makrosocialinis aspektas.

Šiandieninėje visuomenėje, paprastai, nėra jokios socialinės būtinybės kilusio konflikto šalims priimti bendrą sprendimą konfliktui išspręsti. Yra visuomeninės organizacijos, institucijos, baudžiamosios justicijos valdžios organai, kurie yra atsakingi už tokių bylų nagrinėjimą (von Trotha, 1982). Atlikti tyrimai rodo, kad ginčo dalyviai nemato poreikio savarankiškai tartis, vesti derybas, kadangi kur kas paprasčiau leisti baudžiamosios justicijos valdžios organams priimti sprendimą. Be to, šiuolaikinė visuomenė neišyra, jei konfliktai lieka neišspręsti, priešingai mažoms, nepriklausančioms nei vienai valstybei bendruomenėms, kurios yra priklausomos nuo glaudžių socialinių tarpusavio santykių tam, kad gintųsi prieš agresorius (von Trotha, 1983).

Profesinis aspektas.

Pirma, mediatoriai nėra pakankamai specializuoti ir kompetentingi. Lyginant teismo bylos nagrinėjimą, kuris yra pagrįstas teisėjo autoritetu, mediacijos procesas grindžiamas aktyvaus dalyvių bendradarbiavimo reikalavimu. Viena iš strategijų, kuria remiantis būtų galima įgyti dalyvių pasitikėjimą, yra malonios aplinkos sukūrimas ir bandymas suprasti asmeninius dalyvių poreikius ir problemas. Tačiau viena iš nenumatytų pasekmių gali būti emocinis mediatorių prisirišimas prie vienos iš šalių, prarandant savo neutralumą. Iškyla dilema: tam tikro emocionalaus atstumo palaikymas neleidžia tarpininkams prarasti savo neutralumo, bet dėl to, kur kas sudėtingiau įgyti proceso dalyvio pasitikėjimą ir nustatyti darbinis santykius.

Antra, koncepcija, kuria grindžiama nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija yra neaiškiai apibrėžta. Nors ji numato tam tikras idėjas, bet stokoja aiškaus bendro suvokimo apie tai, ko dalyviai gali tikėtis iš proceso ir ko yra tikimasi iš jų. Iš dalies taip yra dėl to, kad aukos – nusikaltėlio mediacija, kaip naujas procesas teisingumo sistemoje, turi nustatyti savo skirtumus nuo jau egzistuojančių procedūrų. Todėl, mediacijos proceso sąvoka buvo apibrėžta kaip alternatyva teismo procesui: tariama, kad tarpininkavimo procesas nėra biurokratinis, nėra oficialus, kad tarpininkas nepriima sprendimo.

Trečia, atrodo, kad nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija nėra tinkama atvejams, kai auką ir pažeidėją sieja ankstesni artimi tarpusavio santykiai. Atliktų tyrimų duomenys rodo, kad kuomet proceso dalyviams paliekama per daug veikimo laisvės, tarpininkavimo procesas gali greitai žlugti. Tai būdinga nusikaltimams, kurių šalimis yra šeimos nariai, artimi draugai ar ilgamečiai kaimynai. Tokiais atvejais tikėtina, kad konfliktas bus sudėtingas, jo sprendimas komplikuoatas ir situacija peržengs nustatytas ribas.

Institucinis aspektas.

Svarbia priežastimi, kodėl aukos – pažeidėjo mediacijos teisinis institutas tinkamai nefunkcionuoja laikoma, tai, kad tarpininkavimo procedūra yra integruota į teisminį procesą. Jei tarpininkavimo procesas žlunga, tęsiamas teisminis procesas. Net jei procesas ir sėkmingas, baudžiamosios justicijos valdžios organai taip pat priima sprendimą byloje. Mediacija negali nepriklausyti šiai struktūrai. Ši struktūrinė sąsaja tarp baudžiamojo ir tarpininkavimo procesų trukdo logiškai išsąmoninti mediaciją. Baudžiamoji teisė nustato struktūrines sąlygas ir išankstinius apibrėžimus, kurie užgožia ir suvaržo tarpininkavimo procesą:

- a) Tarpininkavimo proceso dalyviai negali būti lygiais bendradarbiavimo partneriais tol, kol jie teisminiame procese yra įvardinami kaip auka ir pažeidėjas;
- b) Tikėtina, kad tarpasmeninis konfliktas nebus išspręstas tol, kol yra pavojus, kad pažeidėjas bus nuteistas už nusikaltimą, neskaitant to, moka kompensaciją ar ne;
- c) Jie negali veikti savarankiškai tol, kol prokuroras (arba teisėjas) gali priversti juos dalyvauti teisminiame procese;
- d) Neįtikėtina, kad mediacijos proceso dalyviai veiks savarankiškai, siekdami sutarimo tol, kol jie turi ką prarasti teisminiame procese, kuris tyko antrame plane.

Su šiomis išvardintomis problemomis, dilemomis, remiantis atliktais tyrimais, susiduria Vokietijos ir Prancūzijos mediacijos centrai.

2.3.5. Apie mediaciją Austrijoje

Mediacijos taikymą civilinėse bylose reglamentuoja „Mediacijos civiliniuose ginčuose federalinis įstatymas“⁵¹. Reikalaujama, kad mediatorius būtų kompetentingas specialistas, taikantis visuotinai pripažintus metodus. Minėtame dokumente yra aiškiai išreikšta nuostata, kad mediatoriams ruošti turi būti įsteigti specialūs skyriai. Taigi tarpininkauti gali tik „diplomuoti mediatoriai“. Austrijoje pastebimas itin reikšmingas dėmesys, skiriamas mediatorių profesionalumui.

Pretenduojantiems į mediatoriaus pareigas asmenims keliami šie reikalavimai:

- būti ne jaunesniam kaip 28 metų amžiaus;
- turėti atitinkamą išsilavinimą;
- pasižymėti nepriekaištinga reputacija;
- būti apsidraudusiam profesinės civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu (mažiausiai 400 000 eurų išmoka, įvykus draudimui įvykiui).

Proceso kaina asmenims priklauso proporcingai mediatoriaus tarpininkavimo procesui skirtam laikui. Paprastai proceso išlaidos yra paskirstomos konflikto šalims dalimis. Mediacijos tikslas – konfliktuojančioms šalims rasti bendrą sutarimą. Sėkminga mediacija laikoma, kuomet tarpusavio sutarimas patvirtinamas pasirašoma taikos sutartimi. Procesas nėra privalomas.

3. ATKURIAMOJO TEISINGUMO MODELIŲ TAIKYMO LIETUVOJE TYRIMAS

Šioje darbo dalyje apžvelgsime atliktą tyrimą, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip yra vertinamas šiandieninis atkuriamojo teisingumo modelių taikymas, kokios yra ateities perspektyvos, kalbant apie šio teisinio instituto gilesnį įtvirtinimą Lietuvos teisinėje sistemoje.

Tyrimo metu buvo apklausti 25 ekspertai. Apklaustieji asmenys yra neatsiejamai susiję su teisminės mediacijos Lietuvoje taikymu, kadangi jie yra teismų mediatoriai, pagal oficialiai patvirtintą bendrą sąrašą. Apklausti teisėjai ir teisėjų padėjėjai iš 7 Lietuvos Respublikos teismų, kuriuose yra teikiamos teisminės mediacijos paslaugos (Lietuvos apeliacinio, Šiaulių apygardos, Vilniaus miesto 2 – ojo apylinkės, Vilniaus miesto 3 – ojo apylinkės, Molėtų rajono apylinkės, Raseinių rajono apylinkės bei Vilkaviškio rajono apylinkės teismo).

Šiuo metu alternatyvių priemonių laisvės atėmimo bausmei (bei su ja susijusioms bausmėms) taikymo poreikis plačiai akcentuojamas. Šia tema yra aktyviai

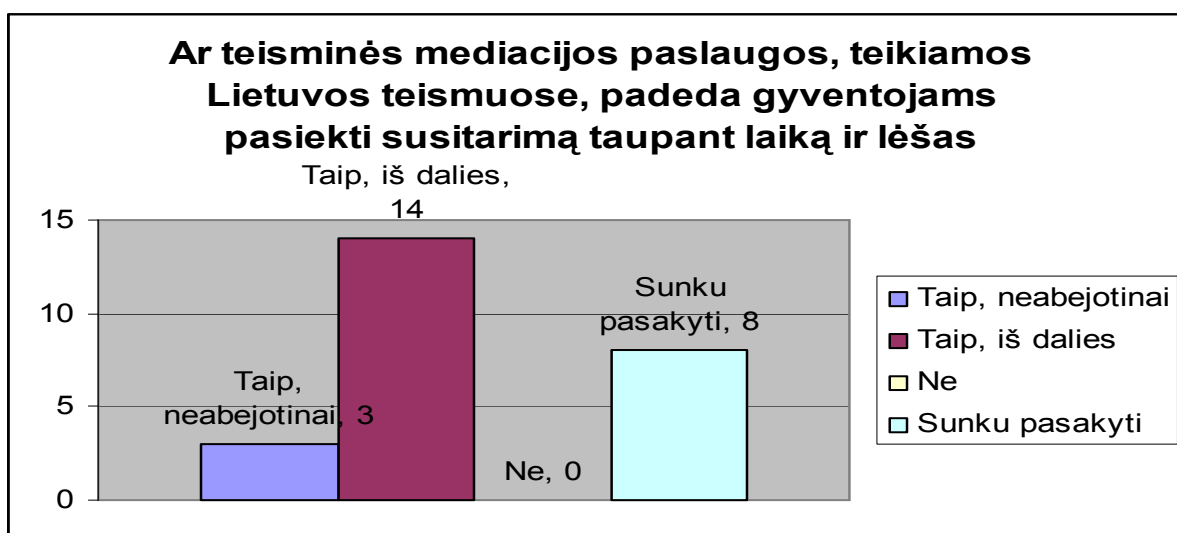
⁵¹ <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>; prisijungimo laikas: 2008-11-29

diskutuojama akademikų, teisės specialistų tarpe. Sutinkami pasisakymai žiniasklaidoje, be to, yra daug ir įvairios literatūros, įskaitant ir puslapius internete, kuri prieinama kiekvienam žmogui (būtina paminėti, kad didžioji dalis literatūros yra užsienio kalba). Neabejotinai kiekvienas apklaustasis turi susidaręs tam tikrą pagrįstą nuomonę apie teisminę mediaciją, šio proceso vykdymo teikiamą naudą, trūkumus, ypatybes ir kt.

Tai patvirtino ir tyrimo rezultatai. Dažniausiai respondentai turėjo aiškia nuomonę, nors atsakyti į kai kuriuos klausimus jiems buvo gana sudėtinga.

Tyrimo pradžioje (1 klausimas) respondentų buvo paklausta, ar teisminės mediacijos paslaugos, teikiamos dešimtyje Lietuvos teismų, padeda Lietuvos gyventojams taikiai ir efektyviai pasiekti taikų susitarimą taupant laiką ir lėšas. Dauguma respondentų – 14 iš 25, buvo manantys, kad teisminės mediacijos paslaugos tik iš dalies padeda ginčo šalims pasiekti efektyvų, abi šalis tenkinantį sutarimą, sutaupant laiką ir lėšas. 3 asmenys vienareikšmiškai pasisakė, apie neabejotiną mediacijos naudą proceso dalyviams, o netgi 8 apklaustieji neturėjo aiškios nuomonės šiuo klausimu. Būtina paminėti, kad nei vienas iš apklaustųjų nepareikšė neigiamos nuomonės dėl mediacijos taikymo naudingumo.

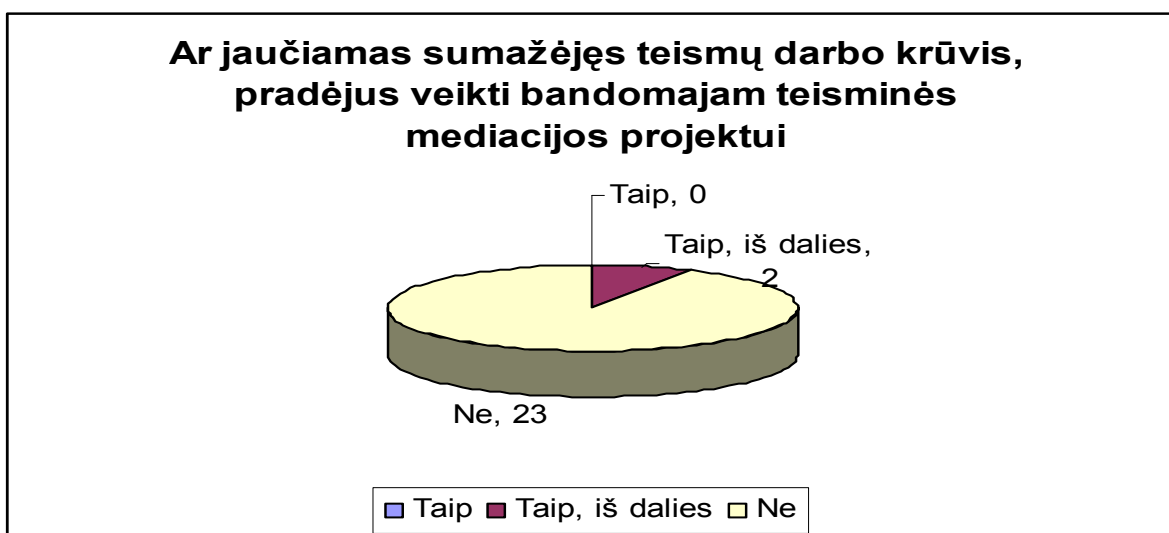
Toks akivaizdus dalinai teigiamas mediacijos paslaugų įvertinimas gali būti aiškinamas tuo, kad iš tiesų, tarp pagrindinių mediacijos privalumų – žymiai trumpesnis ginčo nagrinėjimo laikas, ženkliai mažesnės bylinėjimosi išlaidos ir itin akcentuotinas ginčo nagrinėjimo privatumas. O dėl kitų pasisakiusiųjų, neturėjusių nuomonės, yra suprantama, nes turime sutikti, kad kol kas dar sunku daryti išvadas apie mediacijos efektyvumą Lietuvos teisinėje sistemoje.

1 pav. Respondentų nuomonė apie mediacijos naudą gyventojams, priimant susitarimą greičiau ir pigiau nei teisiniame procese.

Toliau (2 klausimas) respondentų klausėme, ar nuo 2008 –ųjų metų pradžios dešimtyje teismų pradėjus veikti bandomajam teisminės mediacijos projektui (atkreiptinas dėmesys, kad Vilniaus miesto 2 – ames apylinkės teisme projektas vykdomas nuo 2006 –ųjų metų pradžios), ir ginčo šalims pasirinkus šią alternatyvią ginčo sprendimo procedūrą, jaučiasi sumažėjęs teismų darbo krūvis. Didžioji dauguma apklaustųjų – 23 iš 25 – atsakė neigiamai, ir tik maža dalis – 2 respondentai pasisakė tik iš dalies pajutę sumažėjusį teismų, teikiančių teisminės mediacijos paslaugas, darbo krūvį. Pasisakiusių teigiamai nebuvo.

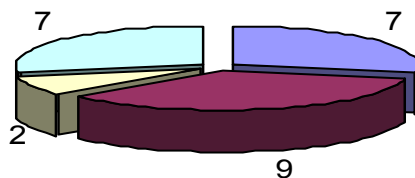
Taigi, galima pabrėžti, kaip, kad apie mediacijos efektyvumą Lietuvos teisinėje sistemoje yra per anksti daryti išvadas, taip ir kalbėti apie pakitusius teismų darbo krūvius, ėmus įgyvendinti bandomąjį teisminės mediacijos projektą, kol kas dar sunku. Atsižvelgiant į užsienio vstybių patirtį, natūralu, kad pradžioje mediacijos paslaugomis naudojamosi gana vangiai, tačiau vėliau jos veiksmingumo procentas būna labai aukštas. Tikėtina, kad kelerių metų bėgyje, bus galima išvelgti apčiuopiamus mediacijos taikymo rezultatus (kaip vieną iš jų – sumažėjusį teismų darbo krūvį).

2 pav. Respondentų nuomonė apie teismų, teikiančių teisminės mediacijos paslaugas, darbo krūvį.

Respondentų taip pat buvo klausama, ar bandomojo teisminės mediacijos projekto įgyvendinimas skatina atkuriamojo teisingumo vystymąsi Lietuvoje (3 klausimas). 7 respondentai tvirtai pasisakė neabejojantys, kad minėto projekto įgyvendinimas skatina atkuriamojo teisingumo vystymąsi, o 9 asmenys tik dalinai išvelgia šią naudą. 2 apklaustieji atsakė neigiamai, o 7 jų, neturėjo tvirtos nuomonės šiuo klausimu.

Ar respondentai mano, kad bandomojo teisminės mediacijos projekto įgyvendinimas skatina atkuriamojo teisingumo vystymąsi

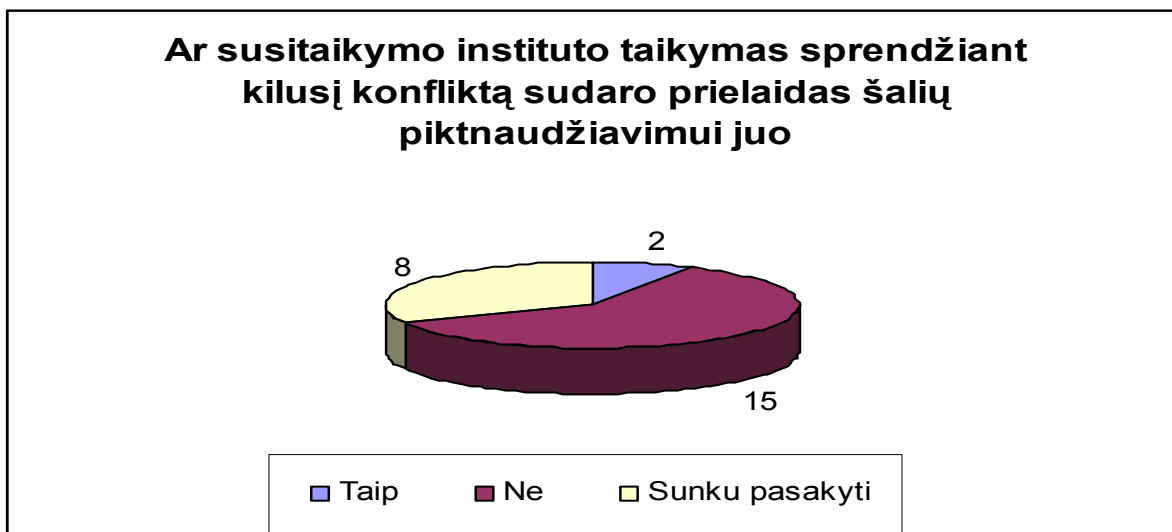
■ Taip, neabejotinai ■ Taip, iš dalies ■ Ne ■ Sunku pasakyti

3 pav. Respondentų nuomonė apie bandomojo teisminės mediacijos projekto įgyvendinimo poveikį atkuriamojo teisingumo vystymuisi.

Ketvirtajame klausime respondentų teiravomės, ar nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymas sprendžiant kilusį konfliktą sudaro prielaidas šalių piktnaudžiavimui juo. Daugiau nei pusė (15 iš 25) apklaustųjų į šį klausimą atsakė neigiamai, beveik trečdalis (8 iš 25) respondentų aiškaus atsakymo neįvardino, ir tik 2 asmenys pasisakė maną, kad susitaikymo institutas sudaro šalims galimybę piktnaudžiauti juo.

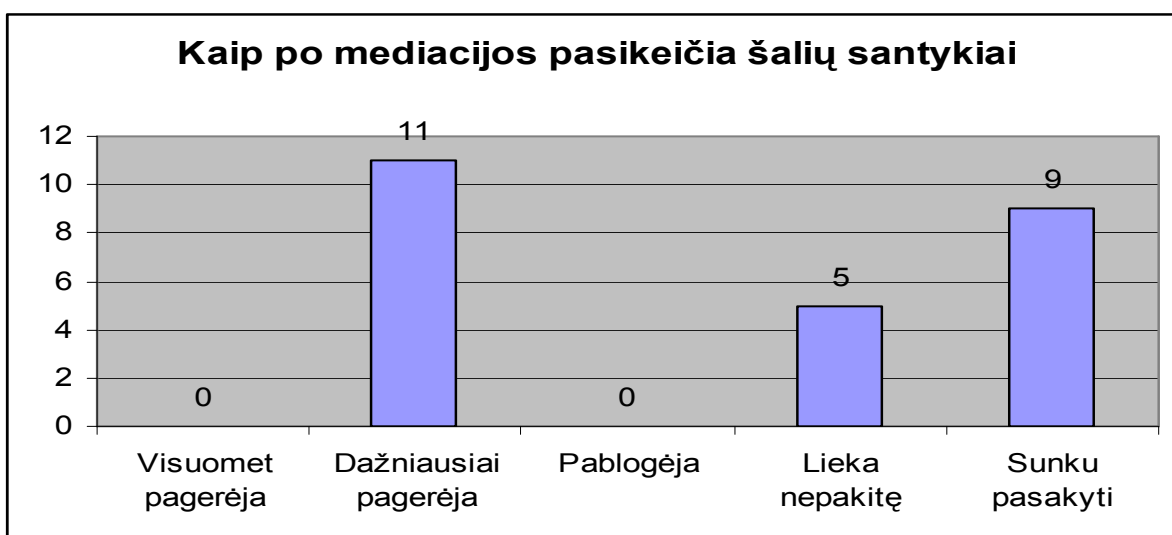
Būtina akcentuoti, kad dalyvavimas mediacijoje grindžiamas savanoriškumo principu. Mediacija byloje turėtų būti taikoma tik tais atvejais, kai šalys savo noru sutinka dalyvauti joje. Abi šalys turi turėti teisę savo sutikimą atšaukti bet kurioje mediacijos proceso stadijoje. Prieš nukreipiant atvejį į mediaciją, šalims turi būti suteikiama visapusiška informacija apie jų teises, mediacijos pobūdį, jų sprendimo galimas pasekmes. Nė vienai šaliai negali būti daromas neteisėtas poveikis, siekiant, kad ji pasirinktų mediaciją⁵².

⁵² Europos Tarybos dokumentas dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosioje teisėje yra Rekomendacija Nr. R (99) 19 „Mediacija baudžiamosiose bylose“

4 pav. Respondentų nuomonė apie konflikto šalių galimo piktnaudžiavimo taikomu taikaus susitaikymo teisiniu institutu prielaidas.

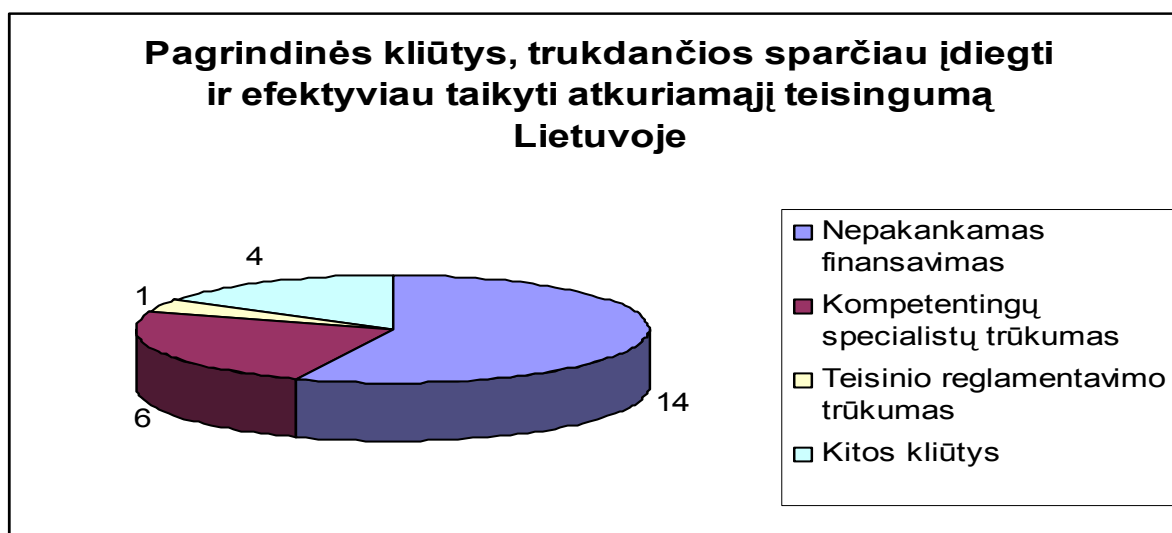
Sekančiame, penktame anketos klausime mėginome išsiaiškinti, kaip po dalyvavimo mediacijos procese pasikeičia konflikto šalių santykiai. Apklauskos duomenys parodė, kad didžioji dauguma respondentų (11 iš 25) mano, kad konfliktuojančiųjų pusių santykiai dažniausiai pagerėja, beveik trečdalis (9 iš 25) apklaustųjų neturėjo aiškos nuomonės šiuo klausimu, o penktadalis jų atsakė maną, kad santykiai po mediacijos proceso lieka nepakitę, t.y. tokie pat kaip iki proceso pradžios. Atkreiptinas dėmesys, kad kaip niekas iš apklaustųjų nemanė dėl neabejotinai visuomet pagerėjančių konflikto šalių tarpusavio santykių, lygiai taip pat nebuvo manančių, kad po dalyvavimo mediacijoje santykiai pablogėja.

5 pav. Respondentų nuomonė, kaip pasikeičia ginčo šalių santykiai po dalyvavimo mediacijos procese.

Be visų anksčiau minėtų klausimų respondentų taip pat teiravomės jų nuomonės apie pagrindines kliūtis, trukdančias sparčiau įdiegti ir efektyviau taikyti atkuriamąjį teisingumą Lietuvos teisinėje sistemoje (6 klausimas). Daugiau nei pusė apklaustųjų (14 iš 25) nepakankamą finansavimą įvardino kaip vieną pagrindinių veiksnių, vilkinančių atkuriamojo teisingumo efektyvesnį įgyvendinimą Lietuvoje. Be to, kompetentingų specialistų trūkumas, kaip kliūtis, buvo įvardinta beveik ketvirtadali (6 iš 25) visų respondentų. Tuo tarpu teisinio reglamentavimo trūkumas paminėtas tik vieno iš asmenų.

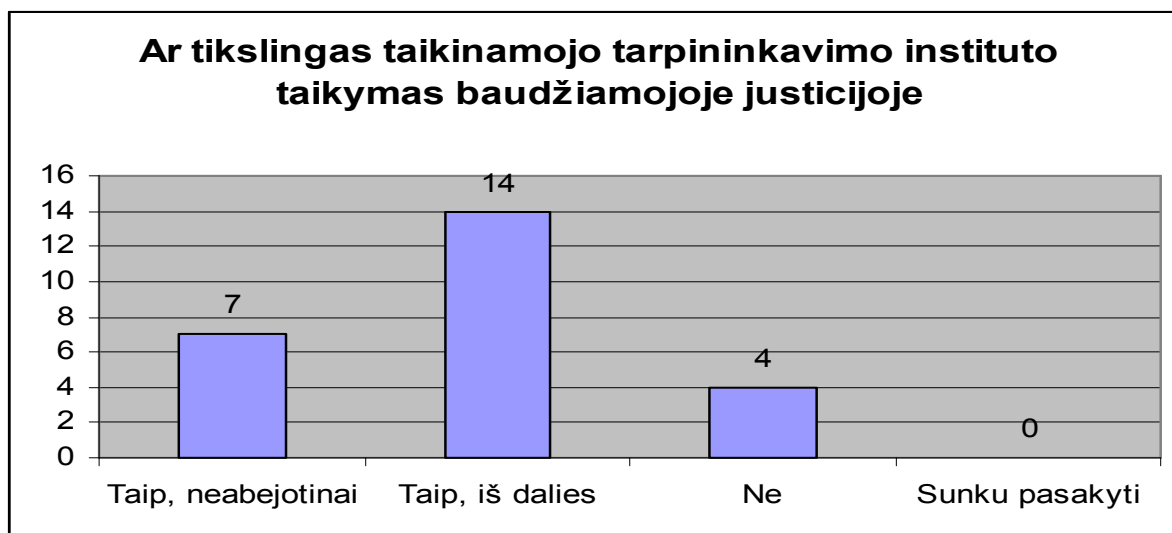
Paminėtina, kad vienas iš galimų šio klausimo atsakymų buvo „kitos kliūtys“. Šį atsakymą pasirinko 4 respondentai ir jį konkretizuojant įvardino tokias esamas kliūtis, kaip: „visuomenės informavimo trūkumas“, „ginčo šalys nėra pakankamai informuotos apie mediaciją“, „visuomenės teisinis neišprusimas“ bei „informacijos stoka“. Apibendrinant šias išreikštas nuomones, galime teigti, kad informacijos trūkumas yra dar viena apklaustųjų įvardinta problema, su kuria susiduriama, siekiant sparčiau įdiegti bei veiksmingiau taikyti jau įdiegtus atkuriamojo teisingumo vykdymo modelius.

6 pav. Respondentų nuomonė apie pagrindines kliūtis, trukdančias sparčiau įdiegti ir efektyviau taikyti atkuriamojo teisingumo vykdymo modelius Lietuvos teisinėje sistemoje.

Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu Lietuvoje mediacijai gali būti perduodamas tik toks ginčas, dėl kurio teisme yra iškelta civilinė byla, klausėme respondentų, ar tikslingas būtų taikinamojo tarpininkavimo instituto taikymas baudžiamojame justicijoje (7 klausimas). Tam vienareikšmiškai pritarė 7 apklaustieji, o iš dalies už tai pasisakė daugiau nei pusė, net 14 asmenų, tarp kurių vienas patikslino savo nuomonę ir pareiškė, kad pasisako už mediacijos taikymą „privataus kaltinimo bylose“. Tuo tarpu 3 - jų apklaustųjų nuomone, mediacija baudžiamojame justicijoje nėra tikslinga. Įdomu, kad visi respondentai šiuo klausimu turėjo aiškia vienokią, ar kitokią nuomonę.

Užsienio valstybėse, kuriose šis teisinis institutas yra taikomas baudžiamųjų bylų atvejais, nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti taikoma bet kuriuo konflikto nagrinėjimo momentu, tiek aukai dar nesikreipus į teisėsaugos institucijas, tiek jau iškėlus baudžiamąją bylą, tiek išnagrinėjus konfliktą minėtose institucijose. Mediacijos pasiektas rezultatas gali paskatinti nutraukti baudžiamąjį persekiojimą arba būti pateiktas kaip rekomendacija sprendžiant ginčą teisme.

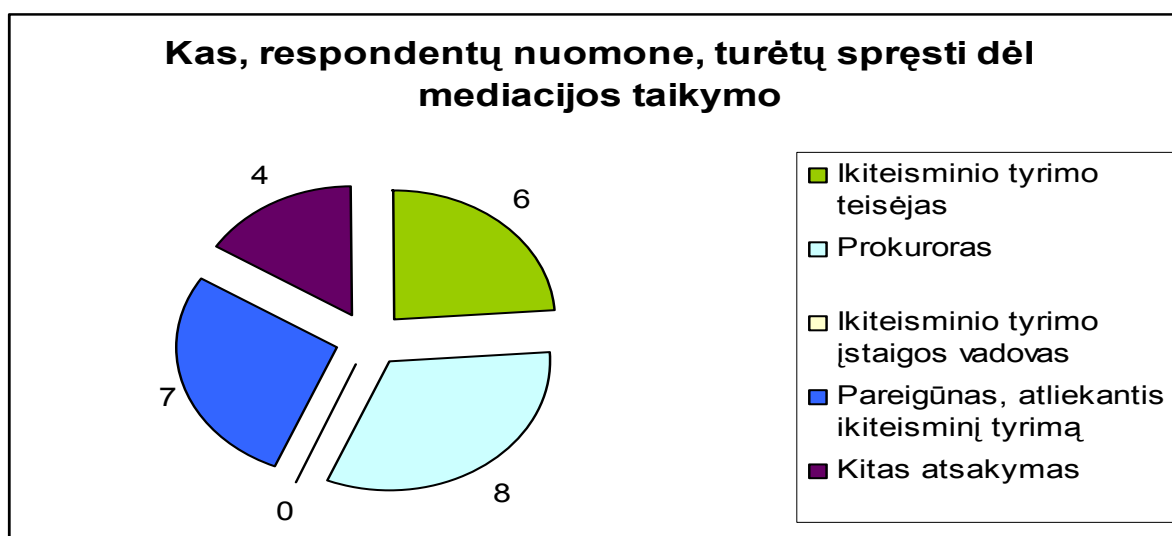
7 pav. Respondentų nuomonė apie tarpininkavimo instituto taikymo tikslingumą baudžiamajoje justicijoje.

Apklausiant respondentus, taip pat buvo siekiama sužinoti jų nuomonę apie tai, kas turėtų nuspręsti, ar konkrečiu atveju galima taikyti aukos ir nusikaltėlio mediaciją (8 klausimas). Šiuo atveju kalbama apie atvejus, kai dėl nusikalstamos veikos padarymo buvo kreiptasi į teisėsaugos institucijas. Kitu atveju, pačios nusikaltimo šalys, t.y. auka arba nusikaltėlis savarankiškai kreipiasi į mediacijos paslaugas teikiančias įstaigas.

Apklausa parodė, kad beveik trečdalis respondentų (8 iš 25) mano, kad prokuroras turi nuspręsti, ar mediacija tikslinga ir galima konkrečiu atveju. Paminėtina ir tai, kad didelė dalis respondentų (7 iš 25) nurodė, kad dėl to spręsti turėtų pats pareigūnas, kuris atlieka ikiteisminį tyrimą. Net 6 apklaustieji pasisakė už tai, kad toks sprendimas turėtų būti ikiteisminio tyrimo teisėjo valioje.

Be to, vienas iš galimų šio anketos klausimo atsakymų buvo „kitas atsakymas“, kurį pasirinko 4 asmenys, įvardindami „pačius proceso dalyvius“, kaip galinčius ir turinčius spręsti dėl mediacijos taikymo jų konfliktui išspręsti. Tokiu atveju respondantai pasisako už tokią pačią kreipimosi tvarką, kaip kad neteisminės mediacijos atveju, kai konflikto šalys savarankiškai sprendžia dėl kreipimosi į tokias paslaugas teikiančias įstaigas.

Pažymėtina, kad nei vienas iš apklaustųjų nemano, kad sprendimą dėl mediacijos taikymo turėtų priimti ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas.

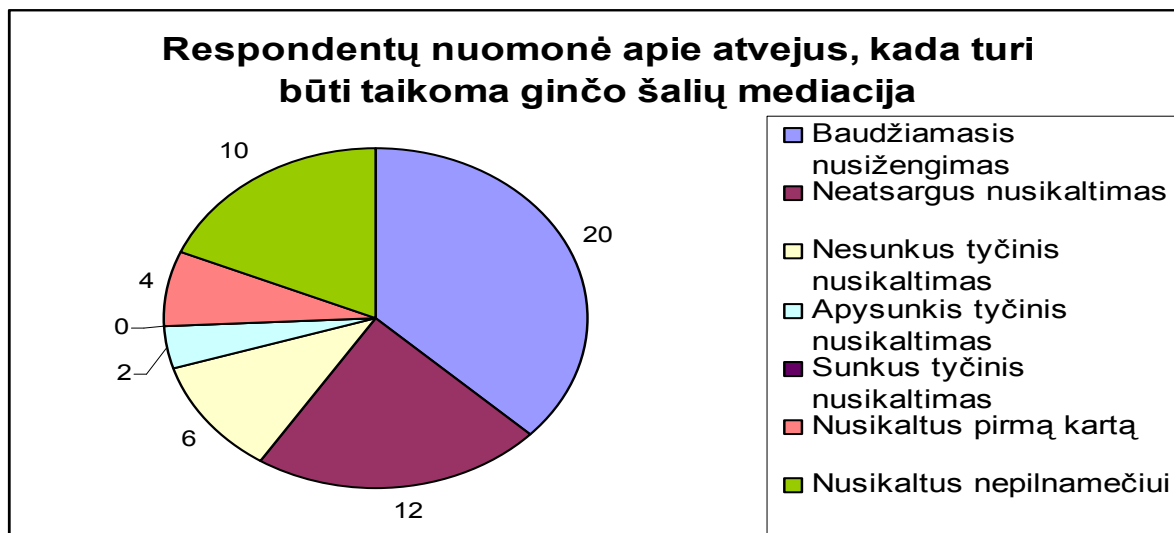
8 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kas turėtų nuspręsti, ar konkrečiu atveju taikyti nusikaltimo aukos ir kaltininko mediaciją.

9 – amė anketos klausime respondentai galėdami pasirinkti daugiau nei vieną jų nuomonę atitinkančią atsakymo raidę, išskyrė atvejus, kuriems esant gali būti taikoma nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija.

Savaime suprantama, kad daugelis, net 20 iš 25 respondentų, įvardijo galimą mediacijos taikymą baudžiamųjų nusižengimų atvejais, kiek mažiau, beveik pusė apklaustųjų, neatsargių nusikaltimų atvejais (12 iš 25) bei nusikaltus nepilnamečiams (10 iš 25). Užsienio šalių mediacijos įdiegimo praktika rodo, kad pirmieji projektai buvo orientuoti būtent į nepilnamečius teisės pažeidėjus. Kur kas mažiau respondentai manė mediacijos taikymą esant tinkamą nesunkaus tyčinio nusikaltimo atveju (6 iš 25), asmeniui nusikaltus pirmą kartą (4 iš 25) bei apysunkio tyčinio nusikaltimo atveju (2 iš 25). Atkreiptinas dėmesys, kad nei vienas iš apklaustųjų nemanė, kad aukos ir nusikaltėlio mediaciją būtų galima taikyti sunkių tyčinių nusikaltimų atvejais. Be to, vienas iš respondentų pareiškė savo asmeninę nuomonę, kad „mediacijos taikymo galimybę turėtų apspręsti ne nusikaltimo sunkumas, o jo pobūdis, t.y., ar kaltinamasis ir nukentėjęs turi interesą palaikyti draugiškus santykius, ar ne“.

Užsienio šalių nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymo praktika parodė, kad ji taikoma ir sunkių, dažnai smurtinių, tyčinių nusikaltimų atvejais tam tikromis sąlygomis. Tokių mediacijos atvejų nepalaujamai daugėja. JAV atliktos apklausos metu sunkių smurtinių nusikaltimų aukos, o jei jų nėra gyvų, tai jų artimieji pareiškė, kad jų akistata su nusikaltėliu saugioje ir kontroliuojamoje aplinkoje dalyvaujant mediatoriui gražina prarastą

saugumo jausmą ir kontrolę jų gyvenime ⁵³. Tokiais atvejais mediacijos programose gali dalyvauti nusikaltėliai, kurie nuoširdžiai gailisi dėl padaryto nusikaltimo, pripažįsta kaltę, sutinka atlyginti patirtus nuostolius ir t.t. Tačiau mediacija sunkių, smurtinių nusikaltimų atvejais negali pakeisti skirtingos kriminalinės baudmės. Tokiais atvejais teismai, priimdami sprendimą, retai atsižvelgia į mediacijos programoje pasiektus tikslus. Dažniau tai taikoma nustatant asmenis, kurie gali būti amnestuojami, arba anksčiau paleidžiami iš įkalinimo vietos.

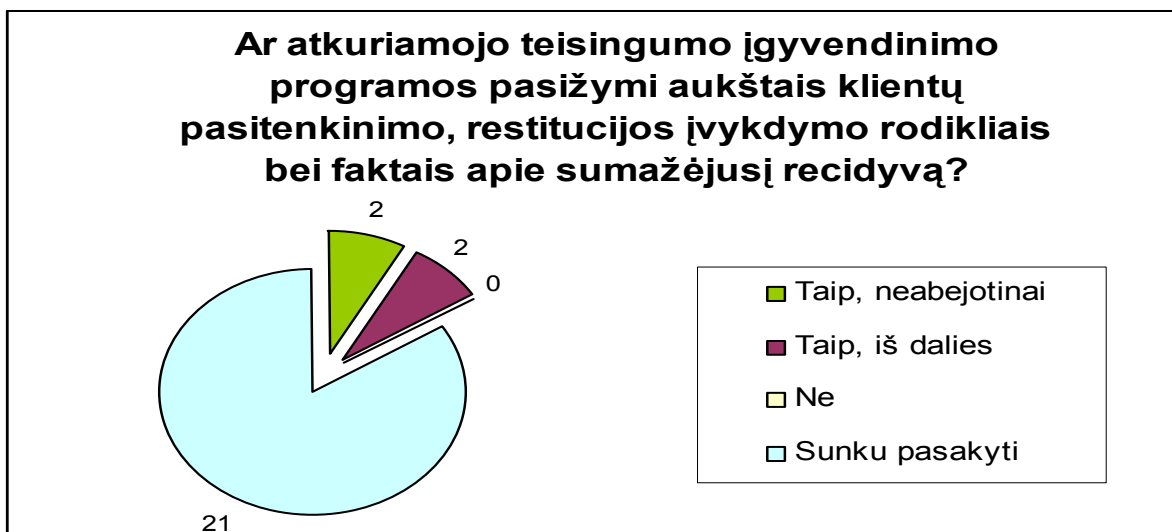

9 pav. Respondentų nuomonė, kada turi būti taikoma nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija.

Respondentų paklausus, ar vykdomos įvairios atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo programos pasižymi aukštais klientų pasitenkinimo, restitucijos įvykdymo rodikliais bei faktais apie sumažėjusį teisės pažeidėjų nusikalstamą elgesį (10 klausimas), didžioji dauguma (21 iš 25) neturėjo aiškios pozicijos šiuo klausimu. Likusi dalis apklaustųjų pasidalino į dvi dalis: 2 asmenys pateiktu klausimu pareiškė tvirtą „taip“, o kiti 2 – pasisakė tik iš dalies teigiamai. Būtina paminėti, kad tuo tarpu nei vienas iš respondentų nepareiškė neigiamos nuomonės apie atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo programas ir jų vykdymo rezultatus.

Toks pastebimas anketuojamųjų tvirtos nuomonės neturėjimas šiuo klausimu gali būti aiškinamas labai menka šiandienine minėtų programų vykdymo praktika mūsų šalyje.

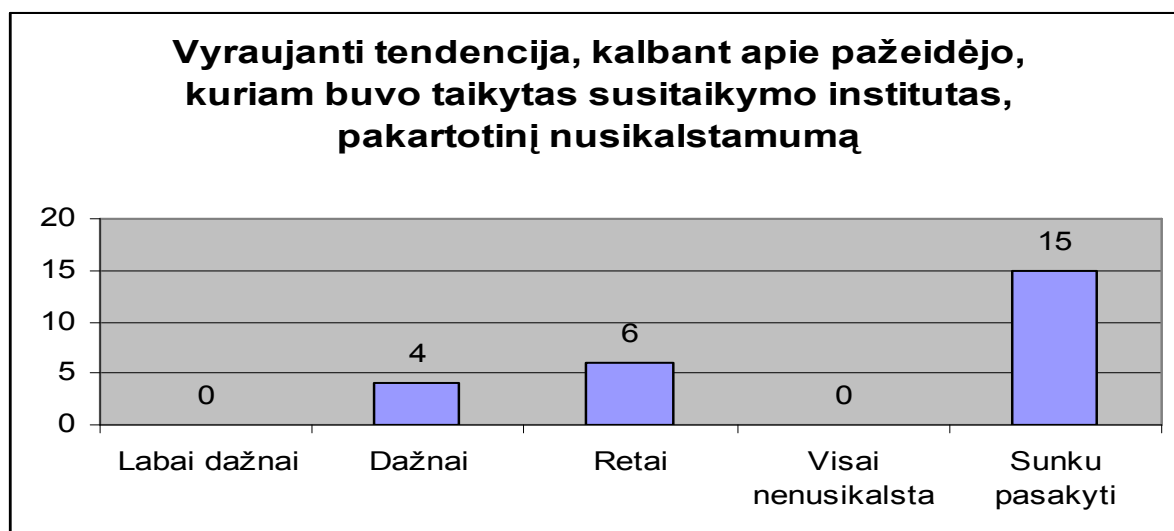
⁵³ Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje. – Vilnius, 2005. P. 129.

10 pav. Respondentų nuomonė apie tai, ar vykdomos įvairios atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo programos pasižymi aukštais klientų pasitenkinimo, restitucijos įvykdymo rodikliais bei faktais apie sumažintą teisės pažeidėjų nusikalstamą elgesį.

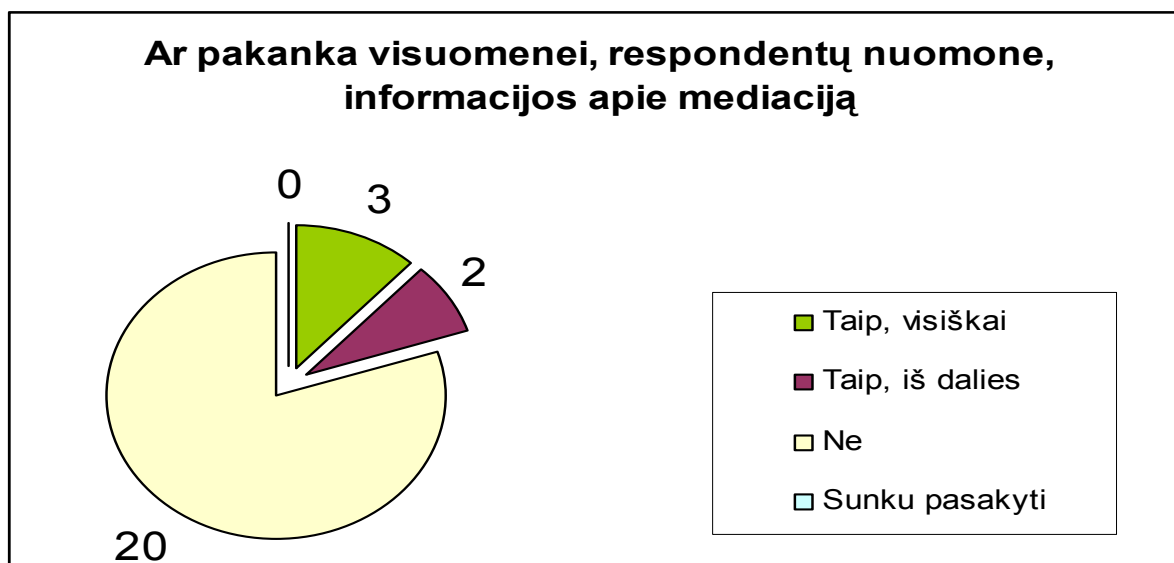
Dar vienas aktualus klausimas buvo pateiktas respondentams, teiraujantis jų nuomonės dėl nusikaltusio asmens, kuriam buvo taikytas teisinis susitaikymo institutas, pakartotino nusikalstamumo (11 klausimas). Vyraujančią tendenciją išskirti buvo sunku, kadangi daugiau nei pusė apklaustųjų negalėjo konkrečiai atsakyti į šį klausimą, pareikšdami, kad kol kas „su tokia tendencija susidurti neteko“. Kita vertus, likusi dalis anketuojamųjų aiškiai pasisakė šiuo klausimu: 6 asmenys buvo maną, kad recidyvas pasireiškia retai, o 4 teigė, kad pakartotinai nusikalstama dažnai. Tuo tarpu nė vienas respondentas nesirinko atsakymo variantų „pakartotinai nusikalsta labai dažnai“ bei „pakartotinai visiškai nenusikalsta“.

Šiuolaikiniame pasaulyje „socialinio audinio“, jungiančio žmones vieną su kitu, trūkinėjimas ir plonėjimas veda prie visuomenės susiskaldymo, tarpusavio susvetimėjimo, agresijos didėjimo ir galiausiai – prie nusikalstamumo augimo. Visuomenė tampa fragmentuota.

11 pav. Respondentų nuomonė apie tai, kaip dažnai pakartotinai nusikalsta asmenys, kuriems jau buvo taikytas susitaikymo institutas.

Priešpaskutiniame 12 - ame anketos klausime, respondentų pasiteiravus, ar pakanka visuomenei informacijos apie mediaciją, jos taikymo privalumus, tikslus, specifiką ir taisykles, didžioji dauguma (20 iš 25) atsakė neigiamai, t.y. jie teigė pasigendantys tokios informacijos. Tuo tarpu 3 asmenys atsakė, kad tokios informacijos jiems pilnai pakanka, o 2 asmenys pareiškė, kad jiems tik iš dalies jos pakanka. Pažymėtina, kad absoliučiai visi respondentai tiksliai įvertino minėtos informacijos kiekį ir turinį, tad pateikė aiškius atsakymus.

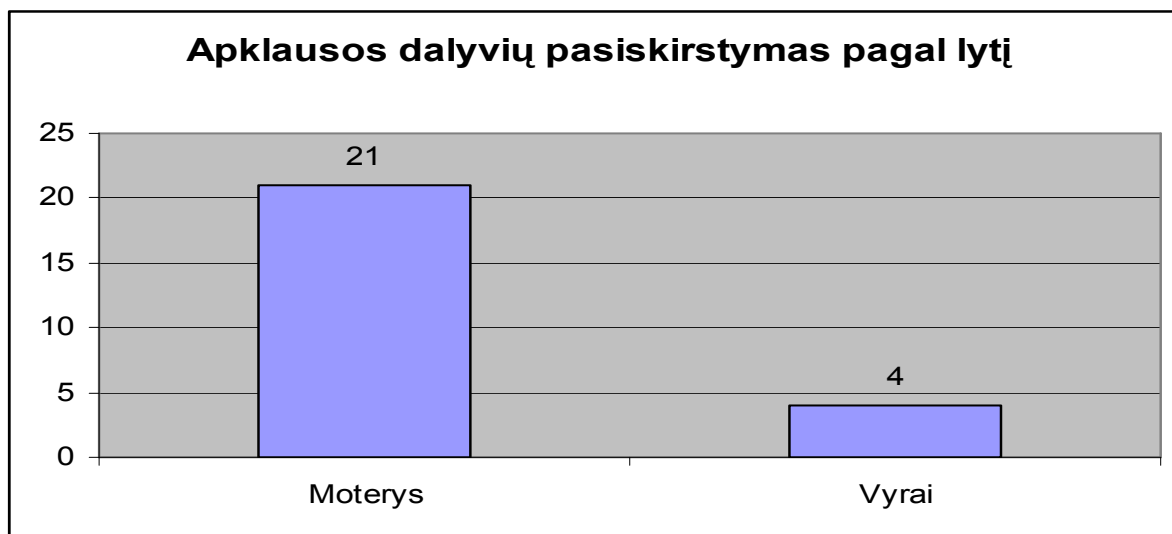

12 pav. Respondentų nuomonė dėl informacijos apie mediaciją, jos taikymo privalumus, tikslus, specifiką ir taisykles pakankamumo visuomenei.

Paskutiniame 13 – ame anketos klausime respondentų teiravomės, ar tikslinga ir naudinga intensyviau organizuoti specializuotus informacinius seminarus, tarpininkavimo mokymus, viešas kampanijas ir kitais būdais šviesti visuomenę apie atkuriamąjį teisingumą. Atkreipiamas dėmesys, kad absoliučiai visi apklaustieji aiškiai ir vienareikšmiškai pasisakė teigiamai, t.y. už visuomenės švietimo būtinumą.

Šis atsakymas neatsiejamai susijęs su atsakymu į prieš tai pateiktą klausimą dėl informacijos pakankamumo. Kadangi dauguma apklaustųjų pasisakė apie su mediacija susijusios informacijos stoką, logiška ir savaime suprantama, kad tikslinga ir būtina intensyviau rūpintis visuomenės švietimu šiais aktualiais klausimais.

Atlikus apklausą taip pat buvo domimasi ir tam tikrais duomenimis apie respondentus. Kaip jau minėta tyrimo pradžioje, iš viso buvo apklausti 25 respondentai. Iš jų 21 moteris ir tik 4 vyrai.

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį.

Respondentų amžius buvo įvairus. Jauniausiam respondentui buvo 26 metai, o vyriausiam - 49 metai. Amžiaus vidurkis visų dalyvavusiųjų apklausoje - 31 metai.

Skirstant respondentus pagal tautybę, reikia pabrėžti, kad absoliučiai visi, t.y. 25 apklaustieji, buvo lietuviai.

Kadangi atliekant tyrimą buvo nuspręsta apklausti (išdalinant paruoštas anketas) bendrame teismų mediatorių sąraše esančiuosius teisėjus ir teisėjų padėjėjus, iš anksto buvo žinoma, kad respondentų išsilavinimas – aukštasis. Atlikta apklausa tai patvirtino. Šis rodiklis leidžia teigti, kad šie žmonės turi susiformavę aiškią ir tvirtą nuomonę aktualiais atkuriamojo teisingumo klausimais ir problemomis, aktyviai seka ir domisi su tuo susijusiomis naujienomis Lietuvoje ir pasaulyje.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, pirmiausia galime preziumuoti, kad respondentai puikiai išmano mediacijos procesą ir turi pakankamai daug informacijos šiuo klausimu, kadangi visi apklaustieji yra specialistai, įvairiuose Lietuvos Respublikos teismuose einantys teisėjų, teisėjų padėjėjų pareigas ir teikiantys teisminės mediacijos paslaugas (bent jau teoriškai). Taigi, esama situacija buvo vertinama žvelgiant per kur kas kompetentingesnio žmogaus, nei eilinio piliečio, prizmę, kas leidžia pateikti žymiai objektyvesnes ir tikslesnes tyrimo išvadas.

Kita vertus, empirinio tyrimo metu gauti duomenys leidžia teigti, kad didžioji visuomenės dalis, potencialūs šių teisinių paslaugų vartotojai yra menkai informuoti apie jau kelintus metus šalies teismuose ir ne tik (kalbant apie neteisminę mediaciją) teikiamas paslaugas,

kadangi didžioji dalis apklaustųjų manė, kad informacijos stokojama ir, kad yra būtina intensyviau organizuoti visuomenės švietimą šiuo aspektu. Kaip vienas iš šios problemos sprendimo būdų galėtų būti įvardintas žiniasklaidos pasitelkimas. Šiuo metu vis aktyviau rašomi įvairūs straipsniai, organizuojamos vietinės reikšmės bei tarptautinės konferencijos alternatyvių ginčų sprendimo būdų temomis.

Būtina paminėti, kad apklausiant respondentus, panaudojant anketavimo metodą, ir uždavus tam tikrus klausimus mediacijos tema, dažnai buvo girdima sakant: „praktiškai teisminės mediacijos paslaugos nėra teikiamos“. Būtent šis faktas apsunkino asmenų atsakymus į tokius klausimus kaip „šalių tarpusavio santykių pokytis po mediacijos“, „teikiamų mediacijos paslaugų nauda laiko, lėšų ir kt. atžvilgiais“, „asmens, dalyvavusio alternatyviame ginčo sprendimo procese, pakartotinis nusikalstamumas, nusižengiamumas“ ir pan.

Tai yra visiškai suprantama ir natūralu, kad asmenys, nesusidūrę su tuo savo darbo praktikoje, negali atsakyti į klausimą, reikalaujantį jos. Taigi, pastebima, kad atsakymai į daugiau teorinius klausimus (pvz.: „pagrindinės kliūtys įgyvendinant ginčų sprendimo alternatyvas“, „subjektai, sprendžiantys dėl mediacijos taikymo“, „galimi mediacijos taikymo atvejai“ ir pan.) yra kur kas aiškesni ir konkretesni, dauguma apklaustųjų turi vienokią, ar kitokią nuomonę jais. Tuo tarpu kalbant apie praktinius klausimus, reikalaujančius informacijos ir duomenų iš procedūros vykdymo patirties, situacija kitokia, atsakymai nėra tikslūs ir vienareikšmiški, pastebima tendencija rinktis gelbstintį atsakymo variantą – „sunku pasakyti“.

Patys respondentai, atsakydami į klausimą dėl pagrindinių kliūčių efektyviai taikyti mediaciją ir pasirinkdami galimus atsakymo variantus, ypatingai akcentavo finansavimo, specialistų bei jau minėtos informacijos trūkumą. Be to, bendraujant su apklaustaisiais asmenimis buvo ne kartą išsakyta jų nuomonė, kad „patys teisėjai stokoja iniciatyvumo pasiūlant, nukreipiant asmenis teisminės mediacijos procesui“.

Bet kokiu atveju, šis visai naujas teisinis institutas Lietuvoje respondentų bendrai vertinamas teigiamai. Didžioji dauguma apklaustųjų linkę pasisakyti už taikinamojo tarpininkavimo išplėtimą į baudžiamąją justiciją. Ir netolimoje ateityje yra tikimasi sulaukti rezultatų liudijančių apie progresuojančią mediacijos bandomųjų projektų vykdymo praktiką.

Pabaiga

Šio darbo tikslas buvo pasiektas bei uždaviniai įgyvendinti, nes išstudijavus nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, buvo ištirta atkuriamojo teisingumo koncepcija, atskleisti šio teisinio instituto taikymo užsienio valstybių praktikoje ypatumai bei apibrėžti rezultatai. Taip pat buvo praktiškai įvertintos atkuriamojo teisingumo taikymo Lietuvoje strategijos.

Darbo pradžioje iškeltos hipotezės pasitvirtino.

Empirinis tyrimas buvo nelengvas, kadangi apklaustieji ekspertai (teisminę mediaciją vykdančios teisėjai ir jų padėjėjai), dėl menkos alternatyvų taikymo praktikos mūsų šalyje, negalėjo objektyviai ir vienareikšmiškai išreikšti savo nuomonės apie vyraujančią situaciją.

Pagrindinės problemos, kurios nėra iki galo išspręstos – per menkas šios srities finansavimas, juntamas kompetentingų specialistų trūkumas, informacijos bei visuomenės švietimo atkuriamojo teisingumo tematika stoka. Be to, nesukurta teisinė bazė, reglamentuojanti su minėtu procesu susijusių klausimų.

Išvados

Atsižvelgiant į mokslinio darbo pradžioje iškeltus uždavinius, suformuluotos ir pateikiamos šios išvados:

1. Atkuriamasis teisingumas pasireiškia per daugybę veiklos krypčių. Pagrindinis atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo modelių tikslas – nusikaltimu padarytos žalos ir skriaudos atlyginimas, ankstesnės, iki nusikaltimo padarymo buvusios padėties atkūrimas.
2. Šiuo metu praktiškai neįmanoma pateikti visų esamų, t.y. sukurtų, įdiegtų ir realiai taikomų atkuriamojo teisingumo modelių. Priklausomai nuo jų naudojimo sprendžiant kilusius konfliktus, žmonija suformuoja požiūrį į moralę ir vertybes. Praktikoje taikomos visų aptartų atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių kombinacijos ir kitos ginčų sprendimo galimybės, kad tik būtų pasiektas tikslas – išspręstas tarp šalių kilęs teisinis ginčas.
3. Mediacija, kaip vienas iš daugelio konfliktų sprendimo būdų (galimybių), mažina socialinę įtampą bendruomenėje, užtikrina tarpusavio santykių palaikymą, stiprinimą, o pažeidimo atvejais – atkūrimą. Manytina, kad Lietuvoje aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti naudojama ir kaip priemonė, padedanti nustatyti po nusikaltimo atsiradusią

emocinę, psichologinę žalą, pačią problemą, ir kaip priemonę, galinti atkurti interakcijos šalių tarpusavio santykius arba bent žymiai prie to prisidėti.

4. Lyginant su kitomis alternatyviomis ginčų sprendimo būdus plačiai taikančiomis užsienio valstybėmis, Lietuvoje stokojama informacijos apie konfliktų sprendimą tarpininkaujant, nors jau kelinti metai teismai ir kelios nevyriausybinės organizacijos siūlo šią paslaugą.
5. Atkuriamojo teisingumo įdiegimas visuomenei ir valstybei naudingas, nes:
 - suteikia galimybę išspręsti konfliktus aktyviai dalyvaujant konfliktuojančioms šalims;
 - leidžia priimti sprendimus, teikiančius pasitenkinimą visoms konfliktuojančioms šalims;
 - kovą tarp žmonių transformuoja į bendrą nepriešišką veiklą;
 - stiprina taikaus bendro sugyvenimo tradicijas;
 - padeda visuomenėje įsitvirtinti humaniškomis vertybėms;
 - garantuoja turtinės ir neturtinės žalos, patirtos konfliktinėje situacijoje, atlyginimą;
 - iš dalies atlaisvina teisėsaugos institucijas ir teismus nuo perkrovimo ir duoda galimybę susitelkti sunkioms byloms;
 - taupo valstybės biudžetą ir baudžiamosios justicijos profesionalų laiką.

Rekomendacijos / Pasiūlymai

Panagrinėjus atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo modelių įvairiose užsienio valstybėse praktiką bei atlikus empirinį tyrimą, galima išskirti bendras tendencijas ir faktus, į kuriuos rekomenduotina atsižvelgti kuriant mediacijos programas, diegiant bei tobulinant atkuriamojo teisingumo koncepciją Lietuvoje.

1. Rekomenduotina, remiantis užsienio valstybių praktika, sukurti teisinės pagalbos mediacijos klausimais pagalbos liniją telefonu;
2. Remiantis empirinio tyrimo duomenimis, būtina imtis neatidėliotinų priemonių rengiant įstatymų pakeitimų, jų papildymų projektus, taip šalinant teises kliūtis atkuriamojo teisingumo modelių taikymui baudžiamosios justicijoje;
3. Kuriant teisinę bazę, reglamentuosiančią ginčų sprendimus, svarbu apsispręsti dėl sąlygų, kurioms esant atvejis galėtų būti nukreipiamas į mediaciją, bei jas reglamentuoti. Sąlygos neturėtų būti labai griežtos ir

nustatančios siaurą atvejų ratą, bet paliekančios diskrecijos pareigūnams galutinai nuspręsti.

4. Siūlytina, remiantis užsienio valstybių praktika, organizuoti mediatorių profesionalų ruošimą Lietuvoje;
5. Reformuojant penitencinę sistemą, rekomenduotina atsižvelgti į ypač plačiai taikomą atkuriamojo teisingumo modelį – aukos ir nusikaltėlio mediaciją;
6. Siekiant sėkmingos aukos – pažeidėjo mediacijos, pirmiausia būtina aiškiai apibrėžti proceso tikslus. Jie turi būti ne per daug sudėtingi;
7. Būtina intensyviau organizuoti švietėjišką didaktinę veiklą bei imtis visų galimų priemonių, stengiantis formuoti teigiamą visuomenės nuomonę apie kilusių ginčų sprendimo būdus;
8. Siekiant efektyvesnio alternatyvų taikymo, remiantis empirinio tyrimo duomenimis, būtina užtikrinti didesnę finansavimą;
9. Atsižvelgiant į užsienio šalių literatūroje pateikiamas mediacijos proceso tobulinimo rekomendacijas, siūlytina, kad Lietuvoje mediacija būtų taikoma ne teisme ar kitose valstybinėse institucijose, o būtų patikėta nevyriausybinėms organizacijoms, esančioms už teisingumo vykdymo sistemos ribų. Toks pasirinkimas skatintų didesnę proceso dalyvių pasitikėjimą mediatoriumi, užtikrintų didesnę mediacijos efektyvumą bei leistų išvengti teisėjams ne visiškai būdingų funkcijų vykdymo.
10. Kadangi alternatyvūs konfliktų sprendimai yra gana naujas reiškinys Lietuvos teisinėje sistemoje, būtina atlikti išsamesnius tyrimus šia tema.

Šie pasiūlymai galėtų padėti mažinti atotrūkį tarp idealų ir realiai įgyvendinamų atkuriamojo teisingumo programų.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74 – 2262
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36 – 1340
3. Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2008. Nr. 87 – 3462
4. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 2007. Nr. 80 – 3214
5. Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“
6. Teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. nutarimas 13 P-15 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto tęsimo“
7. **Ažubalytė R.** Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. – Vilnius, 2002.
8. **Baranskaitė A.** Kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo institutas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: istorinis lyginamasis aspektas // Jurisprudencija, 2003. T 45 (37).
9. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Teisinės informacijos centras. – Vilnius, 2004.
10. **Jurkšaitė J.** Ar Lietuvos Respublikoje įstatymai leidžia naudoti tarpininkavimą kaip alternatyvų ginčų sprendimo būdą? Teisės apžvalga // – Kaunas: VDU, 2001. Nr. 5.
11. **Justickis V.** Kriminologija. I dalis. – Vilnius, 2001.
12. Lietuvos Respublikos Teismų Tarybos nutarimu 2005 m. gegužės 20 d. patvirtintos teisminės mediacijos taisyklės Nr. 13 P-348.
13. **Michailovič I.** Atkuriamasis teisingumas ir kriminalinė justicija // Teisės problemos. – Vilnius, 2001. Nr. 4 (34).
14. **Michailovič I.** Atkuriamasis teisingumas: genezė ir raida // Teisės problemos, 2001, Nr. 4, p. 50-62.
15. **Potapovienė S.** Tarpininkavimo institucijos Lietuvoje: alternatyvus būdas užbėgti konfliktui už akių arba jį gesinti. Lietuvos aidas. Justitia. 1999 02 18. Nr. 33.
16. **Simaitis R.** Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje // Justitia, 2007, Nr. 2 (64)
17. **Simaitis R.** Teisminis sutaikymas // Teisė. 2004. Nr. 52. P. 22
18. **Suchovienė A.** (sudarytoja) Atkuriamasis teisingumas: [straipsnių rinkinys] – Vilnius, 2007

19. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse // Jurisprudencija, 2002. T 29 (21).
20. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai // Jurisprudencija: mokslo darbai. –Vilnius, 2000. T. 20(12).
21. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija : viktimologinis aspektas, daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S); Lietuvos teisės universitetas, 2003.
22. **Uscila R.** Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje. – Vilnius, 2005. P. 129.
23. **Valančius V.** Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003. Nr. 37(29). P. 23
24. Tarptautinių žodžių žodynas. Sudarė Bebdorienė A., Bogušienė V., Dagytė E. et. al. Vilnius: Alma littera, 2001, P. 465
25. **Goldberg S. B., Sander F. E. A., Rogers N. H.** Dispute Resolution: Negotiations... // Ibid. P. 145
26. **Marshall T.** Restorative Justice on Trial in Britain // Eds. Messmer H., Otto H-U. Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation. International Research Perspective. – Kluwer: Academic Publishers Group, 1992.
27. **Marshall Tony F.** Restorative Justice. An Overview. London, 1998.
28. **Milburn P.** Victim – offender mediation with juveniles in Europe: the situation in France, 2002;
http://www.irsig.cnr.it/reports/testi_reports/pdf_reports/report_france_8aug03.pdf;
prisijungimo laikas: 2008-10-06
29. **Sharpe S.** Restorative Justice: A Vision for Healing and Change. – Edmonton: Edmonton Victim-Offender Mediation Society, 1998.
30. **Tränkle S.** In the shadow of penal law: Victim - offender mediation in Germany and France. Freiburg, Germany, 2007; <http://pun.sagepub.com>; prisijungimo laikas: 2008-10-04
31. **Umbreit M. S.** Victim-offender mediation training manual. – University of Minnesota, 1998. P. 12.
32. **Walgrave L.** Beyond Rehabilitation. In Search of Constructive Alternative in the Judicial Response to Juvenile Crime. „European Journal on Criminal Policy and Research“, 1994
33. www.infolex.lt;
34. www.litlex.lt;
35. www.lrs.lt;

36. www.nplc.lt;
37. www.tm.lt;
38. <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>; prisijungimo laikas: 2008-09-27
39. <http://ojp.usdoj.gov>; prisijungimo laikas: 2008-11-12
40. <http://www.restorativejustice.org>;

Santrauka

Gebėjimas konstruktyviai spręsti kilusius konfliktus, byloja apie visuomenės brandą. Jau kuris laikas pasaulyje šalia įprastų laisvės apribojimo bausmių sutinkamos alternatyvos, paremtos atkuriamojo teisingumo koncepcija bei leidžiančios konfliktus spręsti netaikant prievartinio pobūdžio priemonių.

Nors atkuriamasis teisingumas, pasireiškiantis ir įgyvendinamas įvairių modelių pavidalu, užsienio valstybėse jau skaičiuoja ne vieną dešimtmetį, Lietuvoje tai dar naujovė. Remiantis nemenką patirtį turinčių valstybių praktika, jau kuriami ir vykdomi įvairūs bandomieji projektai, programos, tobulinama ir plečiama procedūras reglamentuojanti teisinė bazė, organizuojamas visuomenės švietimas. Bet koku atveju, kalbėti apie konkrečius rezultatus kol kas yra per anksti.

Atliktas empirinis tyrimas. Buvo tikimasi, kad tyrimo duomenys, atspindintys Lietuvos visuomenės nuomonę, padės objektyviau įvertinti atkuriamojo teisingumo priimtinumą, skatins jo diegimo šalyje tobulinimą, valdžios institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir visuomenės bendradarbiavimą, padės sukurti teisingas taikymo sistemos kryptis.

Tyrimo metu buvo iškelta hipotezė, kad teisminės mediacijos, kaip vieno iš pagrindinių atkuriamojo teisingumo vykdymo modelių, taikymas dėl menkos praktikos ir informacijos stokos yra mažai efektyvus, pasižymi žemais konflikto šalių dalyvavimo rodikliais bei neabejotinai turi būti tobulinamas. Apibendrinus tyrimo rezultatus, hipotezė pasitvirtino.

Summary

Society's ability to constructively solve emerged conflicts speaks of its maturity. Recently, together with common liberty confinement penalties, the world confronts with alternatives that are legitimated under conception of restitution justice and enable society to solve conflicts avoiding means of forcible nature.

Despite the fact that restorative justice, which asserts and is implemented in forms of various models, has been existing for a number of decades in foreign countries, it is still a novelty in Lithuania. In reference to the states which have considerable experience, pilot projects and schemes have already been drafted and running, procedure regulating legal basis is being improved and extended, public awareness is being organized. Still and all, the talking about particular results is yet prematurely.

An empirical analysis has been done. It was anticipated that the analysis finding, which reflects the voice of Lithuanian society, would help to assess more objectively the acceptability of restitution justice, promote the development of its implementation in the country, collaboration among the authorities, non-governmental organizations and society, and would help to create proper ways of system usage.

In the course of the analysis it was hypothesized that the use of judicial mediation as one of the main implementation models of restitution justice is of little effectiveness due to remote experience and lack of information and is characterized by low conflict party involvement rates, and thus it should unquestionably be developed. After the generalization of analysis finding, the hypothesis was confirmed.

Priedas Nr. 1

Teisingumo vykdymo paradigmos, Zehr (1985) ⁵⁴

Retribucinė (baudžiamoji) sistema	Atkuriamojo teisingumo sistema
Nusikaltimas apibrėžiamas kaip valstybinis pažeidimas	Nusikaltimas apibrėžiamas kaip vieno asmens nusižengimas kitam asmeniui
Sutelkta ties kaltės nustatymu, asmens pripažinimu kaltu, siejasi su jau įvykusiais faktais (praetimi)	Sutelkta ties problemos, kilusio konflikto sprendimu, asmens atsakomybe, išsipareigojimais aukai, siejasi su ateitimi (kas turėtų būti daroma?)
Priešiški tarpusavio santykiai ir griežtai reglamentuotas procesas	Konflikto šalių dialogas ir derybos
Bausmės paskyrimas sulaikant ir nuteisiant	Abiejų konflikto šalių restitucija; susitaikymo siekimas
Tarpasmeninis, konfliktinis nusikaltimo pobūdis; konflikto esmė: asmuo prieš valstybę	Nusikaltimas suvokiamas kaip tarpasmeninis konfliktas
Viena visuomeninė žala, skriauda pakeičiama kita	Sutelkta ties visuomeninės žalos, skriaudos atlyginimu
Visuomenė yra nuošalyje, teoriškai atstovaujama valstybės	Visuomenė kaip pagalbininkas buvusios situacijos atkuriamajame procese
Skatinamas rungimasis, individualistinis šalių vertinimas	Skatinamas abipusiškumas
Valstybės veiksmai nukreipti į pažeidėją - aukos ignoruojamos - pažeidėjas neveiklus, pasyvus	Aukos ir pažeidėjo vaidmenis lemia kilęs konfliktas, priimamas sprendimas - pripažįstamos aukų teisės ir poreikiai - pažeidėjas raginamas prisiimti atsakomybę už veiksmus
Pažeidėjo atsakomybė apibrėžiama paskiriant bausmę	Pažeidėjo atsakomybė apibrėžiama kaip savo veiksmų esmės suvokimas ir ryžtas teisėtai taisyti situaciją
Nusikalstama veika apibrėžiama išimtinai teisiniais terminais, be moralinio, socialinio, ekonominio ar politinio aspektų	Nusikalstama veika suprantama plačiąja prasme – įskaitant moralinį, ekonominį ir politinį aspektus
Teoriškai „skola“ pripažįstama valstybei ir visuomenei	Aukai yra pripažįstama pažeidėjo skola / atsakomybė / prievolė
Atsakomybė už ankstesnę pažeidėjo elgesį	Atsakomybė už žalingus padarinius, atsiradusius dėl pažeidėjo elgesio
Nepašalinama padaryto nusikaltimo „žymė“	Padaryto nusikaltimo „žymė“ pašalinama taikant restituciją
Nėra paskatų atgailauti ir atleisti	Galimybės atgailauti ir atleisti
Priklausomybė nuo įgaliotų specialistų	Tiesioginis konflikto šalių dalyvavimas

⁵⁴ <http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>; prisijungimo laikas: 2008-09-27

Priedas Nr. 2

**Dalyvavimo aukos – pažeidėjo mediacijoje lyginamieji duomenys, gauti atlikus tyrimus
Anglijoje, Kanadoje ir JAV (procentais), Umbreit ir Roberts (1996)**

	Anglija	Kanada	JAV
Aukų pasitenkinimas byla perdavus mediacijai	62%	78%	79%
Pažeidėjų pasitenkinimas byla perdavus mediacijai	79%	74%	87%
Aukų pasitenkinimas mediacijos rezultatais	84%	89%	90%
Pažeidėjų pasitenkinimas mediacijos rezultatais	100%	91%	91%
Aukų baimė, po dalyvavimo mediacijoje, patirti pakartotinę viktimizaciją dalyvaujant tam pačiam pažeidėjui	16% (50% mažiau nei aukos, nedalyvavusios mediacijoje)	11% (64% mažiau nei aukos, nedalyvavusios mediacijoje)	10% (56% mažiau nei aukos, nedalyvavusios mediacijoje)
Aukų nuomonė apie teisingumą, nešališkumą perdavus jų byla mediacijai	59%	80%	83%
Pažeidėjų nuomonė apie teisingumą, nešališkumą perdavus jų byla mediacijai	89%	80%	89%

Priedas Nr. 3

Aukos – pažeidėjo mediacijos programų tarptautinė raida, Umbreit (1994), Wright (1991), bei Umbreit ir Greenwood (1996)

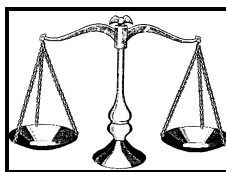
Valstybė	Programų skaičius
Australija	5
Austrija	Taikoma visose jurisdikcijose
Belgija	8
Kanada	26
Anglija	20
Suomija	130
Prancūzija	40
Vokietija	293
Naujoji Zelandija	Taikoma visose jurisdikcijose
Norvegija	54
Pietų Afrika	1
Škotija	2
JAV	291

Priedas Nr. 4

Tarpininkavimas teisinių ginčų sureguliuavime (JAV atlikto tyrimo duomenys)

Kriterijai	Mediacija (Tarpininkavimas)	Arbitražas	Teismo procesas
Sprendimą priima	Šalys	Arbitras	Teisėjas
Procesas	Neformalus	Dalinai formalus	Formalus
Trukmė	1 - 3 savaitės	3 - 6 savaitės	2 metai ir daugiau
Kaina	Sąlyginai žema (gali būti nemokama)	Vidutinė	Pakankamai aukšta
Viešumas	Konfidencialus procesas	Paprastai konfidencialus procesas	Viešas procesas
Įrodinėjimo taisyklės	Nėra	Neformalios	Griežtai nustatytos
Šalių tarpusavio santykiai	Partnerystė / Bendradarbiavimas	Antagonizmas	Antagonizmas
Ginčo sprendimo principas	Susitarimo / Susitaikymo	Rungtyniavimo	Rungtyniavimo
Orientacija	Į ateitį	Į praeitį	Į praeitį
Materialinis rezultatas	Abi šalys laimi	Viena šalis dažniausiai pralaimi	Viena šalis dažniausiai pralaimi
Emocinis rezultatas	Dažniausiai emocinė įtampa išnyksta. Galimybė palaikyti santykius ateityje	Dažnai emocinė įtampa išlieka. Maža galimybė palaikyti santykius ateityje	Dažniausiai emocinė įtampa išlieka. Nelieta galimybės palaikyti santykių ateityje

Priedas Nr. 5

Gerb. Respondente!

Mykolo Romerio Universiteto Verslo teisės specialybės magistrantūros studentė Vaida Trumpaitė rašydama mokslinį darbą atlieka tyrimą tema „Restoratyvinio teisingumo koncepcija“ (vadovas - Doc. Dr. Rokas Uscila).

Tikimės, kad šio tyrimo duomenys, atspindintys Lietuvos visuomenės nuomonę, padės objektyviau įvertinti restoratyvinio teisingumo priimtinumą, skatins jo diegimo šalyje tobulinimą, valdžios institucijų ir visuomenės bendradarbiavimą, padės sukurti teisingas taikymo sistemos kryptis.

Šio darbo sėkmė ir galimi teigiami pokyčiai šioje specifinėje alternatyvioje ginčo sprendimo procedūroje didžia dalimi priklauso nuo kiekvieno iš Jūsų, pildančio (ios) šią anketą. Jūsų dalyvavimas apklausoje ir atsakymų anonimiškumas garantuotas. Apibraukite Jums tinkančią atsakymo raidę.

Sėkmės!

1. Ar teisminės mediacijos paslaugos, teikiamos dešimtyje Lietuvos teismų, padeda Lietuvos gyventojams taikiai ir efektyviai pasiekti taikų susitarimą taupant laiką ir lėšas?
A) Taip, neabejotinai; B) Taip, iš dalies; C) Ne; D) Sunku pasakyti.
2. Ar nuo šių, t.y. 2008 metų pradžios teisme pradėjus veikti bandomajam teisminės mediacijos projektui, ir ginčo šalims pasirinkus šią alternatyvią ginčo sprendimo procedūrą, jaučiasi sumažėjęs teismų darbo krūvis?
A) Taip; B) Iš dalies; C) Ne;
3. Jūsų nuomone, ar bandomojo teisminės mediacijos projekto įgyvendinimas paskatino / skatina atkuriamąjį teisingumą vystymąsi Lietuvoje?
A) Taip, neabejotinai; B) Taip, iš dalies; C) Ne; D) Sunku pasakyti.
4. Ar nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymas sprendžiant kilusį konfliktą sudaro prielaidas šalių piktnaudžiavimui juo?
A) Taip; B) Ne; C) Sunku pasakyti.
5. Kaip po mediacijos pasikeičia šalių santykiai?
A) Visuomet pagerėja; B) Dažniausiai pagerėja; C) Pablogėja; D) Lieka nepakitę.
6. Jūsų nuomone, kokios yra pagrindinės kliūtys, trukdančios sparčiau įdiegti ir efektyviau taikyti atkuriamąjį teisingumą Lietuvos teisinėje sistemoje?
A) Nepakankamas finansavimas; B) Kompetentingų specialistų trūkumas; C) Teisinio reglamentavimo (teisinės bazės) trūkumas; D) Kita,
7. Ar tikslingas taikinamojo tarpininkavimo instituto taikymas baudžiamajoje justicijoje?
A) Taip, neabejotinai; B) Taip, iš dalies; C) Ne; D) Sunku pasakyti.

8. Jūsų nuomone, kas turėtų nuspręsti, ar konkrečiu atveju taikyti nusikaltimo aukos ir kaltininko mediaciją?

A) Ikiteisminio tyrimo teisėjas; B) Prokuroras; C) Ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas; D) Pareigūnas, kuris atlieka ikiteisminį tyrimą; E) Kitas,

9. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija turi būti taikoma (galite pažymėti daugiau nei vieną Jūsų nuomonę atitinkančią atsakymo raidę):

- A) Baudžiamojo nusižengimo atveju;
- B) Neatsargaus nusikaltimo atveju;
- C) Nesunkaus tyčinio nusikaltimo atveju;
- D) Apysunkio tyčinio nusikaltimo atveju;
- E) Sunkaus tyčinio nusikaltimo atveju;
- F) Asmeniui nusikaltus pirmą kartą;
- G) Nusikaltus nepilnamečiui.

10. Ar vykdomos įvairios atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo programos pasižymi aukštais klientų pasitenkinimo, restitucijos įvykdymo rodikliais bei faktais apie sumažintą teisės pažeidėjų nusikalstamą elgesį?

A) Taip, neabejotinai; B) Taip, iš dalies; C) Ne; D) Sunku pasakyti.

11. Kokia yra vyraujanti tendencija, kalbant apie nusikaltusio asmens, kuriam buvo taikytas susitaikymo institutas, pakartotinį nusikalstamumą?

- A) Pakartotinai nusikalsta labai dažnai; B) Pakartotinai nusikalsta dažnai;
- C) Pakartotinai nusikalsta retai; D) Visiškai nenusikalsta.

12. Jūsų nuomone, ar pakanka visuomenei informacijos apie mediaciją, jos taikymo privalumus, tikslus, specifiką ir taisykles?

A) Taip, visiškai; B) Taip, iš dalies; C) Ne; D) Sunku pasakyti.

13. Ar tikslinga / būtina / naudinga intensyviau organizuoti specializuotus informacinius seminarus, teisėjų kvalifikacijos tobulinimo programas?

A) Taip; B) Ne; C) Sunku pasakyti.

Kadangi anketa anoniminė, maloniai prašome pateikti kai kuriuos duomenis apie save:

Lytis: A) Vyras; B) Moteris.

Amžius (metai):

Tautybė:

Išsilavinimas:

Dėkojame už dalyvavimą tyrime!